RESTITUIRI

RESTITUIRI

B. P. HASDEU

Studii de folclor

RESTITUIRI

serie îngrijită de MIRCEA ZACIU

Coperta de VASILE POP SILAGHI

B. P. HASDEU

STUDII DE FOLCLOR

B. P. HASDEU

STUDII DE FOLCLOR

Ediție îngrijită și note de NICOLAE BOT

Prefață de OVIDIU BÎRLEA

EDITURA DACIA
CLUJ-NAPOCA 1979

PREFAȚĂ

Inițiativa de a înmănunchia într-un volum studiile și articolele cu profil sintetic despre folclor ale lui Bogdan Petriceicu Hasdeu va pune într-o lumină nouă contribuția prea puțin prețuită a acestui titan al culturii noastre. Cunoscut în primul rînd ca scriitor, apoi ca istoric și mai cu seamă ca lingvist, datorită publicațiilor sale în volume, cele mai multe reeditate în repetate rînduri, se uită că el a adus o contribuție de aceeași importanță în domeniul folclorului. Întemeietorului folcloristicii științifice românești nu i se cunosc în chip curent decît studiul despre *Basm* și în oarecare măsură introducerea *Ochire asupra cărților poporane*, pe cînd celelalte au rămas în atenția cercului prea restrîns al specialiștilor, îndeosebi articolele de prin periodice. Fecunditatea lui, depășită doar de cea a lui Nicolae Iorga — după o estimare antebelică, o ediție a operelor complete ar cuprinde „cam 20 de volume mari“ ce s-ar întinde pe aproximativ 12.000 pagini[1] — înspăimîntă pe cine se încumetă să-l cuprindă monografic, de aceea n-a fost reeditat decît pe porțiuni restrînse și cu oarecare sfială bibliografică[2], articolele neașteptat de

---

[1] Mircea Eliade: *Prefață* la *B. P. Hasdeu: Scrieri literare, morale și politice;* t. I; București, 1937, p. V—VI.

[2] O bibliografie aproape completă a scrierilor sale este numai cea alcătuită de M. Eliade, *Contribuții la bibliografia scrierilor lui Hasdeu*, publicată la sfîrșitul vol. II al ediției critice *Scrieri literare, morale și politice;* București, 1937, p. 347—410, compartimentată pe ani (1859—1907). O bibliogra-

numeroase din coloanele presei așteptîndu-și încă rîndul să iasă la lumină. Și de aceea e atît de greu de a creiona o imagine globală cu contururi clare, în subsidiar cu încercarea de a jalona cu mai multă precizie etapele evoluției sale, în măsura în care nu sînt dezise de salturile neașteptate menite să sondeze cît mai adînc marele necunoscut.

Atare activitate prometeică l-a sortit din capul locului să fie un „enciclopedist“ în „tradiția enciclopedică“ inaugurată de Dimitrie Cantemir[3], poate cel mai de seamă continuator al ei dacă se are în vedere gradul de concentrare al scrierilor. Formula e comodă pentru că iluminează dintr-o dată profilul spiritual și constituie întîia treaptă de acces la opera sa. În ea se integrează și activitatea sa folcloristică, dar în modul cel mai organic, întrucît totul a fost supus unei înalte temperaturi spirituale care a mulat faptele și ideile, devenite astfel fluide în tipare unitare, cu contururi netede, lipsite de asperități. Modelul cel mai viu și cel mai la îndemîna tuturor îl oferă *Etymologicum Magnum Romaniae* (1886—1898), reeditat recent, în care citatele folclorice obvin atît de organic în arhitectonica argumentației, încît par a se insinua oarecum de la sine, ca ceva prea cunoscut. Dar în același timp, el a fost sortit să rămînă un unicat în cultura noastră, se pare și în cea europeană, dovadă elocventă a trăsăturilor singulare ale personalității hasdeiene.

Articolele și studiile din acest volum se extind pe o perioadă largă, 1867—1894, dovedind implicit permanența in-

---

fie restrînsă la lucrările filologice și lingvistice a fost alcătuită de Cicerone Poghirc în studiul său monografic, *B. P. Hasdeu lingvist și filolog;* București, 1968, p. 13—51, cuprinzînd lucrările lui B. P. Hasdeu (313 titluri), apoi lucrările despre B .P. Hasdeu (169 titluri).

[3] M. Eliade, *lucr. cit.*, p. XXXVII.

teresului său pentru folclor de-a lungul întregii sale vieţi[4]. Căci începutul preocupărilor sale folclorice este simţitor anterior. Cam în vremea cînd compune întîile sale poezii în ruseşte, avînd abia 14 ani (1852), Hasdeu se avîntă şi în domeniul culturii populare a strămoşilor săi îndepărtaţi, redactînd studiul neterminat, dar cu atîtea implicaţii folclorice, *Reminiscenţe ale credinţelor dacice*, care alcătuia partea I a studiului mai vast, *Reminiscenţe ale credinţelor mitologice la români*[5]. Descoperită întîmplător printre manuscrisele aparţinînd fondului Costachi Stamati în Biblioteca Academiei R.S.R., lucrarea, recent tradusă din ruseşte[6], ni-l relevă pe Hasdeu cu neastîmpărul lui spiritual atît de caracteristic, preocupat de dezvăluirea originilor, care va rămînea de altfel o constantă a activităţii sale ştiinţifice. Ştirile sînt spicuite din scriitorii antici, începînd cu Herodot, prea laconice în consistenţa lor, dar Hasdeu caută să le alungească valenţele prin comparaţii cu mitologiile celorlalte popoare antice, îndeosebi celţii şi scandinavii, căutînd puncte de sprijin şi în cea indiană. Vastitatea orizontului se vădeşte o caracteristică de debut la Hasdeu, ea îi permite să se plimbe fa-

---

[4] Activitatea folcloristică a lui B. P. Hasdeu a fost analizată în volumele din ultima vreme: Ion C. Chiţimia: *Folclorişti şi folcloristică românească;* Bucureşti, 1968, p. 37—72; Ovidiu Papadima: *Folclorul în periodicele lui Hasdeu*, în *Studii de istorie a literaturii române de la C. A. Rosetti la G. Călinescu;* Bucureşti, 1968, p. 217—334; Ovidiu Bîrlea; *B. P. Hasdeu şi folclorul*, în Ion Muşlea, Ovidiu Bîrlea: *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarele lui B. P. Hasdeu;* Bucureşti, 1970, p. 9—70; Ovidiu Bîrlea: *Istoria folcloristicii româneşti;* Bucureşti, 1974, p. 171—195.

[5] I. Oprişan: *Investigaţii asupra mitologiei dacilor*, în *Manuscriptum*, VIII (1977), nr. 4, p. 71—77.

[6] *Reminiscenţe ale credinţelor dace*, în *Manuscriptum*, VIII (1977), nr. 4, p. 78—79, urmată de *Zeiţa Mumă* (p. 80—84), traduse de Nicolae Iliescu.

miliar prin lumea începuturilor pentru a dezvălui filoanele înrîuririlor culturale.

Hasdeu a fost şi culegător de folclor încă din perioada sa de debut. Nu demult a fost descoperită colecţia sa manuscrisă de folclor moldovenesc, constînd din 57 de texte: 32 cîntece lirice, 2 strigături, 12 balade, 4 ghicitori, 5 descîntece, un pluguşor şi un obicei, care aşteaptă lumina tiparului[7]. Scrisă cu litere chirilice şi cu unele şovăieli grafice, indicii ale nefamiliarizării cu graiul moldovenilor, colecţia hasdeiană pare a fi din anii 1852—1854, pe cînd abia audia cursurile Universităţii din Harcov[8]. Textele reproduc cu fidelitate formele dialectale ale rostirii, semn că tînărul culegător a fost călăuzit de norma respectării autenticului[9]. Totuşi, acţiunea de culegere a fost sporadică, iar colecţia de proporţii minime, încît nu i-a putut cimenta gustul pentru formele autenti-

---

[7] Victor Cirimpei: *B. P. Hasdeu — culegător de creaţie populară moldovenească*, în *Limba şi literatura moldovenească*, XVIII (1975), nr. 3, p. 34—42.

[8] *Ibid.*, p. 39. Autorul descrie manuscrisul descoperit de N. N. Romanenco şi reproduce selectiv 8 texte — cîteva fragmentar — opinînd că Hasdeu le-ar fi cules din zona Chişinău-Dubăsari în timpul vacanţelor şcolare. El opinează că colecţia ar fi fost alcătuită în 1853, mai exact, în timpul vacanţei de iarnă, fiind acesta anotimpul cel mai propice pentru culegeri de folclor.

[9] În ziarul său *Traian* din 1869, nr. 31, Hasdeu a publicat *Cîntecul lui Bonaparte*, în care am semnalat intervenţii cărturăreşti (v. *Tipologia folclorului*... p. 16). Observaţia e confirmată de inexistenţa lor în varianta manuscrisă (publicată de V. Cirimpei în *lucr. cit.*, p. 35—36) şi îl arată pe Hasdeu partizan al taberei prezidate de V. Alecsandri, pentru ca spre sfîrşit, după 1893, să devină adeptul convins al noninterventiei în textele folclorice. În 1864, varianta avea indicaţia „din colecţiunea d-lui B. P. Hasdeu", de unde se deduce că el adusese cu sine alt exemplar al colecţiei sale de folclor, care probabil s-a pierdut sau s-a rătăcit printre celelalte, fără a fi încă identificat.

ce ale poeziei folclorice. În consecință, nu și-a putut da seama de natura intervențiilor lui Alecsandri, sprijinindu-se în demonstrațiile sale pe datele toponimice și antroponimice introduse de poet și considerînd fabricatul acestuia *Șoimul și floarea* drept „admirabil cîntec"[10], după cum mai tîrziu va propune Academiei Române să publice *Novăceștii* lui Atanasie M. Marienescu, în fapt o colecție în care variantele erau contopite, contrase și pe alocuri îndreptate, după înseși mărturisirile autorului[11]. În schimb, intuiția lui de grad unic l-a ajutat să pătrundă în tainele laboratorului folcloric și să descifreze resorturile care guvernează creația și circulația producțiilor populare. Sprijinit și pe lecturile sale întinse, de o cuprindere neobișnuită pe acea vreme — toate domeniile principale ale disciplinelor umanistice — Hasdeu a putut elabora la noi jaloanele folcloristicii științifice, fundamentînd în felul acesta toate principiile teoretice și metodologice ale tinerei discipline. În chip neașteptat, el s-a arătat la curent cu publicațiile de bază ale epocii sale, evidențiind de aproape fiecare dată noutățile revelate de cercetări pe baza cărora trebuia să fie continuată fără greș construcția.

Hasdeu a pășit de timpuriu la cuprinderi sintetice ale domeniului, rod al minții sale proteice, în stare să ierarhizeze familiar datele cele mai disparate. Intenția didactică a prezidat la cele care ținteau înfățișarea globală a folclorului, potrivit genurilor și speciilor sale. La colecția poetului I. C. Fundescu, *Basme, orații, păcăliturі și ghicitori* (1867), Hasdeu adaugă introducerea *Literatura popolară*, reprodusă mereu și în edițiile ulterioare, în fapt un minitratat de folclor.

---

[10] B. P. Hasdeu: *Cuvente den bătrâni*, t. II; București, 1880 (1879), p. 545.

[11] Ovidiu Bîrlea: *Atanasie Marienescu folclorist*, în *Analele Universității din Timișoara*, seria Științe Filologice, I (1963) p. 44,

Aceasta era întîia cuprindere globală a speciilor folclorice, întrucît cele anterioare, *Cîntece populare a Moldaviei* (1840) de C. Negruzzi, *Poesia poporală* (1839?) de Alecu Russo și clasificarea lui T. Cipariu din *Elemente de poetică* (1860) se limitau la speciile versificate. Definițiile sînt scurte și scînteietoare, ca pentru a evidenția cît mai pregnant caracteristicile fiecărei specii. Tabloul lor nu e complet — lipsesc bocetele și cîntecele funebre, apoi folclorul infantil și cîteva cîntece specifice unor obiceiuri — dar atît ofereau colecțiile publicate pînă la acea dată (V. Alecsandri și At. Marienescu), cît și cea întocmită de el în timpul vacanțelor școlare. Tonul este vădit encomiastic, ca dealtfel în tot ce a scris Hasdeu despre creația populară, brăzdată de aceeași luminozitate pe care o trăda și prefața lui Alecsandri la colecția sa. Ca și acesta, Hasdeu pledează cu căldură pentru frumusețea folclorului, în speță a basmului popular, despre care scrisese abia în treacăt N. Filimon în notele ce însoțeau întîile basme din *Țăranul Român* (1862), *Roman năzdrăvan* și mai cu seamă *Omul de piatră*. Pentru a-și convinge cititorii, Hasdeu caută sprijin în comparații pe care nimeni nu le-ar fi întrezărit atunci, citînd pe Propertius, Sofocle și Shakespeare, cel din urmă drept autor plauzibil al basmului *Spaima smeilor*. Îmbinînd erudiția cu intuiția poetică, introducerea cîștigă enorm în puterea de captivare, chiar dacă unele aprecieri sînt prea aspre. Astfel, constatarea că colecția fraților Schott ar fi „ca și inutilă" pentru că nu ar oglindi „o slabă scînteie de spiritul național al românului", este exagerată, mai ales dacă se ține seama de studiul introductiv străbătut de atîta simpatie pentru istoria și cultura românească. Dealtfel, cît de nedrept a fost verdictul lui Hasdeu se vede din desele citări ale colecției Schott, în primul rînd în studiile străinilor și îndeosebi din tirajele de mai multe ori repetate ale ediției ultime (1971). Cum se știe, ei au preluat de la infor-

matorii bănățeni numai schema epică, osatura basmelor, pe care apoi au înveșmîntat-o în stilul lor, atît de tributar epocii și nu altfel au procedat aproape toți culegătorii de basme de pretutindeni pînă în vremea utilizării magnetofonului.

Voind să demonstreze împrumuturile firești de la un popor la altul, Hasdeu comite eroarea de a afirma că „balada noastră «Mioara» o mai găsim la greci și arnăuți", foarte probabil luîndu-se după supoziția lui Odobescu din *Răsunete ale Pindului în Carpați* (1861) că ar exista o filiație între cîntecul despre *Linos* și *Miorița*. Asemănarea se reduce la ceva foarte vag, la aceeași tonalitate funebră, în rest balada românească neavînd nici o contingență tematică — cu atît mai puțin stilistică — cu vreun produs folcloric al celorlalte popoare, cum au arătat studiile monografice asupra ei.

A trecut aproape neobservată rezerva lui Hasdeu cu privire la orînduirea producțiilor folclorice în specii, ce s-ar delimita cu evidență din pricina unui vizibil „amestec în fond și în formă". Aserțiunea trădează acuitatea viziunii hasdeiene și cunoașterea ei ar fi potolit atîtea din controversele oțioase referitoare la înrubricările intransigente ale unor creații folclorice cu caracteristici ambigue ce se pot vedea mai ales prin cursurile universitare de folclor.

Hasdeu reia privirea sintetică asupra folclorului românesc în cele două cursuri de „etnopsihologie" din 1892/1893 și 1893/1894, în cadrul catedrei sale de filologie comparată. De data aceasta, tratarea e subsumată rigorii filologice, fără evaluări estetice, în concordanță cu economia cursului care avea țelul de a dezbate problema atît de spinoasă a originilor. După cum filologia comparată urmărea cu precădere începuturile, forma originară a unui cuvînt, a unei limbi etc., tot astfel un curs de folclor sub egida acesteia nu putea

avea ca prim țel decît dezvăluirea originilor, întîi de toate a speciilor folclorice. În primul curs a înfățișat cele patru specii care ar deservi *copilăria* (cîntecele de leagăn, cîntecele și jocurile de copii, frămîntările de limbă și basmul), în anul următor alte opt specii caracteristice *bărbăției* (ghicitoarea, strigătura, doina, hora, colinda, vicleimul (teatrul), orația și cîntecul funebru), rămînînd netratate cele rezervate *bătrîneții* (balada, descîntecul, legenda, anecdota, proverbul și bocetul), întrucît nu și-a mai continuat cursul de folclor. Din păcate, nu avem textul hasdeian al cursului, cu excepția capitolului despre *basm* pe care l-a extras și foarte probabil l-a amplificat pentru a-l publica în *Revista Nouă* și *Etymologicum Magnum Romaniae*. Restul cursului din anul întîi a fost publicat în *Doina*, reprodus mai tîrziu în *Șezătoarea*, fără a mai putea fi confruntat cu manuscrisul, iar cel din anul următor s-a păstrat în două variante, copiate de doi studenți în același caiet, desigur la cererea expresă a profesorului lor, dovadă indirectă de prețuirea acordată de autorul lui. După grafie, se pare că unele sublinieri și chiar titluri din varianta Dinescu ar fi chiar ale lui Hasdeu, ceea ce ridică sensibil valoarea manuscrisului, chiar dacă nu poartă pecetea stilului său scînteietor.

Ierarhizarea producțiilor folclorice după vîrstă, încercată și de alții, este cu totul caducă, fiind contrazisă în primul rînd de însăși practicarea lor în straturile populare, cele mai multe extinzîndu-se la două, dacă nu chiar la toate cele trei categorii.

Cursul hasdeian are mai presus de toate meritul de a fi dezvăluit originile autohtone, străvechi, ale folclorului nostru, și mai cu seamă rolul de transmițător al românilor a unor forme culturale printre vecinii lor, așezați mai tîrziu în vetrele în care s-au format. Astfel, se cuvin reținute afirmațiile sale cu privire la obîrșia romană a colindei: „Colin-

da nu e un slavism la români, ci un romanism la slavi", și dovada supremă stă în forma arhaică *corind*, ce nu poate proveni decît din *calenda*, chiar dacă ulterior forma slavă a influențat ipoteticul *cărindă* spre forma atestată și azi în nord-vestul Transilvaniei. De asemenea, *horă*, provenind din *chorus*-ul roman, iar acesta la rîndul său din *horós* al grecilor, „probabil prin intermediul elementului românesc... acest nume de danț s-a răspîndit și la slavii de pe Peninsula Balcanică". Chiar *doina* ar fi fost transmisă bulgarilor și sîrbilor de către populația autohtonă romanizată, întrucît față de noii veniți a fost firesc „ca și noi la rîndul nostru să devenim substrat peste Dunăre". Hasdeu se referă la doină „ca o categorie a literaturii populare", dar se pare că vecinii sud-dunăreni au păstrat cu multă fidelitate specia muzicală înrubricată sub acest nume, cu toate că unii sînt de părere că aceștia ar fi moștenit-o direct de la autohtonii traci. E greu de elucidat dacă rima din lirica populară sîrbă a luat naștere prin influența *doinei* românești, cum presupunea Hasdeu.

Detectarea originilor speciilor folclorice se sprijină în primul rînd pe datele lingvistice ale terminologiei populare, în deplină consonanță cu profilul unui curs de filologie comparată. Cele mai multe continuă numele latin, chiar dacă pe alocuri formele slave au influențat la rîndul lor fonetismul românesc. Dar *doina* provine dintr-un substrat mai vechi, dac, și Hasdeu îi găsește întreaga filieră indo-europeană, pînă la lituanul *daina*, ca formă suprapunîndu-se peste *daina* transilvăneană. S-au încercat și alte etimologii, mai cu seamă slave, totuși cea propusă de Hasdeu și-a păstrat încă cel mai înalt grad de plauzibilitate.

Un loc aparte îl ocupă investigația cu privire la *basm*, construind acea bizară teorie despre origina lui onirică. Încercarea nu e singulară — problema fusese dezbătută de L.

Laistner (1889), reluată apoi de alţii (Fr. von der Leyen — 1911, L. Frobenius, A. Taylor — 1940, K. Meuli), fără să cunoască argumentaţia lui Hasdeu — dar soluţiile propuse n-au mai avut în vedere basmul ca specie, ci doar unele aspecte parţiale, episoade sau tipuri, care ar fi putut fi generate de anumite stări de vis, îndeosebi de coşmaruri. O punte de legătură între basm şi vis a fost întrezărită şi în teoria arhetipurilor elaborată de C. G. Jung, întrucît atît în basme (şi mituri) cît şi în visuri apar unele din aceste arhetipuri, reprezentări de obîrşie colectivă, transmise ca atare în subconştientul fiecărui individ[12]. Teoria lui Hasdeu a rămas doar o ciudăţenie neplauzibilă, căci argumentele invocate nu-i aduc nici un fel de sprijin.

Unele observaţii strecurate în cursul său se cuvin corectate în urma cunoştinţelor dezvăluite de investigaţiile ulterioare. Cu totul caducă este încercarea lui Hasdeu de a deosebi *strigătura* de *horă*, înfăţişîndu-le ca două specii aparte, întrucît nici una din diferenţele citate nu sînt confirmate de realitatea folclorică: caracterul improvizatoric e tot atît de vizibil în horă şi în strigătură; şi una şi cealaltă se pot referi la o persoană sau la întreaga colectivitate etc. În fapt, folcloristica actuală distinge *strigătura*, recitată, şi *cîntecul de joc*, debitat de jucători sau de lăutari (adică *hora*, în terminologia din sudul Carpaţilor, ridicată de Hasdeu la rangul de specie), tematica lor literară fiind în genere comună cu cea a cîntecelor lirice, exceptînd cea referitoare la joc. Dimpotrivă, includerea strigărilor de peste sat la lăsata secului *(Alimori)* printre strigături este fortuită, întrucît numai incidental flăcăii ticluiesc versuri, satira fiind de obicei mult mai scurtă şi în vorbirea curentă, citîndu-se nume

---

[12] cf. C. G. Jung: *Zur Phänomenologie des Geistes im Märchen*, reprodus în C. G. Jung: *Bewusstes und Unbewusstes;* Frankfurt am Main und Hamburg, 1963, p. 92—143.

și porecle din sat. Apropierea a fost desigur sugerată de termenii cu aceeași rădăcină, *strigătură* și *strigare* peste sat[13].

De la Hasdeu provin și cele dintîi cercetări în adîncime, cu țel exhaustiv, pentru a descifra geneza, apoi căile de răspîndire ale unui produs folcloric. Prin cele două studii ale sale din 1879 despre balada *Cucul și turturica* și despre *Povestea numerelor*, el a încetățenit la noi jaloanele cercetării folclorice cu profil monografic, la baza căreia stă principiul conspectării tuturor variantelor, Hasdeu a introdus concomitent și terminologia necesară în ierarhizarea variantelor de tot soiul: *prototip* (și *arhetip*, sinonim cu o nuanță nu tocmai clară în contextul folosit), *tip*, *subtip*, *variantă* (Hasdeu întrebuințează mai des *variant*). Acuitatea analizei și necesitatea de a delimita faptele cît mai clar l-au determint să folosescă și termenii *subarhetip*, precum și *subvariant*, care nu s-au putut încetăţeni tocmai pentru că denumeau realități cu diferențe minime. Investigația e condusă magistral, punînd în centrul atenției elementele principale ale plăsmuirii poetice, încît demonstrația se desfășoară cu o claritate cristalină, fără meandre cu nebulozități care să distragă atenția de la firul conducător. Saltul în neverosimil se întîmplă deabia cînd Hasdeu, ajuns la capătul analizei folclorice, încearcă să descopere legătura cauzală dintre doctrina bogomilică și miezul tipului folcloric. Cercetătorul folclorist învață din cele două monografii hasdeiene că în atare investigație trebuiesc luate în seamă și celelalte elemente de grad secundar, cu grija de a le corobora cu cele de bază, tocmai

---

[13] Nici o colecție nu le atestă pe cele din urmă că s-ar numi *strigături* (v. descrierea obiceiului, cu dialogurile aferente, la Simeon Fl. Marian: *Sărbătorile la români*, vol. II; București, 1899, p. 296—292, apoi la I. Mușlea, O. Bîrlea: *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarele lui B. P. Hasdeu*, p. 354—355, unde termenul uzitat în sudul Carpaților și în Făgăraș este „strigări").

pentru a arunca mai multă lumină asupra acestora, din nevoia de ierarhizare cronologică a componentelor poetice. Cele două studii monografice ale lui Hasdeu au și meritul întîietății pe plan european, fiind anterioare celui al lui L. Kol'macevski despre eposul animal apusean și slav (1882) și celor ale lui K. Krohn din 1886 despre unele basme animale, socotite începutul metodei finlandeze. Cu puțin înaintea lui, Gaston Paris studiase monografic basmul nuvelistic egiptean, povestit de Herodot, *Trésor du roi Rhampsinite* (1874)[14], dar fiind publicat postum, nu a putut intra in atenția cercetătorilor din vremea lui Hasdeu.

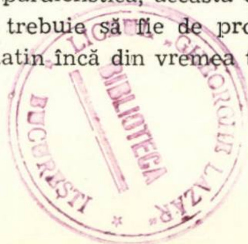
Chiar în cercetările cu sferă mai restrînsă, referitoare la unele elemente folclorice, Hasdeu conduce investigația pînă la capătul firului, acolo unde dă de lumea începuturilor, în care se mișcă în chipul cel mai familiar, oprindu-se în pragul preistoriei, de unde începe marele întuneric al originilor. Obsedat din adolescență de mirajul strămoșilor daci, Hasdeu a izbutit să dezvăluie cîteva componente dace ale culturii noastre, cu grija evidentă de a nu neglija nici elementul latin. Enigmaticul vers introductiv al liricii populare, *Frunză verde de...*, atît de persiflat în unele cercuri citadine, a atras de timpuriu atenția lui Hasdeu, revelîndu-i ponderea de argument istoric în favoarea autohtonismului nostru. Prins de o umoare antilatinistă, firească tocmai în epoca în care opoziția împotriva latiniștilor în sînul Societății Academice Române devenise mai acerbă[15], Hasdeu nea-

---

[14] Gédéon Huet: *Les contes populaires;* Paris, 1923, p. 33, 57. Basmul este destul de răspîndit și la noi, cea mai cunoscută variantă fiind *Hoțu împărat* a lui Ispirescu (1882).

[15] Resentimentul erupe în fraza: „Sau nu cumva amăgirea provine din predispozițiunea cam morbidă a celor mai mulți dintre noi, după contagiosul exemplu al Societății zise Academice, de a căuta chiar „ciorba" și „șerbetul" în Capitoliu?"

gă orice legătură cu versul similar din cîntecele populare italiene. Pornit pe această pantă, el crede că aromânii nu l-au avut niciodată, în consecință, acest vers introductiv a fost plăsmuit „dimpreună cu naționalitatea română nu la Tibru sau la Guadalquivir, ci la noi acasă, pe teritoriul Daciei, în secolarele păduri ale Carpaților", ceea ce îl obligă apoi să fixeze separarea aromânilor de români tocmai în vremea retragerii lui Aurelian din Dacia. Ipoteza este cu totul neverosimilă, ținînd seamă și de împrejurarea că aromânii locuiesc în ținuturi muntoase în mai mare măsură decît dacoromânii, deci în condiții mai prielnice de a invoca frunza verde. Analogia cu *doina* pe care au pierdut-o aromânii ar fi arătat că și acest vers introductiv a împărtășit aceeași soartă în urma împrejurării că tradiția folclorică s-a subțiat considerabil la aromâni prin desprinderea lor de trunchiul comun, după cum atestă o sumară privire comparativă a folclorului lor poetic. Pe de altă parte, acest vers introductiv are o prezență masivă la italieni, cu deosebirea că la ei e mai frecvent *fiore* decît *foglia*, pe cînd la români predomină *frunză (foaie)* față de *floare (trandafir, busuioc* etc.), iar urme ale lui au putut fi detectate și în folclorul francez, unde a pierdut funcția de formulă introductivă, fiind folosit cel mai adesea ca refren, cum apare pe alocuri și la noi. Întinderea pe o arie atît de vastă la popoare care n-au avut relații din vremea migrațiunii popoarelor, dar provin din același trunchi comun, arată că ne aflăm în fața unei moșteniri comune. Ca atare, acest vers introductiv, împreună cu așa-numita repetiție paralelistică, aceasta atestată și în poezia populară latină, trebuie să fie de proveniență romană, prezent în folclorul latin încă din vremea tîrzie a Imperiului

roman, înainte de ruperea legăturilor dintre Romania orientală și cea occidentală[16].

Dacă în amănunte o parte din aserțiunile lui Hasdeu se cer rectificate în urma îmbogățirii substanțiale a colecțiilor de folclor, principiile și regulile metodologice elaborate de el și-au dovedit pe deplin soliditatea. De aceea, ucenicia la scrierile lui este indispensabilă. Chiar lectura erorilor lui are darul de a trezi iluminări subite care să indice cam care ar fi soluția verosimilă: acolo unde nu este o sursă, el rămîne totuși un ghid spre aceasta. Cercetătorul de azi nu mai poate avea cuprinderea enciclopedică a atîtor domenii ca Hasdeu, încît dacă nu-l poate urmări în salturile sale, nu trebuie să aibă întotdeauna o opoziție fățișă față de ceea ce nu i se pare evident[17]. Dar hrănirea cu ipotezele sale, oricît de îndrăznețe, va fi totdeauna fructuoasă, chiar dacă acestea au influență numai asupra lărgirii orizontului. Cei ce vor să se inițieze în folclor au datoria de a-l studia cu precădere, atît în cele mari cît și în cele mici, ca pe întîiul pilon al disciplinei de la care purced toate ramurile. Doar diletanții — de toate gradele — își pot permite ignorarea lui, cum dovedesc cu prisosință atîtea publicații de folclor.

OVIDIU BÎRLEA

---

16 Ovidiu Bîrlea: *Poezia populară latină (încercare de reconstituire)*, în *Limbă și literatură*, nr. 3/1978, p. 396—400.

17 Cum procedează, de ex. Al. Philippide în legătură cu studiul lui Hasdeu despre zîna Filma din *Columna lui Traian* (1877): „Hippocrat, Vico, cartea lui Iov și Mahâbhârata citați pentru figuri! Păcat de vorbă“ *(Specialistul român*, în *Omagiu lui Titu Maiorescu;* București, 1900, p. 107—108). În fapt, nu e la mijloc nici un fel de risipă de vorbă, întrucît Hasdeu vroia să pună în lumină personificarea febrei, în speță a frigurilor, în urma spaimei care o provoacă la cei bolnavi, reacția fiind similară la oamenii din Dacia, Israel, India etc.

NOTĂ ASUPRA EDIŢIEI

Volumul de faţă reuneşte pentru prima dată studiile lui B. P. Hasdeu închinate problemelor generale ale folclorului: clasificare, caractere, relaţii cu alte domenii, prezentarea unor genuri etc., precum şi două cursuri: primul, din 1892—1893, din care autorul a publicat capitolele *Prelegeri de etnopsihologie* şi *Basm*, cel de-al doilea, din 1893—1894, intitulat *Curs de filologie comparată*, păstrat sub formă de note în două manuscrise aflate la Arhivele Statului din Bucureşti şi datorate lui Eugeniu Dinescu *(Curs de filologie comparată*, predat la Facultatea de litere din Bucureşti de dl. profesor B. P. Hasdeu în anul 1893—94) şi lui C. Fortunescu Nic. *(Prelegeri de filologie comparativă*, cursul d-lui Hasdeu, an 1893—94), ambele sub cota 1462. Unele probleme din capitolul închinat *doinei* în acest curs au constituit obiectul studiilor lui Hasdeu despre lirica populară, mai ales al aceluia intitulat *Doina. Originea poeziei poporane la români.*

Am reprodus textele după primele versiuni publicate de B. P. Hasdeu în lucrările sau în revistele sale, cu următoarele excepţii:

a. *Literatura populară*, prefaţă la colecţia lui I. C. Fundescu, *Basme, oraţii, păcăliturі şi ghicitori*, am reprodus-o nu după ediţia princeps din 1867, care nu ne-a fost accesibilă, ci după ediţia a III-a, din 1875. Am comparat textul cu cel reprodus după ediţia a II-a, din 1870, de C. Măciucă în B. P. Hasdeu, *Articole şi studii literare*, 1961 şi de N. Jula în *Elogiu folclorului românesc*, 1969 şi am constatat identitatea lor.

b. Întrucît n-am găsit în biblioteci revista „Doina" din 1892, unde a apărut pentru prima dată, am reprodus *Prelegeri de etnopsihologie* după revista „Şezătoarea" din 1925. Studiul intitulat *Frunza-verde. O pagină pentru istoria literaturei române* l-am reprodus după „Columna lui Traian" din 1873 şi nu după versiunea revăzută de autor şi publicată în *Istoria critică a românilor*, vol. II, deoarece nici unul din exemplarele acestui volum pe care le-am putut consulta nu cuprinde fila cu sfîrşitul studiului. Atîta cît ne-a permis textul din *Istoria critică...*, am comparat cele două versiuni şi am marcat în *Note* diferenţele.

Cursul de filologie comparată îl tipărim după notele datorate lui Eugeniu Dinescu pentru că sînt mai complete şi mai clare. Dealtfel cele două manuscrise sînt extrem de asemănătoare în conţinut şi reproduc cu fidelitate lecţiile lui Hasdeu. Diferenţele versiunii C. Fortunescu Nic., una cu multe prescurtări, uneori derutante, faţă de versiunea Eugeniu Dinescu le-am specificat în note atunci cînd conţin un plus de informaţie. În cîteva cazuri a fost necesar să introducem în textul tipărit, pentru o mai bună înţelegere a lui, cuvinte sau secvenţe de text aparţinînd versiunii C. Fortunescu Nic., reproduse de fiecare dată în paranteze drepte şi marcate prin sigla ms. B. În *Note* secvenţele din manuscrisul lui C. Fortunescu Nic. le-am reprodus între ghilimele.

Notele lui B. P. Hasdeu le-am marcat cu [n.a.].

Orînduirea studiilor în volum se face după criteriul cronologic.

Faţă de importanţa cu totul excepţională pe care o are B. P. Hasdeu în folcloristica românească, studiile sale închinate folclorului au avut un destin editorial cel puţin nedrept. Unele dintre ele precum *Poezia poporană italiană şi „frunza-verde"*, *Două descîntece...*, *Introducerea* la colecţia lui P. Ispirescu din 1872 n-au fost retipărite niciodată, altele au

fost tipărite extrem de rar, iar cele publicate mai frecvent au fost reproduse rareori integral. Precizăm în *Note* toate reeditările.

În această situație, o seamă de studii extrem de importante sînt greu de consultat prin raritatea volumelor în care au fost publicate. Pentru înlesnirea cunoașterii contribuției lui Hasdeu la studiul culturii populare se simte nevoia editării monografiilor *Cucul și turturica*, *Povestea numerelor*, a studiului despre *Baba-Novac*, a studiilor de mitologie și a celor cu subiecte de etnografie.

În transcrierea textelor ne-am condus după principiul interpretativ și ne-am bazat pe experiența dobîndită în editarea textelor lui Hasdeu, menționînd aici în special ediția *Etymologicum Magnum Romaniae*, datorată lui Gr. Brîncuș. Aplicînd normele ortografice actuale, am avut în vedere fidelitatea față de textul autorului și am păstrat realitățile fonetice, lexicale și morfologice specifice scrisului hasdeian. Astfel, am făcut următoarele substituiri grafice:

ă pentru *e: remânea-rămînea, recoroasă-răcoroasă, se fi trecut-să fi trecut;*

ă pentru *ĕ: jumĕtate-jumătate, nouĕ, -nouă, însĕ-însă;*

ea pentru *é: avé-avea, păstréză-păstrează, românéscă-românească, păţélă-păţeală, Ardél-Ardeal;*

ie pentru *e:* la inițiale de cuvînt sau la silabă, cu excepția pronumelui personal și a verbului „a fi“: *voesc-voiesc, trebue-trebuie, eften-ieften;*

ia pentru *é: ér-iar, îndoélă-îndoială;*

a pentru *é: séu-sau, dovédă-dovadă, séle-sale, ţérră-ţară;*

î pentru *ê: cuvêntul-cuvîntul, permiţênd-permiţînd;*

e pentru *ă* la terminația substantivelor cu tema în *i* și la persoana a III-a prezent a verbelor cu tema în *i: graţiă-graţie, flecăriă-flecărie, tăriă-tărie, constituă-constituie;*

i pentru *e* ca semn al pluralului sau al genitiv-dativului substantivelor şi adjectivelor feminine şi neutre terminate în *-iu, -ie: categorie-categorii, cîmpiele-cîmpiile, poeziele-poeziile*

oa pentru *ó: mlădiósă-mlădioasă, popóre-popoare;*

i pentru *ĭ: maĭ-mai, ceĭ-cei, străbuniĭ-străbunii;*

u pentru *ŭ: aveaŭ-aveau, seŭ-sau;* n-am păstrat *u* final;

î pentru *â:* cu excepţia lui „român" şi a derivatelor sale;

i pentru *â: studiând-studiind, ânima-inima;*

ă pentru *â* sub accent: *menţionâm-menţionăm, oftâ-oftă;*

î pentru *ă: căte-cîte, încăt-încît, căntăreaţă-cîntăreaţă;*

Am contras consoanele duble: *accumulare-acumulare, ressurse-resurse, acelle-acele, commună-comună;*

şt pentru *sce, sci: cunoasce-cunoaşte, nascere-naştere, sciinţific-ştiinţific;*

z pentru *s: causa-cauza, isvor-izvor, resultă-rezultă;*

z pentru *d: limpedi-limpezi, rapsodi-rapsozi;*

x pentru *s* şi *ss: esistinţa-existenţa, essaminâm-examinăm, essemplu-exemplu;*

cu pentru *qu: qualitativ-cualitativ, consequenţă-consecuenţă;*

h pentru *ch: psichologie-psihologie.*

Numele proprii, titlurile de opere şi de reviste au fost redate conform originalului, cu o singură excepţie: în cazul lui Cipariu am renunţat la grafia „Cipar" care apare uneori. În *Cursul de filologie comparată,* fiind vorba de note luate după o expunere orală, am corectat toate formele greşite.

Dacă în cazul alternanţei *sînt-sunt* am optat pentru prima formă, am păstrat în schimb o serie de dublete, considerînd că exprimă o realitate lingvistică a epocii: *nemic-nimic, italianeşte-italieneşte, indiane-indiene, madrigal-madrigală, sîrbi-serbi, colecţie-colecţiune, mîni-mîini, punct-punt.*

Fonetismele arhaice din textele vechi precum şi cele dialectale din textele folclorice citate de autor au fost păstrate. De asemenea, am reprodus întocmai poeziile populare citate în *Cursul de filologie comparată.*

Apostroful a fost înlocuit cu linioara, iar inadvertenţele de punctuaţie şi greşelile de tipar au fost corectate tacit. Am subliniat toate titlurile de opere, iar cele de reviste şi ziare au fost puse între ghilimele.

Cele două manuscrise ale *Cursului de filologie comparată* au fost copiate după originalele de la Arhivele Statului de tovarăşul Cornel Nistorescu şi revizuite împreună cu tovarăşul profesor Ovidiu Bîrlea. Editorul le exprimă mulţumirile sale.

N. B.

LITERATURA POPULARĂ

„Dați-mi basme și istorii cavalerești, căci în ele se află materie pentru tot ce e mare și frumos“.

Schiller

Cuvîntul *literatură*, derivat de la *littera*, nu exprimă decît d-abia pe jumătate o idee, pentru care limbele latine moderne nu posedă un alt termin mai general, mai complet, mai caracteristic.

Literatura se născu odată cu ființa umană, mult mai-nainte de a se fi inventat acele semne convenționale, cu ajutorul cărora cugetarea are avantagiul de a se petrifica, în loc de a zbura prin aer, schimbătoare și mlădioasă ca însăși vocea.

Primul cuvînt, ieșit din gura primului om, a fost deja «o literatură».

Astfel, străbunii noștri, romanii cei antici, aveau dreptate de a numi literatura și omenirea cu o singură și aceeași vorbă: *humanitas*.

Invențiunea scrierii, permițînd memoriei acumularea cunoștințelor și o procedere mai sigură sau mai sistematică în dezvoltarea concepțiunilor, dete naștere unei literature artificiale propriu-zise, fără însă a fi putut cîtuși de puțin a împedeca existența și persistența literaturei celei primitive nescrise, conservate și continuate în stratele de jos ale popoarelor.

Dacă nu origina, cel puțin mijloacele acestor două genuri de literatură fiind cu totul diferite, una pretențioasă din cauza variatelor și numeroaselor sale resurse, cealaltă simplă ca însăși natura, nu este de mirare că distincțiunea între ambele e atît de profundă, încît productele literaturei populare, chiar fiind scrise mai la urmă, tot încă păstrează sigiliul naivității originale; iar productele literaturei celei culte, trecînd mai la urmă în popor, tot încă nu se pot dezbăra de semnele derivațiunii celei savante. *Iliada* a rămas în fond tot un epos popular, deși au transcris-o pisistratizii[1]; *Cassandra* lui Lycofron[2], să fi trecut și în gura rapsozilor, tot încă rămînea o poemă erudită.

Două calități esențiale au distins și vor distinge totdauna literatura populară din orice țară: dentîi ea se inspiră din izvoarele imediate ale naturei brute, pe cînd literatura cea cultă cunoaște natura deja epurată și adesea ciuntită prin prisma prevențiunilor științifice; al doilea, ea oglindește caracterul națiunii, în sînul căreia se desfășoară, pe cînd literatura cea cultă nu poate a nu fi mai mult sau mai puțin cosmopolită.

Ca și literatura cea cultă, literatura populară traduce cîteodată din alte limbi și împrumută de la alte popoare, cu care este pusă în contact prin pozițiunea geografică sau prin evenimentele politice.

Așa, de exemplu, balada noastră «*Mioara*» o mai găsim la greci și la arnăuți; acea despre Baba-Novac ne este comună cu serbii; acea despre Doicin o au deopotrivă românii și bulgarii; iar sublima doină despre «sărmana turturică» ne întîmpină, ca prin

minune, tocmai la trei capete extreme ale Europei, în România, în Spania și în Danemarca!

Însă, împrumutînd și traducînd, literatura populară reface într-un mod admirabil materia cea străină, dîndu-i un aer cu totul local; pe cînd împrumuturile și traducerile literaturei celei culte, din contra, tind, se silesc și se laudă a surprinde orbește fondul, spiritul, adesea pînă și forma originalului.

Astfel, nu poate fi un mijloc mai interesant și mai sigur de a cunoaște forțele morale și intelectuale ale unei națiuni, decît numai prin literatura sa populară; și nu este nici un alt mijloc mai nemerit și mai frumos de a da unei literature culte un caracter original și distinctiv, decît numai nutrind-o din literatura populară, precum literatura populară se adapă din fîntînele unui instinct virginal.

Vastă și confuză, ca tot ce este primordial, o literatură populară nu se poate diseca în niște ramure atît de speciale și atît de determinate, precum sînt diviziunile și subdiviziunile unei literature culte.

Din contra, unul din semnele cele mai distinctive și cele mai universale ale unui adevărat product al literaturei populare este un amestec în fond și în formă, poezia amalgamată cu proza, istoria cu fabula, idealul cel mai transcendent cu realitatea cea mai banală, elementele empirice ale tuturor științelor, în fine, o enciclopedie haotică după care un observator filosof poate judeca tot ce știe și tot ce crede o națiune.

Cu toate astea, utilitatea generală a clasificațiunilor face necesară împărțirea întregului literaturei în cîteva specii separate, dacă nu de tot precise, încai

prezintînd marele avantagiu de a se putea grupa sub o singură rubrică mai mult sau mai puțin înrudite.

Astfel, producțiunile unei literature populare se pot distribui în trei genuri întinse, cuprinzînd fiecare un mare număr de specii: genul poetic, genul aforistic, genul narativ.

Aplicînd această împărțire generală anume către literatura populară a românilor, lesne putem observa o predominațiune a genului poetic.

Poezia noastră populară se subdivide în următoarele șapte specii:

Cîntecul bătrînesc, un fel de baladă sau poemă descriind faptele vitejilor, mai cu seamă ale haiducilor, și prezintînd toate elementele dintre cari s-ar putea forma o epopee națională.

Doina sau elegia, expresiunea amorului și a suferinței.

Colinda sau imnul religios, în care de cele mai multe ori divinitățile păgînismului apar travestite în aureola teologiei creștine.

Hora sau ditirambul, cîntec de joc și de veselie.

Vicleemul, forma primordială a teatrului, în care păpușele reprezintă într-un mod grosier, foarte apropiat de maniera lui Aristofan, drama și mai ales comedia vieței umane.

Descîntecul, mai totdauna în proză, ca și Vicleemul, dar făcînd o parte integrantă din genul poetic prin sacramentalitatea formelor sale, în cari cuvintele sînt înșirate într-un mod artificial și nu admit nici o schimbare, este poezia așa zicînd medicală, cunoscută deja în anticitatea elenă, care făcea pe Esculap fiu al lui Apoline.

Orația, o poezie recitativă, avînd un caracter juridic, este o moștenire din străbunul *Carmen* roman, ce însoțea și întărea *legis actiones* la căsătorie, la tocmeli și în alte *solemnitatibus*.

Afară de aceste șapte varietăți distinctive, poezia populară a românilor mai împresoară adeseaori terenul genului aforistic și al genului narativ, furișîndu-se în proverbe, în ghicitori, în basme.

D. Marienescu, răposatul Anton Pann, dar mai cu deosebire ilustrul Alecsandri, adunară mari colecțiuni de cîntece române populare de tot felul; însă mult, foarte mult, mai rămîne de făcut de acum înainte.

Vicleemul și descîntecul, mai cu seamă, sînt două varietăți mai-mai neatinse.

Genul aforistic, în care poporul se exprimă sub o formă laconică, cuprinde numai trei specii:

Proverbe, filosofia practică a vieței umane.

Idiotisme, sau o frazologie ingenioasă și pitorească, cu ajutorul căria poporul manifestă prin un cuvînt sau două niște idei, pentru cari literaturele cele culte sînt forțate a întrebuința perioade întregi.

Ghicitori sau enigme, un mijloc de a ascuți inteligența prin greutăți și prin analogie, cătră care se mai pot adăoga așa-numitele «frămîntări de limbă».

Anton Pann, adunînd un mare număr de proverbe române, puse începutul unei colecțiuni și mai complete, pe care așteptăm ca să ne-o dea viitorul fără ca să-i fie însă permis a uita celelalte două varietăți, nu mai puțin importante: idiotismele și ghicitorile.

În fine, genul narativ cuprinde, de asemenea, trei specii:

Tradițiunea populară istorică, precum sînt, bunăoară, acelea adunate de cronicarul Neculcea în fruntea analelor sale, sub titlul de: *O samă de cuvinte, ce sînt auzite din om în om de oameni vechi și bătrîni și în letopisețe nu sînt scrise.*

Anecdota, un fel de narațiuni satirice, foarte scurte, precum sînt, bunăoară, acelea despre țigani sau evrei.

Basmul, prototipul romanțelor literaturei celei culte și chiar al dramelor moderne, însă întrecîndu-le și lăsîndu-le departe în urmă prin bogăția complicațiunilor și prin puterea fantaziei.

Așadar, putem rezuma în următorul mod, așa-zicînd plastic, clasificațiunea literaturei populare a românilor:

I. Genul poetic
1. Cîntec bătrînesc.
2. Doină.
3. Colindă.
4. Horă.
5. Vicleem.
6. Descîntec.
7. Orația.

II. Genul aforistic
1. Proverbe.
2. Idiotisme.
3. Ghicitori și frămîntări de limbă.

III. Genul narativ
1. Tradițiunea.
2. Anecdota.
3. Basmul.

Doi frați Schott[3] publicară, în nemțește, sînt acum vreo douăzeci de ani, o colecție de basme și anecdote române din Banat.

Intențiunea a fost lăudabilă, notițele și comentariile sînt foarte erudite, dar traducerea e astfel, încît d-abia-d-abia este cu putință a surprinde pe ici pe colo cîte o slabă scînteie de spiritul național al românului.

Nu este dat orișicui de a putea transmite producțiunile unei literature populare cu acea sublimă fidelitate de caracter și chiar cu acea nuanță de expresiune cu care D. Rocques[4] reuși a traduce în franțuzește, mai anțărț, vreo cîteva balade române!

Astfel, lucrarea fraților Schott este ca și inutilă.

Neobositul Anton Pann publicase mai multe anecdote române; repausatul Filimon, neuitatul nostru amic, reproduse într-un mod admirabil, în coloanele ziarului „Țăranul", basmul despre *Roman Năzdrăvan,* dar o colecțiune numeroasă, susținută și totodată adevărat românească, ne lipsește pînă acuma.

D. Fundescu, ieșit din popor, n-a uitat poporul.

Sub pana acestui june poet, basmele române conservă cu perfecțiune sigiliul opincei și respiră cu libertate aerul de la țară.

Colecțiunea d-lui Fundescu e mai numeroasă decît aceea a fraților Schott și este și românească.

Vorbind despre propria noastră impresiune, mărturisim că ceea ce ne-a izbit mai cu deosebire în basmele adunate de iubitul nostru amic sînt nu atît mulțimea aluziunilor mitologice și etnografice, prețioase din punctul de vedere al istoriei naționale, precît fecundul element psihologic, din care dramaturgii și romanțierii români ar putea să împrumute

cu abundență observațiunile cele mai profunde și cele mai fine asupra inimei umane.

Marginile unei mici introducțiuni nu ne permit a prezinta aci decît numai vreo două sau trei exemple. Astfel, bunăoară, în basmul *Fata din Dafin,* cu care se începe colecțiunea, împăratul nu se satură a întreba pe călugărașul despre ceea ce-i spuse iubita sa; îl întreabă zi și noapte, îl întreabă pe drum și în casă, îl întreabă la tot pasul și în tot momentul, și ar vrea mereu să tot auză ceea ce auzise deja d-o mie de ori.

Această sublimă trăsură psihologică se pare a fi luată, așa-zicînd, pe de-ntregul dintr-o elegie a lui Propertius:

„Et rursus buerum quaerendo audita fatigar.
Quem, quae scrie timet, quaerere plura jubet"[5].

pe care o găsim, nu tradusă, ci mai mult ghicită, de ilustrul nostru Eliade:

„Eu o caut în tot locul,
Și știu bine că s-a dus..."

Basmul *Fata de împărat și pescarul* este curat o dramă antică, lipsită numai de dialog.

Simplitatea intrigei cea mai extremă, unită cu o veritate neimitabilă de caractere, constituie fondul acestei mici cap-d-opere.

O fată de împărat se înamorează de un tînăr pescar și-l ia de bărbat; la prînzul de nuntă, văzîndu-l că vrea să aibă un fel de prioritate, mireasa îi amintește cu mîndrie distanța ce este între un pescar și o fată de împărat; pescarul se scoală de la masă fără a zice un cuvînt etc.

Citiți însuși basmul, pentru a înțelege frumusețea lui.

Fără a vorbi de fidelitatea cu care este surprins caracterul impresionabil și totdodată vanitos al femeii, atragem aci atențiunea numai asupra scenei cînd pescarul *se scoală de la masă, fără a zice un singur cuvînt.*

Această elocință a tăcerii este unul din resoartele cele mai favorite ale dramei eline.

Omul, mișcat pînă în fundul inimei, nu vorbește. În Sofocle, de cîte ori un personagiu simte o durere tare și neașteptată, el iese fără a zice un singur cuvînt și corul observă atunci cu tristeță, ca în *Edip-regele:* „Mă tem, ca după această tăcere, să nu se întîmple o mare nenorocire".

Basmul *Spaima-zmeilor,* în care patru draci ies dintr-o femeie și un al cincilea și cel după urmă tot încă mai rămîne, „căci nu e bine ca o muiere să fie fără nici un drac", se pare a fi ieșit din pana lui Shakespeare, carele repeta mereu că femeia este „un demon de coloarea trandafirului..."

1867

(*Basme, orații, păcălituri și ghicitori,* adunate de I. C. Fundescu, cu o introducere despre literatura populară de —, edițiunea a III-a, revăzută și adăugită, Buc. 1875, p. 7—17)[6].

[INTRODUCERE]

la P. Ispirescu, **Legende și basmele românilor. Ghicitori și proverburi**, București, 1872. (p. VII—XI)[1]

Sînt acum cîțiva ani, d. I. C. Fundescu, editînd o colecțiune de basme, adunate în diferite părți ale Munteniei, mă rugase a o precede printr-o introducere asupra caracterului general al literaturei poporane a românilor.

Primisem cu plăcere invitațiunea, precum primesc nu mai puțin astăzi o altă de aceeași natură din partea d-lui P. Ispirescu, căci naiva muză a stînei și a colibei mi s-a părut totdauna a fi unica nesecată sorginte de inspirațiune adevărat națională pentru cocheta muză de prin saloane.

Și cum oare să nu-mi fi surîs ocaziunea de a putea lega numele meu cu secolarele suspine și zîmbete ale unei națiuni întregi, precum o modestă cordeluță leagă un mîndru mănunchi de flori!

Nu voi vorbi aci despre literatura poporană a românilor în genere, căci o făcusem deja în cartea d-lui I. C. Fundescu și aș avea acum prea puține de adaus la vederile mele de atunci.

Mă voi mărgini de astă dată în strictul cerc al publicațiunii d-lui P. Ispirescu.

Din puntul de vedere extern, basmele din această colecțiune oferă, mai mult ca oriunde aiuri, imensul avantagiu de a reproduce cu fidelitate modul de a nara propriu al săteanului, în loc de a înlocui carac-

teristicele idiotisme ale graiului rustic prin forme mai prozaice ale pedantismului urban.

Bunăoară în basmul intitulat *Sufletul:*

„Agiunseră într-o poiană verde și frumoasă cu feli de feli de floricele, se puseră a se odihni și *a trage cîte un pui de somn,* mai cu seamă că erau și obosiți de drum. Pe unul dintrînșii, cum puse capul gios, *îl fură sfîntul;* celalalt însă, *nu știu cum, nu știu de ce,* dară *nu-l putea fura somnul nici cît ai da în cremene.* Se întoarse pe o parte, se întoarse pe alta, să adoarmă nicidecum; strînse ochii cît putu și cu toate acestea nu fu cu putință *nici măcar a aromi: parcă ar fi fost cu ochii în soare.* Dacă *văzu și văzu,* se puse și el etc."

Citind aceste rînduri, cine oare nu se simte cu desfătare strămutat pe de-ntregul în viguroasa atmosferă de la țară, unde expresiunile sînt tot atît de energice ca și arșița soarelui, ca și trosnetul gerului, ca și bătaia vîntului!

Din punctul de vedere intern, colecțiunea d-lui P. Ispirescu este o prețioasă comoară pentru scrutatorul mitologiei naționale și chiar pentru un istoric.

Zmeii, cu cari se luptă la tot pasul eroii basmului român, uneori învingîndu-i prin vîrtute, alte dăți prin istețime, cine oare pot fi, dacă nu aceia, pe drapelurile cărora bas-relievurile de pe Columna lui Traian reprezintă draconi și balauri?

Este primitiva sîngeroasă și îndelungată luptă între elementul dacic și elementul roman, trecută cu timpul în fantastica regiune a mitului.

E mai obscură și mai grea de lămurit legenda *oamenilor roșii,* dar ceea ce-i sigur este că ea exista la români în stare de superstițiune deja în secolul

XII, încît originea-i cea factică trebui să fie căutată în cea mai adîncă anticitate.

Sub anul 1235 cronicarul francez Alberic des Trois-Fontaines[2], carele trăia chiar pe atunci, povestește despre niște *oameni roșii*, călări pe *cai roșii*, de statură mică, la număr vro două sute, cari se arătaseră lîngă monastirea Kertz[3] din Țara Făgărașului în Transilvania, avînd o locuință de refugiu într-o peșteră din Carpați.

Iacă însuși textul:

„Eodem anno *extra sylvas juxta Kerte* apparuit quaeddam, ut dicitur, daemonum ludificatio; apparuerunt *rubei homines*, qui de *montana quadam* exierunt in *rubeis equis*, minoris tamen staturae quam sint nostri, homines fere ducenti, qui discursus varios spectante populo faciebant, illis de oppido contra illos irruentibus, *caveam* suam intraverunt, nec postea comparuerunt, unus tamen aliquantum ab uno de oppido retentus *fecit ejus manum omnino esse rubeam*, et sic effugit etc."[4].

Citiți acum în colecțiunea de față pe *Măzărel-împărat* și-o să vedeți că *oamenii roșii* din mitul român de astăzi, *daemonum ludificatio*, nu diferesc întru nemic de *rubei homines* ai lui Alberic des Trois-Fontaines.

Apoi cîte interesante particularități din viața română domestică din evul mediu, cu totul necunoscute de aiuri, nu s-ar putea dezmormînta din basmele acestei mici colecțiuni!

De exemplu:

În *Fata moșului* baba zice bărbatului său: „pîne și sare *pe un taler cu tine* nu mai mănînc!"

La prima vedere s-ar părea o simplă figură retorică.

Ei bine, *a mînca pe un taler cu cineva* era o vie realitate în veacul de mijloc, nu numai la noi, dar și-n depărtatul Occidinte.

„Et si sachiez que *chascun jour*
En une escuelle menjoient...",[5]

zice o poemă franceză din secolul XII[6].

Dar nu este intențiunea noastră de a da aci o exegeză analitică a basmului român.

Îi rezervăm un loc întins în tomul V din *Istoria critică a românilor din Muntenia.*

Tot ce am voit a face este de a demonstra ponderozitatea colecțiunii d-lui Ispirescu.

Ne oprim dară, deși am mai putea atrage atențiunea lectorului asupra numeroaselor proverbe și cimilituri, tezauri de filosofie și de satiră poporană a românului, cu cari editorul, nu fără cuvînt, a crezut de cuviință a-și înavuți publicațiunea.

FRUNZA-VERDE

O pagină pentru istoria literaturei române

De unde oare s-a născut admirabila „frunză-verde" din capul mai tuturor cîntecelor poporane române?

Cel mai mare poet al nostru și cel mai renumit filolog și-au dat amîndoi osteneala de a pătrunde misteriul acestei poezii de codru.

D. Alecsandri zice: „Cele mai multe dintre cîntecele poporale încep cu *frunză-verde*. Aceasta provine din iubirea românului pentru natura înverzită. Primăvara cu cerul ei albastru, cu dulcea ei căldură, cu însuflețirea ce ea aduce lumii amorțite de viforele iernei, naște în inima românului doruri tainice, porniri entuziaste, cari îl fac a uita suferințele trecutului și a visa zile de iubire, de vitejie. Lui îi place, cînd vine primăvara cea verzie, a se întinde pe iarbă, a se rătăci prin lunce și codri, a cînta și a pocni din frunze, a se scălda în lumina soarelui și-n aerul parfumat al cîmpului. Frunza cea nouă îi insuflă cîntece pline de o melancolie adîncă, ce exprimă jalea unui trecut de mărire și aspirarea către un viitor măreț. Frunza-verde ce încunună cîntecele poporale servă totodată de caracteristică cîntecului. Astfel cînd subiectul este eroic, cînd el coprinde faptele unui viteaz, poetul alege frunzele de arbori sau de flori ce sînt în potrivire cu puterea și cu tinerețea, precum frunza de stejar, frunza de brad, frunza de bujor,

căci voinicii baladelor sînt nalți ca bradul, tari ca stejarul, rumeni ca bujorul. Cîntecele de iubire se încep cu frunzele de lăcrimioară, de sulcină, de busuioc, pentru că aceste flori, după crederea poporului, au o menire fărmecătoare. Cînd e cîntecul de durere sau de moarte, el preferă frunzele de mărăcină, de mohor etc. În legendele și în baladele unde figurează copile frumoase, acestea sînt întovărășite de cele mai gingașe flori ale cîmpiilor, poetul le încunună cu ghirlande mirositoare de frunze de viorele, de trandafiri, de micșunele etc., și astfel se poate cunoaște subiectul unui cîntec chiar de la cel întîi vers. Românii dovedesc prin această formă poetică a improvizărilor lor o și mai strînsă rudire cu frații lor din Italia, căci în cîntecele poporale ale umbrilor, ale ligurilor, ale picenilor și ale piemontezilor[1] frunza e înlocuită prin floare. De pildă:

«Fior di viole
Li vostri ochietti furono le strale
Che fece la ferita che mi dole» etc.
«Fior di cerasa
E d'una siepe de mortella e rosa
Io la vorré siepa 'la vostra casa» etc.
«Fior di mela
Vattene a casa che mamma ti chiama
Mamma ti chiama e lo mio core pena»[2] etc. etc."[3].

Nemic mai adevărat și mai elocinte ca prima parte a acestei notițe, aceea adecă unde d. Alecsandri desfășoară economia *frunzei-verzi* în mecanismul poeziei noastre poporane.

Mai niciodată alegerea plantei nu este arbitrară, ci servă generalmente în modul cel mai ingenios a

indica subiectul sau cel puțin caracterul cîntecului. Vom da cîteva exemple.

În balada lui Ghemiș, eroul fiind foarte mic, dar și tare totodată, cîntecul se începe printr-o alună:

„Frunză verde d-*aluniș*,
Tace cucul la răriș,
La răriș, la cărpeniș
De frica celui Ghemiș etc."

Balada lui Bujor, mort pe spînzurătoare, debută prin:

„Frunză verde de *năgară*,
A ieșit Bujor în țară...",

ca și o doină despre nenorocirile țărei:

„Frunză verde de *năgară*,
Vai, sărmană biată țară,
Cum te-ajunse focul iară!
[. . . . . .]"

Trista salce figurează în cîntecul orfanilor:

„Frunză verde *sălcioară*,
Puiculiță bălăioară,
Tu n-ai tată, eu n-am mamă etc."

Un voinic cîntă:

„Frunză verde șapte *brazi*,
Fost-am noi vro șapte frați etc."

Amarul pelin caracteriză pe cei înstrăinați:

„Frunză verde de *pelin*,
Tu străină, eu străin,
Amîndoi ne potrivim,
Hai în codru să trăim etc.“[4]

Urzica merge de asemenea în armonie cu suferința:

„Frunză verde de *urzică*,
Strigă, doamne, cine strigă,
Strigă Giurgiu dintre lunci
De la boi și de la junci,
Nime-n lume nu aude
Strigătele sale crude etc.“[5]

Iluziunile perdute se manifestă prin aguridă:

„Frunză verde *aguridă*,
Mult ești, lelio, ispitită,
Mult mă-nșeli și mult mă porți etc.“[6]

Mai pe scurt, totalitatea poeziei poporane a românului este ca un fel de botanică, fiecare plantă fiind descrisă pe larg printr-o situațiune corespundinte a sufletului uman; dar această sublimă combinațiune de spirit și materie să fie oare în adevăr de origine italică?

Însuși d. Alecsandri nu se vede a fi fost de această părere în scrierile sale mai denainte asupra poeziei noastre poporane.

Pe la 1855 d-lui se mulțumea să constate cu multă justeță rolul poetic al *frunzei-verzi*, fără a căuta totuși să-i găsească vreo păreche în Italia[7].

Ceea ce a indus mai tîrziu în eroare pe ilustrul poet[8], se pare a fi fost anume d. canonic Cipariu, carele tocmai în interval veni a emite următoarea opiniune: „Ceva asemenea se află și-n poeziile populare ale toscanilor, din cari [dăm] aici vreo cîteva exemple alese din *Canti popolari* de N. Tommaseo, vol. I, Veneția, 1841:

«Fior di scarlato,
Alle porte di Napoli c'e sritto:
Il paradiso c'e il vostro ritratto» etc.
«Fiorin di sale,
Se non son bella io, bello è 'l mi'amore,
Ho un morettino, e la grazia mi vale» etc.
«Fiore di pepe,
Io giro intorno a voi come fa l'ape
Che gira intorno al fiore della siepe» etc.[9].

Fiori di cipresso (Tommaseo, pag. 132), *Fior d'amaranto* (p. 146), *Fiore d'argento*[10] (p. 166) etc. Din care se vede că toscanii asemenea încep ca și românii, numai cît ei pun *floare* în loc de *frunză verde*, însă pe pag. 228 aflăm: *foglia d'aprile*[11], adecă foi sau frunze, și mai încolo, pe p. 237, *spiga di grano*, spic de grîu etc."[12].

Să ne-ntrebăm acum încă o dată: între *frunzaverde* a românului și între *fiore* sau chiar *spiga di grano* a toscanului există oare în realitate vreo serioasă înrudire? Sau nu cumva amăgirea provine din predispozițiunea cam morbidă a celor mai mulți dintre noi, după contagiosul exemplu al Societății zise Academice, de a căuta chiar „ciorba" și „șerbetul" în Capitoliu?

Să examinăm.

Din sutimi de cîntece italiane abia cîte unul se începe prin *floare*, ba şi atunci fără legătură cu ideea totală, cu intriga, cu ţinta poeziei, ci numai ca o simplă invocaţiune către o persoană: „tu, floare roşie...!", sau „tu, floare de vioară...!", sau „tu, floare de cireş...!" şi aşa mai încolo.

Poezia poporană a italianilor se împarte într-o mulţime de genuri: *rispetti*[13] sau *strambotti*[14], *serenate*[15], *maggi*[16], *violete*[17], *nanne*[18] etc.

Numai într-unul singur din acestea, şi încă nu totdauna, ne întîmpină exclamaţiunea „fiore!", anume în aşa-numitele *stornelli*, adecă cîte două sau trei versuri peste tot, pe cari le cîntă un bărbat sau o femeie şi cărora un altul li răspunde printr-o nouă serie de două-trei versuri, ceea ce se cheamă *stornare*, „a da îndărăt".

Unul de pildă zice:

„Fiore di aneto!
Quando moro, e vado in paradiso,
Se non ti trovo, mi ritorno in dietro".

(Floare de mărar! Cînd voi muri şi mă voi duce în rai, Dacă nu te voi găsi acolo, mă voi întoarce)

Altul sau alta replică:

„Fiorin d'abete!
In paradiso senza scale andate:
Parlate con i santi, e poi scendete".

(Floare de brad! În rai mergi fără scară, vorbeşte cu sînţii şi apoi întoarce-te).

După cum observă foarte bine d. Caselli, aceasta este ceva în feliul versurilor alternate ale păstorilor lui Virgiliu:

„Incipe, Damaeta; tu deinde sequere, Menalca.
Alternis dicetis; amant alterna Camenae“[19].

Dacă venerabilul d. Cipariu ar fi crezut de cuviință și d-lui a da lectorilor săi această legitimă lămurire asupra naturei *stornelli*-lor italiani, negreșit că nemini nu s-ar fi putut amăgi de a vedea vreun grad de încuscrire între *frunza-verde* română și între *fiore* a toscanilor, cari una alteia sînt cu desăvîrșire străine.

Nu mai adăugăm că florile în genere disting mai mult cîmpia, pe cînd frunzele aparțin pădurii, desemnînd astfel două feluri de trai cu totul diverse.

Dacă orice invocațiune personală ca „fiore di aneto“ sau „fiorin d'abete“ ar fi să se pună în comparațiune cu a noastră „frunză-verde“, atunci nu înțelegem de ce ar trebui să acordăm acest monopol numai italianilor.

Tot așa poezia poporană greacă numește și ea pe favoritele sale: „floare de garoafă“, „floare de iasmin“, „floare de crin“, sau chiar „creangă de arbure“: 'ω πολὺ ἀγαπημένη μου, φηλοῦ δένδρου κλωνάρι“[20].

Rusul de asemenea cîntă:

„Hei în grădină, în grădină iubesc eu,
Iubesc eu în grădină o *pară verde,*
O *pară verde,* o fetiță voioasă...“[21]

sau:

„Para mea, para mea,
Para mea verde!
Sub păr stă căsuța,
În căsuță fetița."[22]

sau:

„Hei salce, salce, sălcuță!
Ți-a sosit vremea să-nflorești,
Dar n-a sosit încă vremea
Lui Ivan să se-nsoare..."[23]

Și ce urmează de aci?

Din cîteva izolate exclamațiuni de această specie, pe cari lesne le vom găsi în poezia cultă și necultă a mai tuturor popoarelor și cărora li lipsește, ca și celor italiane, nu numai proprietatea de a fi un debut normal, constant, aproape fără excepțiune al totalității cîntecelor naționale, dar mai cu seamă condițiunea fundamentală de a caracteriza o baladă sau o doină prin cîte o plantă diferită, oare se poate deduce că a noastră „frunză-verde" este greacă sau rusă?

După cum greacă sau rusă nu poate fi, tot așa nici italiană nu este.

Dacă e vorba de a alătura cu orice preț „frunza-verde" a românului cu tot feliul de flori latine, apoi iată un ierbar întreg dintr-o poezie poporană spaniolă:

„Verde primavera
Llena de flores,
Corona de guirlandas

A mis amores,
De blanca azucena,
De jasmin y rosa,
Mosqueta olorosa,
Violeta y verbena,
De claveles llena
Y de otras mil flores" etc.[24]

Avem aci o mie de flori d-odată!

Ce au a face însă toate aceste amoroase ghirlande italiane și spanioale, culese de prin strîmta florărie, cu severa *frunză-verde* a românului, prin care se încununează nu numai gluma și dragostea, dar, în același timp, spînzurătoarea lui Bujor sau vitejiile lui Ghemiș?

Latinitatea noastră este un fapt istoric atît de pozitiv, atît de bine stabilit pe baze științifice, încît n-are nevoie de a mai fi proptită prin tot feliul de exagerațiuni sentimentale, ca și cînd ar fi în pericol de risipă.

Frunza-verde s-a născut dempreună cu naționalitatea română nu la Tibru sau la Guadalquivir, ci la noi acasă, pe teritoriul Daciei, în secolarele păduri ale Carpaților, acolo unde străbunii noștri s-au format și s-au dezvoltat în curs de veacuri mai-nainte de a se pogorî din munte și a se răspîndi pe cîmpie.

Și nu numai prin *frunză-verde*, dar prin mai toate imaginile cele mai superbe ale sale, poezia noastră poporană este fiia Carpaților.

Numai acolo se putea naște:

„Munții se răsun,
Șoimii se adun,
Codrii se trezesc,

Frunzele şoptesc,
Stelele sclipesc
Şi-n cale s-opresc..."

Numai acolo:

„Soarele şi luna
Mi-au ţinut cununa,
Brazi şi păltenaşi
I-am avut nuntaşi,
Preuţi — munţii mari,
Păseri — lăutari..."

Numai acolo:

„Sus în vîrf de brăduleţ
S-a oprit un şoimuleţ,
El se uită drept în soare,
Tot mişcînd din aripioare.
Gios la trunchiul bradului
Creşte floarea fragului,
Ea de soare se fereşte
Şi de umbră se lipeşte.
— Floricică de la munte!
Eu sum şoim, şoimuţ de frunte,
Ieşi din umbră, din tulpină,
Să-ţi văz faţa la lumină,
C-a venit pînă la mine
Miros dulce de la tine
Cît am pus în gîndul meu" etc.

Numai acolo bradul, stejarul, şoimul, copii de predilecţiune ai munţilor, au putut deveni pentru muza

noastră poporană sacre simboluri de nălţime, de forţă, de vitejie.

Numai acolo, precum numai pe ţărmul mării poezia greacă era în stare de a concepe următorul cap-d-operă de inspiraţiune:

„Era noaptea, iubito, cînd noi ne-am sărutat. Cine oare să ne fi văzut? Au văzut noaptea şi zorile, stelele şi luna. O steluţă s-a pogorît şi a spus-o mării, marea a spus-o vîslei, vîsla a spus-o plutaşului, şi plutaşul a cîntat-o la poarta iubitei sale!“[25]

Grecului i-a dictat oceanul, nouă ne-au şoptit Carpaţii.

Pentru un român din Bărăgan, din Bugeac, din şesul cel arid al României de jos, unde deja Ovidiu se plîngea că-n deşert vei căuta o frunză:

„Aspiceres nudos *sine fronde,* sine arbore campos. ..“[26], pentru un asemenea român *frunza-verde* rămîne pînă astăzi ca un act de botez despre antica facere naţională pe înverzitul plai.

Este un pur românism, un product direct al pămîntului dacic, fără nici o cumnăţie cu Italia sau cu Spania.

Traiul primitiv de pădure a lăsat şi pe aiuri tot în literatură neşte urme foarte adînci, care oferă o intimă analogie cu *frunza-verde* a românului.

Exemplul cel mai curios şi mai evidinte de această influinţă de codru este vechiul alfabet celtic *ogham* din Anglia, unde Strabone ni spune că britanii locuiau în păduri: πόλεις δ'αὐτῶν εισιν οἱ δρυμοί [27], după cum ni-o spune şi Iuliu Cezar: „oppidum autem Britanni vocant, quum silvas impeditas vallo fossaque munierunt“[28].

Alfabetul în cestiune, tot ce poate fi mai de codru, se cheamă *craobh*, „arbore“, şi fiecare literă, *feadha*, adecă „lemn“, poartă cîte un deosebit nume de plantă în următoarea ordine:

B. *Beith* (mesteacăn);
L. *Luis* (sorb);
F. *Fearn* (anin);
S. *Sail* (salce);
N. *Nin* (frasin);
H. *Huath* (păducel);
D. *Duir* (stejar);
T. *Tinne* (nuc);
Q. *Queirt* (măr);
M. *Muin* (viţă);
G. *Gort* (iederă);
NG. *Ngedal* (grozamă);
ST. *Strait* (spin negru);
R. *Ruis* (soc);
A. *Ailm* (brad);
O. *Onn* (un fel de genistă);
U. *Ur* (afin);
E. *Eadad* (plop);
I. *Idad* (tis);
EA. *Eabad* (palten);
OI. *Oir* (sînger);
UI. *Uilleaun* (curpen);
IA. *Ifin* (coacăză)[29].

La români poezia poporană, la celţi alfabetul, la ambele neamuri însuşi sîmburele dezvoltării literare a oricărui popor, căci toate într-o literatură se încep prin cîntec şi prin abecedar, au petrificat astfel

Alfabetul în cestiune, tot ce poate fi mai de codru, se cheamă *craobh*, „arbore", și fiecare literă, *feadha*, adecă „lemn", poartă cîte un deosebit nume de plantă în următoarea ordine:

B. *Beith* (mesteacăn);
L. *Luis* (sorb);
F. *Fearn* (anin);
S. *Sail* (salce);
N. *Nin* (frasin);
H. *Huath* (păducel);
D. *Duir* (stejar);
T. *Tinne* (nuc);
Q. *Queirt* (măr);
M. *Muin* (viță);
G. *Gort* (iederă);
NG. *Ngedal* (grozamă);
ST. *Strait* (spin negru);
R. *Ruis* (soc);
A. *Ailm* (brad);
O. *Onn* (un fel de genistă);
U. *Ur* (afin);
E. *Eadad* (plop);
I. *Idad* (tis);
EA. *Eabad* (palten);
OI. *Oir* (sînger);
UI. *Uilleaun* (curpen);
IA. *Ifin* (coacăză)[29].

La români poezia poporană, la celți alfabetul, la ambele neamuri însuși sîmburele dezvoltării literare a oricărui popor, căci toate într-o literatură se încep prin cîntec și prin abecedar, au petrificat astfel

memoria unor epoce primordiale de formațiune în adăpostul pădurilor.

La noi însă, ca la nimeni altul, această prețioasă suvenire este nu numai o cestiune de arheologie, dar posedă și farmecul celei mai fericite creațiuni poetice.

Zicem că la noi ca la nimeni altul, deși tentative sporadice de a se introduce un asemenea gen s-au putut manifesta și pe aiuri sub aceeași acțiune a naturei, dar n-au reușit nicăiri de a prinde rădăcină, de a deveni un model, o formulă.

Iacă bunăoară un cîntec poporan ruten din pădurile Galiției:

„Acolo pe munte stă *un frasin, un frasin verde*,
Pere în străinătate tinerelul cazac!
— Eu per, eu per, mi-a sosit ceasul morții:
Te rog, a mea drăguță, dă de știre măicuței.
A venit muma, a venit muma, a venit măicuța,
A întors alba-i față către fecioraș:
— Iată vezi, fătuțule, scumpul meu copil,
N-ai ascultat pe tată, pe mamă, s-au dus zile[le] tale!
— Te rog maică, te rog maică, să mă-ngropi frumos,
Să sune clopotele, să cînte lăutele,
Dar să nu mă-ngroape nici popii, nici dascălii,
Ci să mă-ngroape numai cazaci de-ai noștri!
Rădicați fraților, rădicați fraților o naltă movilă:
Să afle fiecine că eu per din dragoste;
Sădiți, surioarelor, în căpătîiul meu *un călin:*
Să afle fiecine că din dragoste am perit;
Vor veni păsărele să ciupească căline,
Îmi vor aduce vești de la drăguța mea!“[30]

Acest cîntec galițian oferă o mai remarcabilă asemănare cu inspirațiunea poporană a românilor decît tot ce s-ar putea găsi în Italia sau în Spania, căci nu numai se începe printr-un „frasin verde", carele caracteriză pe tînărul cazac, după cum printr-un călin cu fructele sale roșii se caracteriză mai la vale amorul, dar pînă și încheierea-i ni aduce aminte vrînd-nevrînd rugămintea finală a nenorocitului ciobănaș din balada *Mioara.*

Vecinii noștri ruteni ar fi putut dară, mai ales în regiunea ost-carpatină a Galiției, să formeze și dînșii genul poetic al *frunzei-verzi;* ei s-au oprit însă la o încercare sau două, fără a fi mers înainte, pe cînd românul surprinse din capul locului toată frumsețea, toată bogăția viitoare a germenului, grăbindu-se a-i da o deplină dezvoltare.

Tot așa la germani și la slavi alfabetul se numește *buchstaben* sau *bukwi,* adecă „bețe de fag", denotînd prin urmare ca și la celți leagănul codrean al artei de a scri; dar numai britanii împinseseră debutul pînă la ultimele-i consecințe, botezînd fiecare literă, fiecare diftong cu cîte un nume de plantă.

Cît de adînc s-a înrădăcinat și cît de departe s-a ramificat la români suvenirea anticului trai de codru, dezvoltîndu-se mai cu seamă în sfera cea poetică a vieței, probă este, pe lîngă „frunza-verde", caracteristicul *brad* de la nunțele noastre țărănești.

„Brad — zice d. Massim — este ramura de brad ce se pune la mirese; de aci *ziua de brad,* sau simplu *bradul,* preziua cununiilor; *a juca bradul,* a juca la mireasă în preziua cununiilor sau și-n ziua de cununie pînă să pornească la biserică"[31].

Nicăiri aiuri nu se găsește ceva asemenea.

Şi totuşi mai multe alte popoare au debutat ca şi românii printr-un leagăn de pădure.

O acţiune identică a naturei inspiră pretutindeni începuturi identice; nu pretutindeni însă ele pot ajunge la perfecta lor expresiune, îndurînd adesea[32] ceea ce se cheamă în biologie „arrêt de développement".[33]

Serbul, de pildă, cîntă:

„Creştea un subţire brad
Pe doi munţi mari;
Dar nu era bradul,
Ci o fată naltă".[34]

S-ar părea că auzi balada română *Anelul şi năframa:*

„Fost-a fost un crăişor,
Tinerel mîndru fecior,
Cum e bradul codrilor
Sus pe vîrful munţilor..."

La serbi această imagine a bradului, provenită ca şi la noi din contemplaţiunea codrilor de munte, este o excepţiune, un grăunte rămas sterp, deşi ar fi putut să rodească; la români însă ea a devenit o notă nedispensabilă dintr-o vastă simfonie, plină de cele mai bogate variaţiuni pe aceeaşi temă.

Ne rezumăm.

Pe lîngă atîtea alte diferite probe, *frunza-verde* demonstră şi ea că naţionalitatea noastră s-a născut pe plai, iar nu pe cîmpie.

Ea ni procură mai pe dasupra un punt cronologic foarte important.

Românii din Macedonia n-au pe *frunză-verde*.

Poezia lor poporană, de care ni dă cîțiva interesanți specimeni d. Caragiani, nu înfățișează nemic analog cu stereotipul preludiu din baladele și doinele carpatine; ba încă din contra un cîntec rumeliot se începe tocmai printr-un arbore „fără frunze“:

„Na mesa de doi lai munți
Implini de arbori fără frunzi. . .“[35]

Ca să fi avut macedoromânii pe *frunza-verde* și s-o fi uitat mai tîrziu, fără să li rămînă măcar un singur vestigiu de trecuta-i existință, este tot pe atîta de imposibil, precum e peste putință ca un popor să se întoarcă la versul alb după ce ajunse o dată a gusta rima.

Poezia poporană română cis-danubiană și poezia poporană română trans-danubiană sînt dară născute fiecare deosebit, ambele deja după separațiunea trunchiului primitiv în două ramure, adecă în urma strămutării peste Dunăre a unei părți din poporațiunea daco-latină sub împăratul Aurelian.

Astfel, peste doi secoli după cucerirea Daciei de către Traian, naționalitatea română mai petrecea încă o viață compactă în Carpați, și neapărat că tocmai atunci invaziunea gotică, urmată apoi de hoarde hunice, avarice, slavice, n-a putut cît de puțin să inspire străbunilor noștri vreo poftă de a ieși pe șes.

Frunza-verde confirmă în acest mod ceea ce am probat noi într-un alt studiu, cum că împrăștiarea

elementului român din munții Olteniei spre cercumferința Provinciei Traiane s-a început abia în secolul VI[36].

Născută în intervalul dintre anuii 300—500 după Crist, iacă de ce o au toți românii d-a stînga Dunării, care au învățat-o la un loc în curs de doi secoli și iacă de ce n-o pot avea frații noștri din Macedonia, plecați mai denainte.

Încă o observațiune.

Românii n-au căpătat pe *frunză-verde* de la latini; nici de la daci însă n-au luat-o.

În adevăr, dacă ea ar fi o moștenire de la acești din urmă, atunci am afla-o și-n poezia poporană a arnăuților, descendinți mai direcți decît noi din marea ginte tracică.

Între cîntecele albaneze, adunate de d. Hahn, nici unul nu corespunde cu a noastră *frunză-verde,* afară numai doară de următoarea doină:

„Moi than'e kukie nde ripe
Hikiu, moi! nde te kam mike,
Hikiu, o moi! nde me do,
Se kemi berre sado,
Pra na kupetoine. . ."

(Bobițe roșii pe rîpă! Bine, mititico, că eu te iubesc; bine, mititico, că tu mă iubești; aceasta ni ajunge: las-acum să ne descopere)[37].

Cît de departe este însă de la aceste „bobițe roșii" pînă la „frunza-verde" a românului!

Ele se aseamănă mai curînd cu „fiore" din stornellii italiani.

Nici latină, nici dacică, ci curat românească, formată prin secolarul trai de codru al străbunilor noştri, *frunza-verde* ni arată, între celelalte, cît de cu băgare de seamă trebui să fie istoricul pentru a distinge totdauna cu stăruinţă elementele teritoriale ale unei naţionalităţi de elementele-i etnografice, adecă a nu confunda influinţa pămîntului cu influinţa sîngelui. . .

(„Columna lui Traian", IV, 1873, p. 240—243)[38]

POEZIA POPORANĂ ITALIANĂ ŞI „FRUNZA-VERDE"

Dr. H. Schuchardt, **Ritornell und terzine**, Halle, 1874, in-4, pag. IV + 148.

Ce este o *floare?*

Negreşit că altfel o descrie copila, ce o împleteşte în cosiţă; altfel o laudă grădinarul, ce o cultivă din speculă; altfel, cu totul altfel o vede botanistul care o studiază nu pentru a o admira, nu pentru a o utiliza, ci pur şi simplu pentru a o c u n o a ş t e.

Ce este o *stea?*

Nu în acelaşi mod o priveşte poetul ce o cîntă, marinarul ce o ia drept călăuză, astronomul ce o fixează.

Nimic nu e mai floare, nimic nu e mai stea ca poezia poporană a Italiei; dar demult cîntată şi demult exploatată, ea dă abia acum pentru prima oară peste un naturalist.

Toate scrierile lui Hugo Schuchardt, actualmente profesor de filologie romanică la Universitatea din Halle, începînd de la clasica-i operă despre *Vocalismul limbei latine vulgare*[1], se disting printr-o analiză microscopică, foarte grea de urmărit de către un lector ordinar, nedeprins cu aparate atît de metodice, dar singură aptă a ne aduce la rezultate adevărat ştiinţifice.

De aceea — mai repet o dată — mulţi au vorbit despre poezia poporană italiană, ale cării frumseţi au găsit adesea răsunet în savanta Germanie[2], însă nimeni pînă la Schuchardt nu şi-a impus sarcina,

foarte ingrată față cu publicul cel mare, de a considera pe această superbă fiică a mează-zilei cu răceala cea nordică a unui Linneu sau Tycho-Brahe[3]. Oricît de mult ar protesta copilele și poeții, nu pentru ei sînt făcute florile și stelele, ci pentru botanist și astronom.

Poezia poporană italiană prezintă două variante principale: *rispetto* și *ritornello.*

Sub raportul exterior, *ritornello* consistă generalmente dintr-o „terzina", adecă o strofă din trei versuri de cîte unsprezece silabe, pe cînd *rispetto* are cel puțin patru versuri, uneori douăsprezece, patrusprezece și chiar mai multe.

Este o deosebire așa-zicînd de volum.

Un al treilea variant, a cărui importanță Schuchardt cel dentîi a constatat-o, este proverbul din cîte două versuri, bunăoară ca la noi în:

„Umblă pe drum cu alai
Ș-acasă n-are mălai..."

Printr-o laborioasă demonstrațiune, Schuchardt defige pozițiunea intermediară a *ritornell*-ului între *rispetto* și *proverb,* de cari ambele el participă nu numai în privința formei, ci și-n a fondului.

Fiecare aserțiune e susținută cu o nespusă bogăție de exemple din mai toate dialectele italiane, după colecțiunile lui Marcoaldi, Pasqualigo, Dalmedico, Tommaseo, Tigri, Nannarelli, Vigo, Pitré[4] etc.

Sînt nu mai puțin interesante și originale observațiunile lui Schuchardt despre raportul *ritornell*-ului către „terzarima" a lui Dante și al *rispett*-ului către „ottavarima" a lui Boccaccio.

Însuşi *sonetul* nu e decît o ingenioasă combinaţiune din „terzina" şi „ottava".

Prototipul tuturor acestora, după Schuchardt, ar fi *rispett*-ul cel de patru versuri, de unde apoi pe diverse căi, suprimînd sau amplificînd, s-au dezvoltat celelalte variante.

Singurul punct de regretat este că autorul, care posedă cu perfecţiune toate limbile romanice, nu le-a utilizat de astă dată pentru a pune în paralelism pe larg manifestaţiunile analoage din totalitatea poeziei poporane neolatine.

O asemenea comparaţiune putea să modifice întrucîtva concluziunile sale actuale; însă rezultatele dobîndite s-ar fi rădicat numai astfel mai pe sus de orice controversă.

Schuchardt a fost pentru români mai generos decît pentru celelalte popoare romanice.

El ne consacră aproape două pagine.

Ritornell-ul se începe mai totdauna printr-o invocaţiune către o floare, bunăoară:

„*Floare de mărar!*
Cînd voi muri şi mă voi duce în rai,
Dacă nu te voi găsi acolo, mă voi întoarce".

Mulţi comparau această „floare" cu „frunza-verde" din poezia poporană română.

Iată ce zice acum Schuchardt: „Semi-versul cu *fiore* din *ritornell*-ul italian a fost pus adesea într-o legătură istorică cu *frunza-verde*, debutul tipic al celor mai diferite cîntece poporane române. Aşa credeau Cipariu, Alecsandri, Picot, Imbriani[5] etc. Unii triumfau pentru că *frunza-verde* se trage de pe ma-

lurile Tibrului; alții pentru că *ritornell*-ul a fost baza poeziei poporane italiane deja sub Marc Ulpiu Traian, cînd acesta a cucerit Dacia la anul 106 (Imbriani, *Dell' organismo poetico*, p. 128). Mie această opiniune mi s-a părut nefundată dindată ce am examinat-o mai cu atențiune, deși în adevăr *frunza-verde* a românilor, prin facultatea sa de a intra în tot felul de combinațiuni, de ex. *frunză verde de piper, f[runză] v[erde] a lemnului, f[runză] v[erde] de lemn dulce, f[runză] v[erde] lemn uscat, f[runză] v[erde] bob și linte* etc., oferă o analogie cu italianul *fiore*, care poate să înșele pe cineva. Îmi pare bine că-n această privință mă întîlnesc cu un savant român. Hasdeu, într-un articol din «Columna lui Traian» pe nov. 1873 (de aci în a sa *Istoria critică a românilor*, 1874, t. 2, p. 79 și urm.), a demonstrat pînă la ultima evidință deosebirea între *frunza-verde*, care se referă la obiectul poeziei, și între *fiore*, care se adresă la persoană. Totuși el ar fi trebuit să mai menționeze ceva. Și invocațiunea la floare se află în poezia română, deși mai rar. Deja Cipariu o indicase în *Elemente de poetică*, Blaj, 1863, p. 195, aducînd exemple ca: *floricică din răzor, floricică de pre fîn, floricică verde-n iarbă*. Uneori această *floare* stă chiar în locul *frunzei-verzi*, precum în Alecsandri, *Poezii populare*, p. 305: «Floricică, floricea!» la începutul unui cîntec care se încheie prin:

«Și zilele omului
Sînt ca floarea cîmpului,
Dimineața înflorește,
Peste zi se veștejește
Și spre seară nu mai este!»

Tot acolo, la p. 278:

«Floricică-n foi albastră!»

ca debut la:

«— Draga mea-n lume una
Mai frumoasă decît luna,
Cu fețișoara ca crinul
Și cu ochii ca seninul».

De asemenea, la p. 406, VI:

«Floare, floricea!
Mai zi, puica mea,
Cum ziceai aseară
Pe din jos de moară».

În fine, este de observat cîntecul de la p. 403, care se adresă la o copilă ca la floare, repetînd mereu această invocațiune:

«Frunză verde de ovăs,
Floricică de pe șes!
. . . .
Floricică, floare-albastră. . .
. . . .
Floricică, floricea. . .»
. . . .

Prin urmare, au și românii o invocațiune la floare, ca și italianii, dar nu numai ca aceștia, ci de asemenea ca slavii, albanezii și mai ales grecii. . ."

Oricine poate constata în acest pasagiu o profundă cunoştinţă a limbei şi literaturei române din partea lui Schuchardt.

El are o deplină dreptate cînd zice că alături cu *frunză-verde*, dar fără înrudire cu ea şi pe o linie de tot secundară, românii mai au şi un fel de invocaţiune la *floare*.

Această *floare* însă nu mă interesa pe mine în articlul meu despre *frunză-verde*, a cării independinţă de origine o recunoaşte însuşi Schuchardt.

Dacă aveam intenţiunea de a studia şi *floarea* din poezia poporană română, după cum am studiat pe *frunza-verde*, aş fi putut s-o mai compar, afară de paralelisme „slavice, albaneze şi mai ales grece", despre cari vorbeşte Schuchardt, cu fenomene analoge din literatura orientală.

Astfel, în poemul sanscrit *Gita-Govinda* găsim cîte o *floare* sau chiar două în fiecare strofă[6].

O doină poporană din Persia cîntă:

„*Trandafir alb şi trandafir roşu, garoafe şi mac!*
Faţa ta poartă semnele dinţilor mei;
Scoală, haide să întrebăm pe Mohamed,
Vom vedea cine din noi e cel necredincios. . ."[7]

Nemic nu poate fi mai identic cu *fiore* din *ritornell*-ul italian. . .

După modul excelentei lucrări a lui Schuchardt, cu acelaşi tact, cu aceeaşi eruditiune, cu aceeaşi impasibilitate ştiinţifică, dar pe o scară mai comparativă, ar trebui să se apuce cineva a supune unui studiu analitic f o r m a poeziei poporane române.

(„Columna lui Traian" VII, 1876, p. 139—143)

DOUĂ DESCÎNTECE: UN DESCÎNTEC ROMÂN ȘI UN DESCÎNTEC SANSCRIT DIN VEDA

Notiță

D. Simeon Mangiucă a publicat nu demult în ziarul „Familia“ de la Pesta următorul descîntec român din Banat: „Bună seara mătrăgună, doamnă și mamă bună, care umbli cu capetele tale pe ceruri, cu rădăcinele pe sub pămînturi, iar cu poalele pe vînătări și vînturi; tu care ești doamna cerurilor și a viforurilor, tu care ești doamna florilor, căci înaintea ta se închină și pe tine te măresc toate florile; la tine mă rog și ție mă-nchin eu cu coatele goale și cu genunchii goi și cu fruntea plecată pînă la pămînt, ca tu să binevoiești să aduci putere, snagă și sănătate, adecă să aduci leac pentru bolnavul acesta N. N.; tu să te duci peste noapte, să umbli pe dealul Sterideal și pe Munții Semenicului, și de nu vei afla leacul acolo, să-l cauți prin cărăule, cărșii și stînci, să te duci să umbli peste toată fața pămîntului, prin munți și păduri, prin poiene de iederă, de semenic, de foiofiu și de priboiu, prin tisă, prin mărăcine și mătăcine; să-l cauți la izvoare, la rîuri și sub petrele pămîntului, să cauți în adîncul mărilor, să cauți în vînturi și pe aripele vînturilor, în vînătările cerului și pe marginile pămîntului; și de vei afla leacul, să-l aduci și să-l pui aci în acest păhar de apă, ca să-l vază dimineața bolnavul bine și mai bine, și prin acel leac să aduci lui N. N. puterea lui, snaga lui, vîrtutea lui și îndemnul lui, capul lui, inima lui, rînza lui,

picioarele lui, mîinile lui etc., cu un cuvînt să-i aduci iarăşi sănătatea lui, căci eu cu bun dar te dăruiesc, iar tu să-i pui lui N. N. cap la cap, ochi la ochi, mîni la mîni, pept la pept, inimă la inimă, rînză la rînză, şele la şele, picioare la picioare, os la os, putere la putere, vîrtute la vîrtute, îndemn la îndemn etc. şi sănătate la sănătate, şi aşa te las, mamă mătrăgună, peste noapte curată, luminată, ca argintul spălată şi ca aurul străcurată".

Atragem atenţiunea mai cu seamă asupra neterminabilei enumeraţiuni a membrilor corpului, pe care d. Mangiucă, perzînd răbdarea, a mai scurtat-o: „capul lui, inima lui, rînza lui, picioarele lui, mîinile lui etc.", apoi iarăşi: „cap la cap, ochi la ochi, mîni la mîni, pept la pept, inimă la inimă, rînză la rînză, şele la şele, picioare la picioare, os la os" şi aşa mai încolo.

Acest descîntec este menit a vindeca de acea slăbiciune generală a corpului, pe care italianii o numesc *scadimento* „scăzămînt", iar germanii *Schwinden* „dispariţiune".

Tocmai contra acestei boale, numită în limba sanscrită *ĭakşma*[1] se află un descîntec în *Atharvaveda*, cartea XX, imnul 96, disticurile 17—22[2], ba cu unele mici variante chiar în *Rigveda*, cartea X, imnul 163, astfel că exemplarului indian i se poate atribui o anticitate de cel puţin trei mii de ani!

L-au tradus deja de mult Kuhn[3] şi Weber[4], unii dintre cei mai mari vedişti ai secolului.

Acest descîntec se începe cu: „Din ochi, din nări, din urechi şi din obraji, din crieri, din limbă, slăbiciunea cea a capului, afară te gonesc eu; din gît, din spate, din osul peptului, din osul spinării, din umeri,

din coate, slăbiciunea cea a brațelor, afară te gonesc eu“ etc.

Urmează apoi o lungă înșirătură: inimă, mațe, genunchi, păr, degete, urechi, toate părțile și părticelele corpului, un registru aproape identic cu acela din descîntecul român, iar fiecare distic se termină cu refrenul: *vi vrhâmi te* „afară te gonesc eu“.

Nu tragem deocamdată nici o concluziune, căci avem de gînd mai întîi de a mai pune față-n față alte cîteva descîntece sanscrite și române, pe care le vom alătura de asemenea cu unele din cele slavice, germane etc.[5]

Pentru înlesnirea acestei lucrări am dori să ni se comunice orice descîntece române din partea acelora ce le vor fi cunoscînd, rugîndu-i însă de a însemna totdauna cu preciziune localitatea unde le-au auzit, formalitățile ce le însoțesc și boalele pentru cari se întrebuințează.

(„Columna lui Traian“ VII, 1876, p. 335—336)

§ 1. Renumitul Görres[1], spirit fantastic, dar profund, a fost cel întîi, dacă nu ne înşelăm, cărui i se datoreşte, de pe la începutul secolului nostru, împărţirea literaturei poporane în două mari ramure: literatura poporană nescrisă şi literatura poporană scrisă, dînd totodată acestei din urmă epitetul de *cărţi poporane*[2].

Vederile lui Görres despre corelaţiunea ambelor ramure, silindu-se cu orice preţ a le da o origine comună, pe cînd în realitate ele curg ca două rîuleţe ce se împreunează sosind din direcţiuni opuse, sînt neşte vederi strîmte şi-n parte false; dar punctul de plecare era just şi fecund, mai ales atunci cînd aproape nimeni în lumea cea cultă nu înţelegea încă importanţa literaturii poporane în genere, căci pedantismul şi bontonismul, fiecare în felul său, batjocoreau deopotrivă tot ce ieşea din popor şi tot ce plăcea poporului.

A despreţui spiritul plebei, „Pöbelwitz", fiindcă nu face cum facem noi şi ceea ce facem noi înşine, — zicea cu durere şi indignaţiune Görres — este ca şi cînd ne-am supăra pe vermele de mătasă, pentru că ne dă numai mătasă, iar nu ne ţese neşte galoane gata sau nu ne coase neşte haine de purpură!

Cartea lui Görres, pe lîngă o introducere şi un lung epilog, cuprinde analiza bine scrisă a 48 cărţi

poporane germane. Se începe prin *Albertus Magnus:* despre puterea ierburilor, a petrelor scumpe și altor minunate leacuri; se încheie prin faimosul apocrif despre copilăria lui Crist, răspîndit în evul mediu în toată Europa occidentală sub titlul de *Liber de infantia Salvatoris*[3]; între aceste două extremități, una cuasimedicală și cealaltă cuasiteologică, figurează tot felul de cărți poporane în proză și-n versuri, legende, romanțuri, biografie, prorociri, visuri, călătorie etc. etc.

§ 2. Mult timp după Görres și pe o scară mult mai întinsă, a descris Nisard[4] în două mari volume cărțile poporane ale Franței[5].

Colecțiunea lui se împarte în 13 rubrice:

I. Almanacuri;
II. Științe și arți:
  1. Magia neagră, magia albă, cabbala;
  2. Vrăjirea;
  3. Prorociri;
  4. Gospodăria;
III. Glume și jocuri de cuvinte;
IV. Dialoguri și catechismuri;
V. Discursuri, orațiuni funebre și predice comice;
VI. Tipuri și caractere;
VII. Viețele personagelor faimoase;
VIII. Religiunea și morala;
IX. Stihuri religioase și legende versificate ale sfinților;
X. Epistolare: scrisori de afaceri, de complimente și de dragoste;
XI. Limba tălharilor;

XII. Pedagogia;
XIII. Romanțuri și povești.

Foarte bogată ca adunare de material, nu mai puțin interesantă prin frumoasa reproducere a gravurelor poporane, opera lui Nisard lasă departe în urmă pe a lui Görres sub raportul *cuantitativ*, dar rămîne departe în urmă ea însăși în privința *cualitativă*.

Criticul francez nu înțelege nici importanța intrensecă a cărților poporane, nici legătura lor cu literatura poporană cea nescrisă, nici măcar caracterul lor intern de „poporanitate“, pe care-l confundă mereu cu împregiurarea externă de a fi „colportate“. El le descrie, căci azardul l-a făcut „secretar al comisiunii însărcinate a le examina“; le descrie, fiindcă această muncă i s-a impus ca o sarcină oficială; le descrie, în fine, după cum descrie un profan după forme dinafară un buchet de flori, fără a avea o umbră de noțiune despre viața, organismul și relațiunile plantelor.

§ 3. Cea mai nouă publicațiune de această natură sînt cele trei tomuri apărute decurînd, în cari s-au reprodus textualmente, cu ilustrațiuni în facsimile, ba chiar cu frontispiciuri separate și cu conservarea paginațiunii originale, vro șasezeci de cărți poporane engleze ale Scoției, așa-numitele „chap-books“, împărțite în trei rubrice:

I. Comice și umoristice;
II. Religioase și biblice;
III. Povești, romanțuri și istorioare[6].

Această conștiințioasă codificațiune a cărților poporane ale Scoției, cu texturi întregi, reproduse cu o

exactitate documentală, iar nu numai extracte ca în Nisard sau analize ca în Görres, ar merita a fi imitată în toate țările Europei, oferind un teren complet și sigur ulterioarelor cercetări critice.

Editorul, a cărui individualitate abia apare într-o prefață de vro patru pagine și într-o scurtă biografie a lui Dougal Graham[7], celui mai poporan scriitor scotlandez din secolul trecut, observă foarte just că mult mai bune sînt, în orice caz, cărțile poporane decît ziarele așa-numite poporane, foițe polemice ce au început a străbate pe la sate, căci: „cartea poporană este oglinda opiniunilor și obiceielor rurale, pe cînd ziarul pretins poporan vine dinafară pentru a desnatura adevăratul gust al poporului. Chiar cărțile poporane de origine străină, — adaugă el, — se naturalizează astfel în limbă și-n caractere, încît nu le mai recunoaște cineva dintre cele născute și crescute pe pămîntul scotlandez".

§ 4. Scriind cele de mai sus, noi n-am avut cît de puțin intențiunea de a da o bibliografie a cărților poporane din Occidinte, ci am voit numai a constata însemnătatea pe care a început și va fi silită din ce în ce mai mult a le recunoaște știința modernă în totalitatea lor, fie unele din ele cît de insipide din punctul de vedere al claselor celor culte ale societății, precum sînt, de exemplu, visurile, vrăjile sau minunile „marelui Albert".

Unele categorii speciale ale cărților poporane, mai ales cea religioasă și cea romantică, au atras mai de demult asupră-le, într-un mod izolat, atențiunea învățaților, ca și cînd ele ar fi de o natură mai înaltă decît celelalte. Ne ajunge a cita numeroasele colecțiuni de așa-numite apocrifuri biblice, începînd de

la Fabricius[8] pînă la Tischendorf[9], pe cari nu o dată vom avea a le consulta în cursul studiului de față. Şi mai vestită este opera englezului Dunlop[10] despre cărțile poporane cele romantice, apărută aproape în același timp cu scrierea lui Görres[11].

Nu mai menționăm neşte lucrări tot monografice, precum sînt cele de Benfey, Köhler, Wesseloffsky, d'Ancona[12] şi alții, împrăștiate mai ales în diferite publicațiuni periodice.

Dar ce este o carte poporană şi ce fel de loc ocupă ea în literatura poporană în genere?

§ 5. Literatura poporană cea nescrisă, cîntece, basme etc., se poate scrie, şi totuşi, fie chiar tipărită, ea nu încetează de a fi nescrisă, căci se naşte şi trăieşte într-un mod nescris. Scrisul o copiază; dar copia nu este originalul cel viu, original ce continuă a se mişca şi a se schimba după ce i s-a scos portretul, încît ajunge cu timpul, în bine sau în rău, a nu mai semăna unul cu altul. Dacă reproducțiunea cea scrisă izbuteşte a se răspîndi în popor, numai atunci, sub forma-i cea petrificată, ea devine literatură poporană scrisă sau, mai precis, carte poporană.

Literatura poporană cea scrisă, chiar cînd o învață cineva pe dinafară, nu încetează totuşi de a fi scrisă, căci se naşte şi trăieşte într-un mod scris. Ea este o statuă, uneori plină de plasticitate, de expresiune, de colorit, dar fără mişcarea cea reală a vieței. Trecînd în graiul cel viu, dacă ea reuşeşte a prinde rădăcină în popor, începînd a creşte ca ceva nou şi adesea perzînd orice urmă exterioară a ființei sale

de mai-nainte, atunci devine literatură poporană nescrisă.

Ambele categorii se pot contopi; însă originile lor, cea scrisă și cea nescrisă, sînt diverse.

§ 6. Literatura poporană cea nescrisă este opera unui întreg popor, sau chiar a unei ginți întregi, a umanității. Acela care a compus pentru prima oară o doină, doina nu este a lui, căci ea a zburat slobodă în aer, lipsită de vreun semn individual, și din aer, nepironită prin nemic, a prins-o în zbor un altul, apoi un al doilea, un al treilea și așa mai încolo, în aceeași țară sau pînă la marginile pămîntului, fiecare adăugînd sau suprimînd cîte ceva, fără a da seamă nimănui de ceea ce face, devreme ce lucrul nu este al nimănui. Lipsa-i de orice fixitate este atît de pronunțată, încît se întîmplă adesea că același individ spune altfel bucata cea poporană de cîte ori o repetă, ca acea cîntăreață italiană, care schimba mereu cuvintele cîntecului, zicînd cu naivitate că așa-i convine: „cosi mi viene".

Literatura poporană cea scrisă, fie cît de anonimă, este o operă individuală. Din însuși momentul nașterii sale, ea se fixează prin scrisoare. Odată încuibată în popor, ea va fi citită de mii de gure, dar numai citită, poate încă abia silabisită, fără a se modifica, fără a cîștiga sau a perde, fără a primi la tot pasul cîte o nuanță nouă, pozitivă sau negativă, de la fiecare dintre cei ce o propagă, cel puțin în aceeași țară din aceeași epocă.

Colectivă prin origine, nestatornică în traiul său, aceasta este literatura poporană cea nescrisă; individuală prin naștere, fixă în fond și-n formă într-un moment dat, aceasta este cartea poporană.

Dar pentru ca ambele să fie p o p o r a n e : una — fiică de sînge, cealaltă — fiică de suflet a poporului; pentru ca ambele să se poată substitui una alteia, să se poată metamorfoza una într-alta, astfel că uneori este anevoie a trage între ele o linie de demarcațiune; trebui ca ambele deopotrivă să oglindească poporul, ambele să fie popor el însuși, căci poporul în realitate iubește numai pe sine-și. Niciodată o carte nu va deveni poporană, dacă ea nu vorbește în graiul cel necioplit al poporului; dacă nu răsfrînge credințele poporului, speranțele lui, slăbiciunile lui; dacă știe ceva mai mult decît știe poporul în patriarcala lui neștiință.

§ 7. Literatura poporană cea scrisă, ca și cea nescrisă, călătoresc din limbă în limbă; dar ele nicăiri nu se traduc, ci se t r a n s f o r m ă.

Orice popor posedă o formă proprie a sa, primind ca al său numai ceea ce corespunde acelei forme specifice, care se modifică și ea din epocă în epocă, provocînd atunci modificări corelative în tot ce este poporan.

Literatura poporană cea nescrisă sufere astfel o triplă rotațiune: 1. prin trecere din gură în gură; 2. prin trecere din țară în țară; 3. prin trecere din epocă în epocă. Ultimele două din aceste rotațiuni îi sînt comune cu cartea cea poporană. Și ea se transformă de asemenea, cînd se împrumută dintr-o altă limbă, multe lucruri adăugîndu-se, unele suprimîndu-se, o seamă prefăcîndu-se, pînă ce planta cea exotică capătă un aer indigen. Și ea, pe de altă parte, se adaptează din timp în timp la vederile momentului, prin copiști — dacă circulă în manuscript, prin editori — dacă este tipărită.

De aici rezultă mulţimea varianturilor ale oricării cărţi adevărat poporane: varianturi externe şi varianturi interne, deşi mai puţine, negreşit, decît nenumăratele varianturi ale literaturei poporane celei nescrise, cari se datoresc mai cu deosebire trecerii din gură în gură.

§ 8. Literatura poporană cea nescrisă se naşte într-un mod spontaneu. Ea este efectul impresiunii, niciodată a premeditaţiunii. Un sentiment involuntar — şi iată o doină; o întîmplare, o catastroafă — şi iată o baladă; un fenomen, o credinţă, un joc de cuvinte — şi iată o legendă, un basm; o păţeală — şi iată un proverb; o asociaţiune de idei, o analogie neaşteptată — şi iată o ghicitoare.

Cartea poporană, din contra, nu este şi nu poate fi spontanee. Ea presupune totdauna o intenţiune, o tendinţă, o ţintă precisă din partea autorului. Scriitorul vrea ca alţii să petreacă, să rîză, să crează, să înveţe, să imite sau să se ferească. El vrea. În cazul cel mai bun, tot încă este ceva silit.

În literatura poporană cea nescrisă predomneşte elementul liric; în cartea poporană — elementul didactic. Dintr-o parte, inspiraţiune; de cealaltă, aspiraţiune.

Generalmente, cartea poporană nici nu afectează măcar de a fi tot una cu literatura poporană cea nescrisă. Ea pretinde a da poporului nu ceea ce el are deja, ci ceea ce-i lipseşte, dar care să-i convină, să-i placă, să-i fie pe înţeles. Pînă la un punct, ea se crede a fi superioară operei proprii a poporului. Ea are aerul de a se pogorî pînă la popor.

§ 9. O trăsură comună importantă între ambele ramure ale literaturei poporane este anonimitatea lor.

O carte poporană cu numele autorului e ceva excepțional; și chiar cînd se întîmplă aceasta, în cele mai multe cazuri numele este fictiv. Adesea un personagiu real ca „marele Albert" de exemplu, ca papa Leone III, ca împăratul Eracliu, ca Laensberg, ca Nostradamus, ca apostolul cutare sau cutare, ca însuși Mîntuitorul, devine un nume t i p i c, cărui i se atribuie sute de apocrifuri disparate.

Din anonimitate, fie pentru literatura poporană cea nescrisă, fie pentru cărțile poporane, decurge o consecință foarte caracteristică.

Producțiunile poporane nescrise, zburînd fără control din gură în gură, se întîlnesc, se-ncrucișează, se confundă. Dacă două sau mai multe bucăți separate sînt omogene sau analoage, dacă ele prezintă unele puncturi de contact, dacă una ar putea să figureze ca început sau continuațiune ori epizod la o altă, uneori chiar prin antiteză, ele se combină împreună, formînd o singură bucată.

Cîte cîntece nu s-au combinat astfel prin fragmente poetice mai vechi! Cîte basmuri, deosebite prin sorginți, nu s-au cusut cu dibăcie în cîte un singur basm! Pînă și proverbele și ghicitorile, mai apărate de remaniare prin laconismul lor, sînt expuse la o asemenea „atracțiune moleculară".

Aceeași lucrare produce anonimitatea asupra cărților poporane. Și ele se amalgamează. Fiecare copist sau nou editor are dreptul și resimte chiar un fel de ispită de a amesteca două sau mai multe cărți poporane într-una singură, dacă crede că va deștepta prin aceasta mai mult interes în cititorii săi, sau că-și va ajunge mai bine la scop.

În cartea poporană, ca și-n literatura poporană cea nescrisă, este foarte anevoie, uneori aproape peste putință, a distinge printr-o analiză minuțioasă diversele părți constitutive ale unui atare conglomerat.

Dificultatea este și mai mare, cînd se întîmplă — un caz destul de obicinuit — amestecul așa-zicînd hibrid între ambele ramure ale literaturei poporane, fiecare amestecată deja mai denainte în propriul său cerc. Bucata poporană nescrisă mixtă *A* s-a combinat din bucăți poporane separate *k, l, m;* cartea poporană mixtă *B* s-a combinat în același mod din cărți poporane distinse *r, s, t*. *A* și *B* fiind egalmente impersonale, adecă aparținînd tuturora deopotrivă, fără a fi a nimănui în parte, se combină la rîndul lor într-un al treile corp de două ori mixt: $A(k+l+m)+B(r+s+t)$.

E o adevărată tortură pentru un critic!

§ 10. Oricum ar fi, cartea poporană reprezintă deja un pas făcut din sfera literaturei poporane în sfera literaturei culte: are și ea un a u t o r, are o t i p o g r a f i e, are un e d i t o r.

În literatura cea cultă ea ocupă însă, retrasă departe la margine, un fel de mahala, despre care nu știe mai nemic și nu vrea să știe centrul orașului. Autorii cărților poporane sînt cîteodată mai-mai oameni de geniu, după cum a fost Dougal Graham în Scoția sau Anton Pann la noi; și totuși pe terenul literaturei culte ei n-ar fi fost în stare de a scrie un articolaș cît de mediocru într-o foaie de a doua mînă.

Tipografii și editorii cărților poporane [se] păstrează foarte adesea *incognito*, ca și autorii lor. Uneori

nu se arată pe frontispiciu nici măcar locul unde s-a publicat misterioasa broşură, ba nici măcar anul. Pentru culmea mistificaţiunii, se pune cîteodată pe titlu că „s-a tradus“ dintr-o limbă din care nu s-a tradus. Poporul crede!

Unele localităţi în diferite ţări îşi apropriaseră monopolul tradiţional de a tipări cărţi poporane. Aşa sînt Köln şi Nürenberg în Germania, Troyes şi Montbelliard în Franţa, adevărate oraşe-vechiture ale Europei, pentru cari nu s-a sfîrşit încă veacul de mijloc.

Mai pe scurt, literatura cea cultă, chiar cînd dă ceva poporului, îşi aruncă pe furiş numai ceea ce leapădă ea însăşi!

§ 11. Şi totuşi, înainte de a se desfăşura într-o limbă o literatură cultă, cartea poporană, în curs de secoli, este unica literatură a naţiunii întregi, a tuturor claselor societăţii, a boierului ca şi a ţăranului, nivelaţi prin lipsă de cultură.

Tot aşa se petrece atunci cînd literatura cea cultă a unei naţiuni şi-a ales ca mijloc de expresiune o limbă străină, după cum a fost latina în Occidinte. Aproape totalitatea scrierilor medievale în limbe naţionale, nu lătineşte, sînt neşte adevărate cărţi poporane.

§ 12. Altceva nu mai puţin caracteristic.

Gusturile intelectuale ale copilului, fie chiar un fiu de principe, nu se prea deosebesc, pînă la o vîrstă oarecare, de gusturile intelectuale ale poporului.

Copilul din toate straturile sociale iubeşte literatura poporană cea nescrisă; copilul din toate stratu-

rile sociale citeşte cu pasiune cărţile poporane, mai ales cele romantice.

§ 13. Multe cărţi poporane, ca şi unele producţiuni nescrise ale poporului, deşi sînt foarte răspîndite, mereu repetate sau mereu citite, par totuşi a fi — după cum am mai spus-o — absurde sau chiar ridicole.

Sînt neşte nemicuri în toată puterea cuvîntului, dar nemicuri importante.

Popularitatea lor — facem aci o deosebire dittologică între p o p o r a n şi p o p u l a r, termenul cel dentîi indicînd ceea ce aparţine poporului, iar cellalt denotînd ceea ce este iubit de popor — popularitatea lor nu diferă în fond de popularitatea unui individ. Individul cel popular poate să fie un smintit sau un ignorant; el n-ar fi ajuns însă la popularitate, dacă nu era la nivelul societăţii sale, dacă n-o reprezinta într-un punct oarecare mai fotograficeşte decît cei cu minte sau cei învăţaţi.

Aşa este şi cu popularitatea cea mare a unor secături scrise sau nescrise ale literaturei poporane.

Sub raportul istoric, ca oglindă socială, ele posedă o nespusă valoare.

Nu mai puţin sub raportul linguistic, ca unele ce cugetă şi vorbesc într-o cestiune dată întocmai ca poporul.

§ 14. De cînd cu tiparul, cărţile poporane apar generalmente în broşurele de format foarte mic, între 16—32 de pagine, afară numai doară de cele romantice, ceva mai lungi. Ele se vînd atît de ieften, încît nu e ţăran sau muncitor care să nu-şi poată cumpăra şi el o cărtecică. Cu toate astea, editura cîştigă nepovestit, din cauza imensului număr de exemplare ce

se împrăştie, retipărindu-se pe mai nemic în fiecare an, sau chiar mai de multe ori pe an. Cînd cartea poporană este prea scurtă, cuprinzînd abia vro două-trei pagine, ea se publică la un loc cu o altă sau cu alte, cu care se înrudeşte prin materie sau prin tendinţă, uneori din capriciul editorului.

O asemenea grupare a cărţilor poporane era şi mai obicinuită înainte de introducerea sau răspîndirea tiparului. Copiştii le scriau adesea mai multe într-un singur volum, căci cititorii preferiau a avea întrunită o mică b i b l i o t e c ă p o p o r a n ă, ceva mai compact, în loc de neşte spulberate foiţe, expuse mai lesne a se strica sau a se perde. De aci urmează că vechile cărţi poporane în diferite limbe s-au conservat pînă la noi mai cu seamă în aşa-numiţii *codices manuscripti miscellanei.*

Atari *codices* sînt cîteodată de o varietate extremă, precepte religioase figurînd alături cu recepte medicale şi romanţul alături cu astrologia. Mai adesea cuprinsul unui *codex* e omogen: numai religios, numai astrologic etc. Este o raritate excepţională de a da cineva peste o mică carte poporană scrisă aparte, şi aceasta numai doară în neşte condiţiuni iarăşi excepţionale, bunăoară cusută la un volum, manuscris sau tipărit.

§ 15. Ca specimen românesc de carte poporană manuscrisă conservată separat, deşi foarte mică, ne poate servi o bucată curioasă, deocamdată inedită: *Istoria tutunului.*

Răposatul meu părinte descoperise în biblioteca poetului basarabean Costache Stamate cîteva foi scrise de mînă, legate la un loc cu *Acatistul* cel tipărit de

către Samuil Klain în Sibiu la 1801 și copiate, pe la începutul acestui secol, după un exemplar mai vechi.

Iată bucata în cestiune, transcrisă întocmai cu litere latine:

„Istorii pentru tiutiun. Ascultați iubiții mei blagosloviț, o învățătură foarte de folos pentru creștini, însă mai ales pentru care vor fi căzut întru această greșală ră ș-înșălăciune diiavolească, însă di vor fi băut tiutiun. Această carte este scoasă di pre limba letinească prin limba moldovenească cu nevoința marelui dascal al Ierusalimului kir Silivestru, care au ales din mai multe cărți a sfinții părinți din Ierusalim, zăcănd: — Închinăndu-se la sfăntul mormănt al Domnului nostru Is. Hs. și șăzănd și eu pe o piiatră și vorbind de ale noastre vorbe sufletești, o minune ca aceasta văzurăm și auzirăm, adică undi veniră un stareț bătrăn și să închină sfăntului mormănt și apoi să întoarseră către noi făcănd închinăciune; noi am zăs: Dumnezeu să te ierte, părinte! Iar el începu cu lacrămi a spune zăcănd: — O minune ascultați, fraților; să vă spuiu o întămplare ca aceasta ce am văzut întru aceasta cale fiind; că eu, fraților, lăcuiescu întru o peșteră de 75 de ani, ce să cheamă Araviia. Acu, ișind la lume să viu să mă închin sfăntului mormănt a Domnului nostru Is. Hs. și mergănd, am întălnit un om nalt și cu o falcă mare și cu una mică și cu nasul foarte mare, iar el trecu pe lăngă mine și tăcè: iar eu stătuiu și găndiiu și cunoscuiu că nu-i creștin pămăntian, ce poate să fie un diiavol; și nu lăsaiu lucru slab, ce îndată mă luaiu după dănsul și, fiind voia lui Dumnezău, îl găsăiu într-un munte înalt al Carmilului, și făcè o grădină cu zădiu de piiatră și săpa în grădină și sămăna; iar

eu m-am apropiiat de dănsul și am zăs: spune-mi, ce sapi și ce sameni? iar el nu răspunsă nici ca cum; iar eu zăsăiu că: te voiu jura pe numele împăratului vostru Satana, parte de el să nu ai de nu-m vei spune ce sameni acolo; iar el cu mare greu îm spusă așa, adică printr-o trestie lungă di-m șipti la ureche dintr-ănsa și zăsă: — Părinte sfinte, eu sănt Galaar, dimonul care sănt căpitan preste toți dracii și sănt mai încredințat la împăratul nostru Satana pentru slujbele care-i fac cu credință; și mai mult pentru aceasta am socotit noi toți pentru ca să facem și noi noao vre o mirodenie, și ni-am străns toți în muntele acesta al Carmilului, și socotind aceasta adică am pus o tidvă și ni-am beșit într-ănsa toți și am zăs, că ce va iși dintr-ănsa să ne fie spre mirosul nostru; și am pisat-o și s-au făcut sămănța aceea tiutiun, și va fi noao miros, că aceea va trage oamenii pre nasuri și pre guri, și ăntăiu vor tragi păgănii și apoiu țiganii și apoiu creștinii, și să va înmulță de la răsărit pănă la apus, și să va îndemna boierii, încă și din cei bisăricești, că va fi mai cu prețu decăt tămăia; și întăiu va trage tiutiun, apoiu va mergi la biserică; și măcar de nu vor trage unii, dar cum vor iși de la biserică după sfănta nafură, îndată vor trage tiutiun; și fără tămăi or putè trăi, iar fără tiutiun nu vor putè nici o ză; și gura lor vor pute ca cuibul pupăzăi, și dinței lor va avè smoală; și orcare va be îndigrabă orce voie a noastră va face, și mai cinstit la înpăratul nostru va fi; măcar de trei ori de va trage cu totul la noi va fi, și mai cinstit ăl vom face din plata sa, și parte di-npărăței ăi vom face. Deci cine s-ar întămpla ca să cadă întru această greșală și înșălăciune diiavolească, cu toată blagosloveniia ne rugăm ca să

se lasă şi să se părăsască de acel lucru diiavolesc; iară cine s-ar întâmpla să nu crează sau să nu să părăsască de acel lucru înşălătoriu, unul ca acela să fie legat şi afurisăt de 15 părinţi de a Ierusalimului, di vremi ce să face prieten şi priimitoriu tocmelelor diiavoleşti; ce mai vărtos de aceasta să se ferească şi cu totul să se lepede, şi încă şi pe alţăi să înveţe a să lepăda; şi pentru această greşală datoriu este fieştecare, din cei care vor fi căzut întru acest păcat, tămăie bisericei să aducă în toată vremiia; şi care să va lepăda de acest păcat, acela să fii blagoslovit şi fericit în vecii vecilor, amin".

§ 16. Textul nostru, scris cum se vorbeşte în Basarabia, zice că s-a tradus din lătineşte în moldoveneşte „cu nevoinţa marelui dascăl al Ierusalimului kir-Silivestru".

Prin urmare, acel „kir-Silivestru" era român, sau cel puţin ştia româneşte.

Ne îndoim prea mult să fi existat vreodată la Ierusalim, sau pe aiuri în Asia, un asemenea „mare dascăl".

Şi apoi, chiar să fi existat, tot încă el nu putea să traducă pe cele cîteva pagine din „limba letinească", şi-n acelaşi timp să le compileze „din multe cărţi a sfinţii părinţi din Ierusalim".

În fine, în Palestina fiind aproape necunoscuţi ţiganii, este cu desăvîrşire neprobabil ca un drac de acolo să fi spus că tutunul „întăiu vor trage păgănii şi apoi ţiganii", ceea ce, din contra, se potriveşte foarte bine în gura unui drac din România.

Părintele meu îşi dăduse osteneala de a urmări dacă nu cumva ruşii vor fi avînd vro istorioară analogă asupra tutunului şi a constatat, în adevăr, că

posedă şi ei în această privinţă o carte poporană, publicată de către contele Kuşelev-Bezborodko[13], dar care diferă cu totul de cea română.

În Rusia meridională se povesteşte că tutunul a crescut din cadavrul Herodiadei, fiindcă tăiase capul lui Ion Botezătorul[14].

La serbi, tutunul s-a născut din intestinele ereticului Ariu[15].

Se ştie că la spanioli, din contra, tutunul e considerat ca o „iarbă sfîntă"[16].

În scurt, *Istoria pentru tiutiun*, aşa după cum o vedem mai sus, este o invenţiune curat românească a vreunui călugăr nefumător, carele s-a crezut dator, pentru a reuşi mai bine în cruciata sa contra tutungiilor, de a inventa totodată pe „un mare dascăl al Ierusalimului kir-Silivestru".

Este sigur, în orice caz, că mai mulţi buni creştini au renunţat la pipă din cauza acestei cărtecele, decît din îndemnul celor mai savante tractaturi igienice!

§ 17. D. S. F. Marian a cules în Bucovina două legende poporane române foarte interesante, care nu sînt fără legătură cu *Istoria tutunului*.

Una, auzită în satul Horodnic-de-sus, sună în următorul mod: „Doi draci au voit odată să ia de soţie pe fata unui boier. Însă preotul din loc n-a voit să-i cunune cu dînsa. Supărîndu-se dracul cel mai mare că nu-şi poate împlini dorinţa, se duse şi se spînzurî de un plop. Însă acesta s-a clătinat o dată bine, şi a zvîrlit pe dracul cine ştie unde, de s-a prefăcut în sălitră şi pulbere cînd a picat la pămînt. Dracul cel mai tînăr, care încă era de faţă, văzînd aceasta, se-nspăimîntî şi alergî în ruptul capului la iad. Cum

ajunse aci, spuse celui mai mare peste dînşii ceea ce a păţit fărtatul său. Atunci zise Scaraoţchi, mai marele dracilor: — Staţi, că eu am mai mult folos din el decît din noi. — Şi după ce rosti cuvintele acestea, ieşi din iad şi se porni spre dracul cel mort, unde aflî o mulţime de tutun crescut din trupul lui. Văzînd aceasta, Scaraoţchi s-a întors înapoi la iad şi a trimis trei draci în lume să semene tutun pretutindene etc."

Aici e locul de a observa că însuşi numele de *Scaraoţchi*, epitetul moldovenesc al Satanei, este de provenință cărturărească, fiind aproape fără nici o modificare slavicul Искариотски „Ἰσχαριώτης", porecla vînzătorului Iuda carele, după ce-l luase dracul, a reuşit pesemne să-l răstoarne şi să-i ia locul pe tronul Infernului.

§ 18. Cealaltă legendă, culeasă în satul Mănăstioara, e mai lungă.

Într-o mănăstire, condusă de sîntul Vasile, s-a introdus dracul, petrecînd călugăreşte vro şase ani şi asistînd regulat la serviciul divin, dar furişîndu-se din biserică dindată ce se începea cheruvicul. Observînd aceasta şi deşteptîndu-i-se o bănuială, sîntul Vasile a pecetluit într-o zi cu cruci toate intrările şi ieşirile bisericei:

„Diavolul, care nici nu visase de ceea ce i s-a pregătit, cînd s-a început cheruvicul, a dat să iasă pe uşă afară, dar văzînd uşa pecetluită cu cruce se întoarse repede la ferestre; aici încă erau cruci, se repezi dar în vîrful turnului, însă, neputînd ieşi nici pe aici din cauză că şi turnul era pecetluit cu cruci, picî deodată în mijlocul bisericei şi se prefăcu în dohot. Văzînd aceasta st. Vasile porunci celorlalţi clerici să

rădice degrabă dohotul cu piatra unde a căzut diavolul să-l scoață afară și să-l arunce într-o rîpă mare care se afla în apropierea bisericei. Clericii făcură cum le-a poruncit st. Vasile, luară adecă dohotul și piatra și le aruncară în rîpă. Din dohotul acesta a crescut apoi o buruiană mare și grasă, adecă tutunul..."

Urmează după aceea cum un alt drac a intrat într-o fată de împărat, care n-a putut să se vindice pînă ce nu i s-a adus foi de tutun și de atunci s-a lățit tutunul pe toată fața pămîntului.

§ 19. D. Marian adaugă: „Aceste legende, cred eu, vor fi fost cauza de unii preoți bătrîni predică foarte mult contra fumatului, condamnînd pe toți fumătorii și spuindu-le că tutunul este iarba dracului"[17].

Iată dară de unde s-a născut și „istoria tutunului". Cartea poporană și legendele poporane nu sînt în cazul de față decît trei varianturi ale aceluiași motiv, care s-a desfășurat pe de o parte pe cale scrisă, pe de alta pe cea nescrisă.

E greu însă a decide dacă prototipul lor comun a fost o carte poporană trecută în legendă, sau o legendă poporană trecută în carte, atît de strînsă este uneori împletirea celor două ramure ale literaturei poporane.

§ 20. Nu atît de rare, și totuși mult mai prețioase decît cărțile poporane izolate, cel puțin cele manuscrise, sînt codificările lor într-un singur volum, cîteodată fără nici o analogie între diferitele bucăți înșirate una după alta.

Un frumos specimen românesc de această natură este manuscriptul de pe la finea secolului trecut, descoperit de d. I. C. Bianu.

Un „logofăt Ioniță Giurescu", probabilmente bucureștean, s-a apucat la 1799 a copia împreună fel de fel de cărtecele cari circulau pe atunci în popor, și anume:

1. *Pentru a doua venire a lui Hristos*, 4 1/2 foi;

2. *Trepetnic de semne*, pe 4 1/2 foi, explicînd consecințele tuturor „clătirilor" posibile ale corpului uman, bunăoară: „De se va clăti vîrful capului, vei dobîndi sau va dărui Dumnezău cocon foarte învățat etc."

3. *Zilele cele rele ce au arătat Dumnezău lui Moisi*, urmate de *Zile bune preste an*, pe 1 foaie; de exemplu: septembre 3, 8, 24 — zile rele, pe cînd septembre 1, 4, 5, 8, 10 etc. — zile bune.

4. *Gromovnic al lui Iraclie înpăratul care au fost numărător de stele*, de două ori copiat în manuscript, o dată mai ne-ngrijit pe 6 1/2 foi, apoi mai caligrafic pe 8 1/2 foi, arătînd consecințele tunetului după „zodiele" fiecării lune, de ex.: „De va tuna în numărul berbecelui, despre răsărit, va fi robie și peire multă, fiarăle pămîntului vor fi sătule și spre stricare mare etc."

5. *Rojdanic*, pe 8 1/2 foi, prevestind viitorul fiecărui om după „zodia" sub care s-a născut, de ex.: „Iulie. Leu. De va naște cocon într-această lună, va fi gălbejos în față și va avea cinste de la toți etc."

6. *Dohtorii*, pe 11 foi, cu recete și formule cabalistice contra a tot felul de boale, între care figurează și „îndrăcirea" și la care se mai aplică „slovele de ciumă", scrise pe o pagină separată.

7. *Calendar scos după limba ungurească pă limba rumănească*, pe 11 1/2 foi.

8. *Întrebări și răspunsuri trebuincioase și de folos spre învățătură celor ce vor citi*, pe 5 foi; o prescurtare de catechism în dialog între „dascăl" și „ucenic".

9. O însemnare fără titlu, pe 1 1/2 foaie despre consecințele zilei în care cade Crăciunul, de ex.: „Duminică de să va întîmpla Crăciunu, iarna va fi înnoită și rea etc."

10. În fine, pe 64 foi, cam jumătatea manuscriptului întreg: *Viața și povestea și lucrurile marelui înpărat Alexandru Machedon din cetatea lui Filip craiu, cum făcu războaie cu toate dihaniile pămîntului și fu înpărat a toată lumea.*

§ 21. Afară de nr. 7, unde se zice că s-a „scos după limba ungurească", restul nu ne arată vreo proveniență străină, ca și cînd ar fi neşte lucrări curat româneşti.

Toate cele 10 bucăți sînt anonime, căci nimeni nu se va încerca, negreșit, a lua la serios pe „Iraclie înpăratul", pretinsul autor al numărului 4.

Numerele 1 și 8 sînt de categoria religioasă; nr. 6 e medical; nr. 10 e romantic; numerele 3, 4, 5 și 7 sînt astrologice; numerele 2 și 9 sînt de asemenea profetice, dar fără intervenirea stelelor.

Este un *codex manuscriptus miscellaneus* în toată puterea cuvîntului, îmbrățișînd o adevărată bibliotecă poporană localizată și anonimă, deși, după cum am mai spus, nu totdauna colecțiunile de acest fel sînt atît de variate: în teză generală, se specializează și ele pînă la un punct, ca și bibliotecele cele științifice.

§ 22. Toate cărţile poporane din manuscriptul logofătului Ioniţă Giurescu, scrise foarte româneşte, sînt transformate după originaluri dinafară.

La unele abia titlul, devenit stereotip, mai vădeşte originea exotică. Aşa *trepetnic*, literalmente „tremurător", de la slavicul трепетъ „tremor"; *gromovnic*, de la sl. громъ „tonitru"; *rojdanic* = sl. рожденикъ „qui natus est".

Am zis că unele titluri de cărţi poporane deveniseră la noi stereotipe.

Românul ştia foarte bine, de exemplu, ce însemnează *trepetnic*, dar nu mai avea conştiinţa de slavismul sau măcar de străinismul acestui cuvînt.

Vechiul *Trepetnic* s-a publicat într-o mulţime de ediţiuni în timpii din urmă, dintre cari una, acum denaintea noastră, o broşurică de 30 pagine in-64, se intitulează aşa: „*Trepetnicul* cel mare, întru care se coprinde toate semnele ce se fac la om, precum bătaia ochilor, a buzelor, şi în scurt de toate mişcările şi încheieturile trupului omenesc ce sînt date de la natură, tălmăcite *din limba franţuzească* în limba românească de un iubitor de al său neam românesc. A şasesprezecea tipărire. Preţul 30 parale. Bucureşti, Tipografia Naţională a lui St. Rasidescu, 1863".

Ni se spune că s-a tradus „din limba *franţuzească*". Dar atunci cum s-ar chema *Trepetnic*, dacă această vorbă, fie ea venită ori de unde, n-ar fi ajuns la români ca un fel de termen tecnic?

Tot aşa *Gromovnic* sau *Rojdanic* s-ar fi putut pune ca titluri stereotipe la o cărtecică poporană localizată din greceşte sau din turceşte, ba şi la o compoziţiune curat românească.

§ 23. O carte poporană poate să-și atribuie ad-libitum orice proveniență străină, alegînd-o după moda momentului. Într-o zi ea va apare ca tradusă din slavonește, într-o altă zi — din grecește, apoi — din nemțește etc., potrivit cu simpatiile internaționale ale poporului într-o epocă oarecare. Nemini nu are dreptul a o dezminți, devreme ce ea este i m p e r s o n a l ă, iar prin urmare și fără naționalitate precisă.

Am văzut deja mai sus că *Istoria tutunului* s-a tradus din lătinește numai în imaginațiunea autorului. Aci ni se prezintă un al doilea caz de această trăsură în caracteristica cărților poporane.

Trepetnicul de la 1863 ne asigură că s-a tradus „din limba franțuzească“. Glumă! Francezii nu au nemic analog, căci s-ar afla indicat în bogatul repertoriu al lui Nisard. Este absolutamente același *Trepetnic* pe care la 1799 îl copiase, neapărat după ceva mai vechi, logofătul Ioniță Giurescu; și probă — iată începutul ambelor:

1799:	1863:
„De să va clăti vărful capului, vei dobăndi sau va dărui Dumnezeu cocon, foarte învățat va fi;	Vîrful capului de se va clăti, dobîndă spune, sau va dărui Dumnezeu un cocon;
De să va clăti încăietura capului, nește striini neștiuți vor veni și vor aduce dobăndă;	Încheietura capului de se va clăti, neşte streini neştiuţi vor veni şi daruri îţi vor aduce;
De să va clăti chica, în oaste vei merge și iar sănătos vei veni;	Chica de se va clăti, în oaste 7 ani vei merge și vei veni sănătos la casa ta;

De să va clăti tămpla capului despre dreapta" etc.	Tîmpla capului de dreapta clătindu-se" etc.

S-a schimbat construcţiunea sintactică şi s-a adaus — pentru conformitate cu legislaţiunea momentului — 7 ani la serviciul militar; altfel este tot una.

E foarte probabil că Giurescu a copiat *Trepetnicul* după un exemplar românesc tipărit la 1743, pe care-l indică răposatul Iarcu[18].

Redacţiunea românească nu poate fi decît o transformare, mai mult sau mai puţin depărtată, a unei vechi redacţiuni slavice, prin care s-a introdus la noi însuşi titlul. La vecinii serbi, deşi există un Трепетник foarte apropiat de al nostru, totuşi, prin fenomenul constatat mai sus în paragraful 9, el s-a amalgamat acolo cu aşa-numitul сановник, adecă *Explicaţiunea visurilor*[19].

§ 24. Tot de la slavi ne-a venit *Rojdanicul*, iarăşi ca o transformare, cu supresiuni, adaosuri şi schimbări necontenite, după cum lesne se poate convinge cineva prin comparaţiunea următorului pasagiu românesc cu cel corespunzător dintr-o redacţiune serbă:

„De va naşte fată într-această lună, va fi frumoasă şi cu ochii roşii şi va fi mănioasă şi-şi va certa bărbatul; şi de tănără nu-i va fi ruşine de nimic, şi de un bărbat va avea o greaţă mare, şi de feciorul dintăiu va avea	Роди се дѣвица красна лицемь, пльтію роумена, высока главою, зле очи имать, тѣломь срѣдьня, печаль не имать, люта, за млада дрьза и свадлива, нарочита моужа поиметь, и оубитькь еи боудеть или вь челяди или

o grijă, iar de alții să va bucura, și va boli de o mănă, va boli și de picere și de toate încăieturile, ce să poarte 72 de nume ale lui Hristos, adecă canonul lui Hristos, să nu să apropie duhul necurat, și va boli de cap“ etc.

вь скотѣ. И о срѣдинихь дѣтехь обрадуеть се. Прѣмеждіе имать. г. лѣто. .е., .з., .а., .л. Оскрьбить се оть бѣсна пса или оть зміе, нь не оумреть. Оть дрѣва свалить се и оть оурокь поболить. Оужась пріемлеть, нь да носи божіихь словесь на оловѣ, и не озлобить се. Поболить главою етс.[20]

La sfîrșit redacțiunea română mai adauge aci o rețetă medico-teologică, care lipsește de tot în redacțiunea serbă: „... iar de să va războli, leac este rădăcină de turte cu untdelemn și lămaie albă, să le amestece toate la un loc și să să ungă peste tot și să să afume, și să slujască muceniței Marina“.

§ 25. Cele „72 de nume ale lui Hristos, adecă canonul lui Hristos“, menționate în pasagiul de mai sus din *Rojdanic*, iată încă o carte poporană, care se vede a fi fost pe atunci atît de răspîndită între români, încît Giurescu n-a crezut de cuviință nici măcar de a o copia.

Noi o cunoaștem într-o mulțime de redacțiuni străine, dintre care ne mărginim a cita una slavică și una franceză, ambele din secolul XVI.

În capul lor figurează un fel de reclamă comercială despre eficacitatea doftoriei care sună franțuzește așa: „Voici les noms de Jésus-Christ; quiconque les portera sur soi en voyage, tant sur la terre que la

mer, sera préservé de toutes sortes de dangers et de périls, qui les dira avec foi et dévotion"[21].

Iată acum cele 72 de nume:

Trinité+, Agios+, Sother+, Messie+, Emmanuel+, Sabaoth et Adonay+, Athanatos+, Jésus +, Pentagna+, Agiagon+, Ischiros+, Eleison+, ô Theos+, Tetragrammaton+, Ely+, Saday+, Aigle+, grand Homme+, Vue+, Fleur +, Source+, Sauveur+, Alpha+, et Oméga+, premier Né+, Sagesse+, Vertu+, Consolateur+, Chemin+, Vérité+, et Vie+, Médiateur+, Médicin+, Salut+, Agneaŭ +, Brebis+, Veau+, Espérance+, Bélier+, Lion +, Ver+, Bouche+, Parole+, ou Verbe+, Splenduer+, Soleil+, Gloire+, Lumière+, Image+, Pain+, Porte+, Pierre+, Épouse+, Pasteur+, Prophète+, Prêtre+, Saint+, Immortel +, Jésus-Christ+, Père +, Fils+, Homme-Saint

Власть. Сила. Слово. Животъ. Милость. Люби. Мудрость. Осотиръ. Пандократоръ. Параклитъ. Свѣтъ. Трапеза. Пастырь. Цвѣть. Камень. Путь. Домъ. Основанiе. Глава. Чистъ. Женихъ. Владыка. Истина. Сынъ человѣчески. Еммануиль. Начатокъ. Пръворожденны. Мессиа. Отьць. Творець. Саваотъ. Кириосъ. Святы духь. Милосерди. Заступникъ. Вождь. Слънце. Христосъ. Исцѣлитель. Богоутробны. Милостивы. Прѣвечны. Атанатось. Создатель, Агнець. Левъ. Тельць. Образъ. Слава. Азъ есмь иже есмь. Правда. Источникъ. Уста. Истинна. Радость. Началникъ. Елеонъ. Иерѣи. Пророкъ. Дверь. Вѣчны. Оправдание. Богъ. Троица нераздѣлима.

+, Dieu+, Agios+, Résurrection+, Mischios+, Charité+, Eternité+, Créateur+, Rédempteur +, Unité+, Souverain Bien+, Évam+[23].

Царь надъ всѣми царьми.[22]

După această excentricitate urmează pe același calapod „les noms de la Sainte Vierge", apoi „les paroles que dit Adam"[24] și cine mai știe ce!

Ce e mai curios decît toate, este că-n Occidinte aceste galimatie se atribuiau lui papa Leone III, amicului lui Carol cel Mare. Titlul edițiunilor latine este: *Enchiridion Leonis papae serenissimo imperatori Carolo Magno in munus pretiosum datum.*[25]

§ 26. După cum la noi o mare parte din cărțile poporane sînt de origine slavică, tot așa la slavi cele mai multe sînt de fabrică bizantină.

Gromovnicul, bunăoară, răspîndit într-o mulțime de redacțiuni slavice foarte diferențiate[26], de unde el a trecut și la noi, cari îl cunoaștem cel puțin în două manuscripte, unul din volumul lui Giurescu și un al doilea din colecțiunea d-lui Cipariu[27], afară de o edițiune tipărită în București la 1795, identică cu textul lui Giurescu, este pur și simplu grecul *Brontologiu*, menționat în scriitorii bizantini la un loc cu *Selinodromiu*, cu *Calandologiu*, cu *Apocalipsul apostolului Paul*, cărți poporane trecute de asemenea la slavi, parte și la români.

Să se observe că și la greci aceste „tunetare", „lunare", „calendare" etc. circulau pintre popor în redacțiuni diverginți, fiind numite generalmente la plural: τα λεγόμενα Βροντολόγια καὶ Σεληνοδρόμια ἤ Καλανδολόγια...[28]

Dacă nu toate „gromovnicele", unul cel puțin se atribuia deja în Bizanțiu împăratului Eracliu[29].

§ 27. Cea mai celebră însă din cărțile poporane intrate în colecțiunea lui Giurescu este *Alexandria*. În secolul XVII ea se încuibase într-atîta la români încît Miron Costin a crezut de cuviință a o stigmatiza cu tot dinadinsul în *Cronica* sa:

„Scrie Plutarh, vestit istoric, la viața lui Alexandru Machedon, carele au scris *Alexandria* cea adevărată, nu basme, cum o scrie *o Alexandrie, din grecie ori dintr-alte limbe scoasă pre limba rumănească, plină de basne și scornituri*"[30].

Între cărțile tipărite pe cari le-a găsit italianul Del Chiaro în România pe la începutul secolului trecut figurează și o edițiune a *Alexandriei*: *„Alexandrìe*, o sia Storia di Alessandro il Macedone, stampata in lingua valaca; ma detta storia è veramente curiosa per le molte favole che in essa vedonsi frammischiate"[31]. Nu numai acea edițiune, dar nici una pînă la cea scoasă în Sibiu la 1794, identică cu textul lui Giurescu, nu se mai poate găsi nicăiri, necunoscîndu-li-se nic măcar anul publicațiunii, toate fiind de demult exterminate prin deasă întrebuințare.

În edițiunile *Alexandriei*, pe cîte le cunoaștem noi, se adauge totdauna la sfîrșit, ca un fel de appendice: *Vrednica de însemnare întîmplare a patru corăbieri rusești care au fost strîmtorați de iarnă în ostrovul Spitzberg la anul 1743*. Încă un exemplu de acea grupare la un loc a cărtecelelor poporane despre care am vorbit mai sus în paragraful 14. Un om nedeprins cu apucăturele acestei ramure a literaturei poporane s-ar întreba neapărat: ce are a face mari-

narul rusesc Şarapov cu sublimul erou al *Alexandriei?* Apoi de!...

§ 28. Se ştie că prototipul acestei *Alexandrii*, scris greceşte în secolul XI sub pseudonimul de Kallisthenes, s-a transformat în proză şi-n versuri la toate popoarele din Europa, devenind pretutindeni una din cărţile poporane cele mai favorite[32].

Nu este fără interes de a observa că cel mai vechi exemplar bulgăresc cunoscut al *Alexandriei* s-a scris în Moldova la 1562[33].

§ 29. La români, în privinţa vechimii, dintre toate cărţile poporane cele romantice *Alexandria* rivalizează numai doară cu *Varlaam şi Iosafat*, o altă producţiune bizantină, de provenință indiană, dar atribuită sîntului Ioan Damascen, foarte împrăştiată în diferite limbe şi pe care la noi, pe la începutul secolului XVI, o citea cu desfătare ilustrul domn al Ţării Româneşti, Neagoe Basarab...[34]

§ 30. Tocmai atunci cînd logofătul Ioniţă Giurescu codifica pe la 1799 vechile cărţi poporane ale Țării Româneşti, toate în proză, o nouă carte poporană, de astă dată în versuri, căuta a se introduce la noi în Transilvania şi a reuşit, în adevăr, a deveni astăzi una din cele mai răspîndite. Este *Istoria prea-frumosului Arghir şi a prea-frumoasei Elena cea măiastră şi cu păr de aur, adecă o închipuire sub care se înţelege luarea Ţării Ardealului prin Traian cesarul Rîmului.*

Prima ediţiune românească este cea din Sibiu la 1800. În prefaţă, Ioan Barac, „dascal normal în Braşov", mărturiseşte că a tradus-o din ungureşte: „Mulţi citesc istoria lui Arghir cea în limba ungurească scrisă". Versificaţiunea în multe locuri se apropie de a

poeziei noastre poporane, ceea ce a concurs nu puțin la succesul cărții; de exemplu:

„Tînărul dacă pornește,
Departe călătorește,
Singur numai cu o slugă
Merge dînd Domnului rugă.
O, Arghire! lungă cale,
Lungi necazurile tale!
Ia d-a-lungul dealurile
Și numără jgheaburile . . . "

D. Cipariu posedă un manuscript în proză, pe 13 foi, cuprinzînd un fragment din *Istoria lui Archirie,* despre care zice că i-a rămas de la strămoșu-său, adecă cam de pe la începutul secolului XVII[35]. Nu va fi fost cumva o primă încercare de a traduce românește cartea cea poporană ungurească? Oricum, pînă la prelucrarea cea versificată a lui Barac, ea n-a izbutit a se răspîndi printre români.

Ciudata idee de a vedea în acest romanț o aluziune la cucerirea Daciei de către Traian nu este românească, ci aparține chiar ungurilor. Poate tocmai ea va fi îndemnat pe „dascălul de la Brașov", din patriotism, a traduce cartea românește. În catalogul Széchenian originalul maghiar este indicat așa: *Argirus nevü Király-firul, és egy tündér Szüz-leányról Historia.* Sine loco et anno, in-8, fol. 16. Auctor est Albertus Gergej, qui ex Italico sermone in hungaricum traduxit. Fabella vero hac expressa esse dicitur subjugatae a Romanis Daciae historia"[36].

Pe la 1778, zicînd de asemenea că un Albert Gergej tradusese *Istoria lui Argirus* din italianește și că prin ea se reprezintă cucerirea romană a Daciei, re-

numitul Benkö adaugă că: „la țăranii unguri din Transilvania această carte este atît de căutată, ca și cînd ar fi ceva sacru“[37].

Cine va fi fost Albert Gergej și cînd va fi trăit nu știm. În orice caz traducerea lui *Arghir* „din italiaenește“ este o farsă, ca și mai sus traducerea *Trepetnicului* nostru „din franțuzește“ sau a *Istoriei tutunului* „din lătinește“.

Între cărțile poporane italiane, vechi, și nouă, în versuri și-n proză, nici un *Arghir* nu se află.

Misteriosul Albert Gergej a găsit originalul său mai aproape. Luînd un basm românesc, foarte popular la frații noștri de peste Carpați, el l-a transformat într-o carte poporană ungurească versificată, cării — pentru mai multă vază — i-a atribuit o origine italiană.

A susține că basmul cel românesc l-am fi împrumutat oarecînd noi de la unguri e peste putință; căci dacă ungurii ar fi avut la ei acasă ceva asemenea în gura poporului, ar fi fost absurd din partea lui Albert Gergej de a zice tocmai poporului că a tradus din italienește ceea ce poporul cunoștea mai denainte unguréște; pe cînd luînd basmul de la români și dîndu-l maghiarilor sub o altă formă, ca o noutate în limba lor, mistificațiunea cea italiană se explică de la sine prin natura cea generalmente mistificativă a cărților poporane.

Basmul românesc în cestiune, iată cum este rezumat de către frații Schott: „Un băiat, gonit de o mamă vitregă, nimerește într-o pădure la un uriaș, cu ajutorul căruia prinde o zînă răpindu-i cununa în timpul scăldătoarii. Fugînd dînsa, el pleacă după ea, apucă prin viclenie trei daruri minunate de la trei

draci, cari se certau pentru posesiunea lor, și prin acele daruri izbutește a redobîndi pe iubita sa și se cunună amîndoi"[38].

Cele patru trăsure caracteristice: 1. „prinderea zînei și perderea ei"; 2. „protecțiunea unui uriaș"; 3. „surprinderea a trei daruri minunate de la trei draci în ceartă"; 4. „regăsirea finală a zînei", acesta este fondul *Istoriei lui Arghir*, către care transformatorul ungur a mai adaus, negreșit, unele particularități specifice maghiare, de exemplu „Neagra cetate" — „Fekete-város", apoi grădina unde petrecea frumoasa zînă etc.[39]

Cu acestă carte poporană s-a întîmplat dară ceva care se întîmplă adesea în linguistică. Englezii au luat de la francezi cuvîntul *bougette* „pungă", l-au prefăcut în *budget* cu sensul de „punga regelui" = „visterie", de unde cu timpul vorba s-a întors înapoi în Franța cu modificațiunea engleză cea materială și ideală, ca și cînd ar fi ceva curat englezesc. Tot așa ungurii transformă într-o carte poporană a lor proprie un basm românesc și acea carte poporană ungurească, astfel transformată, revine de aci la români ca un lucru unguresc, necesitînd o nouă transformare.

Ca tip compus din două motive esențiale: 1. „prinderea zînei și perderea ei", 2. „regăsirea finală a zînei", motive complicate în fiecare subtip cu nește ingrediente secundare diferite, povestea noastră e cunoscută, fie ca basm, fie ca carte poporană, în mai toate limbele. Nu altceva este faimoasa rapsodie sanscrită despre regele Purûravas și zîna Urvaçî. Nu altceva — balada germană medievală despre ducele Frederic de Svabia și zîna Angelburg. Nu altceva — vechea istorioară persiană despre amorul viteazului cu

zîna în romanțul *Bahar-Danuș*. Nu altceva — poema franceză din secolul XIII despre Partenopex de Blois și zîna Melior. Nu altceva, în sfîrșit, pînă și la sălbatecii din Australia, — legenda despre regele Tawhaki și zîna Tango-tango...[40]

Originalitatea subtipului românesc consistă în caracteristicul adaos la cele două motive esențiale a altor două subordinate: 1. „surprinderea a trei daruri minunate de la trei draci în ceartă", și mai ales 2. „protecțiunea unui uriaș"[41].

Despre toate acestea nici nu visează măcar d. dr. At. Marienescu din Oravița, scriind un tractat întreg pe 50 pagine despre istoria lui Arghir; un tractat în care, deși avea la dispozițiune interesante varianturi poporane ale basmului, totuși preferă a inventa ceva propriu al său, adăugînd la original și mai ales suprimînd din el tocmai părțile cele mai specifice, pentru a ne spune apoi cu gravitate că Arghir este „Apollo Argirotoxos"![42]

Unicul folos pe care-l tragem din monografia d-lui Marienescu este de a putea constata prin varianturile citate de d-sa cum că basmul nostru poporan, după ce devenise carte poporană ungurească și s-a re-ntors astfel la români schimbat la față, de aci poporul — în conformitate cu cele spuse în paragraful 9 — a început a confunda ambele forme, cea scrisă și cea nescrisă, dînd naștere unui al treilea tip foarte amestecat.

Dar fiind vorba de d. Marienescu, ne mai aducem aminte încă ceva.

§ 31. Raritatea la români a cărților poporane în versuri dă *Istoriei lui Arghir* o deosebită însemnătate.

Noi bănuim că tot carte poporană de această natură, trecută apoi în poezia poporană cea nescrisă, va fi fost odată balada bănățeană publicată de d. Marienescu sub titlul de *Andronim și Filana sau peatra dracului*, unde demonul pere prin dragostea sa pentru o fată de om, ca și-n prima legendă bucovineană despre tutun...

§ 32. Ca specimen românesc de un *codex miscellaneus* omogen, consacrat unei singure categorii de cărți poporane, este prețiosissimul manuscript pe care mi l-a pus la dispozițiune mult stimatul meu amic d. Dim. A. Sturdza. Deși textualmente acest codice ocupă un mic loc în opera de față, totuși el și numai el este acela care i-a dat naștere.

În fundul Transilvaniei, mai sus de Turda, pe malul drept al Murășului, se află un sat românesc numit *Măhaciu*, ungurește *Mohács*, în vechile documente latino-maghiare din evul mediu *Muhach*.

Între anii 1580—1620, în curs de vro 40 de ani, a preoțit acolo un popă care nu avea multă învățătură, dar cu atît mai bine: știind mai tot atîta cît știa și poporul său, el scria pentru popor, după gustul și-n graiul poporului.

Pe la 1600 acest „popă Grigorie" — așa se numea el — s-a apucat a face o colecțiune de cărți poporane religioase în limba română, parte copiind pe cele vechi, parte traducînd el însuși din slavonește, parte intercalînd pe de-ntregul în volumul său o colecțiune analogă, gata compilată de către un alt popă de tot anonim, cam pe la 1550.

Aceasta este C o d e x S t u r d z a n u s.

§ 33. Manuscriptul, in-quarto, e legat în lemn îmbrăcat cu pele.

Dintr-o însemnare lătinească din dosul legăturei se vede că la 1774 cartea aparținea unui oarecine „in Alba Julia".

Hîrtia este de calități diverse, dar deopotrivă groasă și gălbuie, fără semne de fabrică, afară de vro trei-patru locuri, unde însă ele sînt ascunse mare parte prin îndoitura volumului. Numai pe foile 124—125 și 205—206 se recunoaște bine semnul fabricei de la Sibiu: „două paloșe încrucișate", iar pe foaia 213—214 pare a fi „coroana", semnul fabricei de la Brașov.

Cu o scrisoare cursivă mai nouă, dar din secolul XVII, pe hîrtie mult mai subțire, s-au pus pe ultimele două foi, 248—250, neşte rugăciuni slavonește.

Cu o altă mînă, cu caractere semi-unciale, tot în secolul XVII, este scris pe pag. 20: ·ѫщире съ въ фї [E] ѡменилѡр. къндь ворь фи празниче мари. съ веници ла ѣесѣ[ре]кѫ съ аскоультаци кувъѫтоуль лу доумнезеȣ etc. Un îndemn inspirat, probabilmente, prin lectura textului ce precede pe pag. 1—19 despre păzirea sărbătorilor și mai ales a duminicei.

Afară de aceste adausuri posterioare și afară de un *Tatăl nostru* ungurește cu litere cirilice la pag. 153, restul manuscriptului cuprinde, pe de o parte, texturi măhăcene, aproape toate scrise de către însuși popa Grigorie, iar pe de alta, codificațiunea cea anterioară a cărților poporane, pe care — din motivul arătat mai jos — noi o vom numi texturi bogomilice.

Este, ca să zicem așa, *codex miscellaneus geminatus*, compus din doi *codices miscellanei*, diferiți prin epoce, prin localități, pînă și prin tendințe, pe lîngă

deosebirea cronologică și poate chiar geografică între elementele constitutive ale fiecărui în parte.

§ 34. Bucata cea mai veche din codicele grigorian este de pe la 1580. Bucata cea mai nouă din codicele ante-grigorian trebui să fie pe puțin cu vro douăzeci de ani anterioară.

Codicele grigorian s-a scris la nordul Transilvaniei; codicele ante-grigorian, fără a prezinta o indicațiune literală a localității, pare a proveni din Țara Românească, sau cel puțin din Brașov.

Codicele grigorian adună pe nealese cărți poporanereligioase în genere, oricare ar fi natura lor respectivă specială; pe cînd codicele ante-grigorian, mărginindu-se într-un cerc mai restrîns, culege numai cărțile religioase cele relative la viața postumă, la migrațiunile sufletului, la paradis și mai cu deosebire la infern.

În fine, codicele grigorian se distinge printr-o nuanță d i a l e c t i c ă foarte pronunțată, pe cînd codicele ante-grigorian, din toate monumentele literare române pînă acum cunoscute, poate fi considerat cu tot dreptul ca textul nostru cel mai vechi în limba t i p i c ă.

§ 35. Unele din cărțile poporane codificate în volumul lui popa Grigorie au rămas la noi foarte răspîndite pînă în momentul de față.

Așa este *Legenda Duminicei*, astăzi *Epistolia Domnului Isus Hristos; Călătoria Maicei Domnului la iad*, astăzi *Epistolia Maicei Domnului*, țesută la un loc cu *Visul Maicei Domnului; Ruga sîntului Sisinie*, astăzi *Minunile sfîntului Sisoe*, trecute și-n descîntec.

Această persistință a lor ne permite a urmări cu un pas sigur schimbările introduse, în curs de trei

secoli şi mai bine, în redacţiunea unuia şi aceluiaşi text poporan, carele avusese totodată, printr-o circulaţiune atît de îndelungată, destul interval pentru a se furişa şi chiar a se ramifica în literatura poporană cea nescrisă.

Am putut constata în acelaşi timp că apocrifurile religioase la români, ca şi pe aiuri, circulează mai totdauna în cîte două redacţiuni paralele, una mai lungă şi cealaltă prescurtată, dintre cari una poate să dispară sau să iasă din uz prin concurenţa celeilalte.

§ 36. Fragmentul de sub nr. II şi cel de sub nr. VIII dintre texturi măhăcene nu sînt cărţi poporane. Noi le reproducem totuşi din cauza importanţei lor linguistice, mai cu seamă dialectice.

Cît priveşte scurtul catechism de sub nr. III şi cele două predice de sub numerele IV şi IX tot din texturi măhăcene, ele sînt pe deplin cărţi poporane, fie prin tendinţă, fie prin limbă.

§ 37. Toate bucăţile din texturi bogomilice, afară numai doară de o parte a numărului IV şi unele bucăţi din texturi măhăcene, au fost oarecînd cărţi poporane religioase favorite ale sectei bogomililor, născute în Bulgaria prin transformarea doctrinelor asiatice pauliciano-manicheice şi care, pe la finea veacului de mijloc, s-a răspîndit nu numai în România, dar încă străbătuse pînă la Provenţa, unde a concurs la dezvoltarea zgomotoasei secte a albigensilor.

Un alt curent eretic, pornit de astă dată din Occidinte, anume secta şi mai zgomotoasă, ba chiar scandaloasă a flagellanţilor, a propagat în toată Europa bucata de sub nr. I din texturi măhăcene.

Toate acestea ne-au condus, în urma unor cercetări foarte întinse, a recunoaşte neşte vechi cărţi poporane de origine eretică în balada *Cucul și turturica* și-n enigmele din *Povestea numerelor*...

§ 38. Cele mai răspîndite cărţi poporane religioase au fost totdauna cele infernale.

O lectură favorită a ţăranului francez este pînă astăzi o broşurică de 24 pagine in-12, întitulată *Le Miroir du Pécheur, composé par les RR. PP. Capucins, missionnaires; très-utile à toutes sortes de personnes: le tout représenté par figures. Vous y verrez l'état malheureux de l'âme lorsqu'elle a eu le malheur de tomber dans le péché mortel* etc.,[43] urmînd apoi opt gravure oribile, mai ales: „Petit crayon de l'état malheureux d'une âme damnée", unde draci, șerpi, lilieci și șopîrle torturează pe bietul om în flacăre: „il est couché et garroté sur un gril de fer rouge, au milieu des flammes dont il est environné et pénétré; les diables le tourmentent dans toutes les parties du corps; il a au cou une bourse, ce qui marque qu'un de ses péchés est l'avarice et le bien d'autrui qu'il n'a pas restitué c'est un des péchés qui damne le plus de monde"[44].

Tot de acest fel, fie prin text, fie prin gravure, fie prin răspîndire, este o cărtecică poporană engleză de 24 pagine in-16: *The Pilgrim's progress from this world to that which is to come.*

La germani, din evul mediu și pînă-n secolul nostru, a rămas foarte poporană o broșură analogă în versuri: *Wahrhaftige Beschreibung des jüngsten Gerichts im Thal Josaphats.*

Nu mai vorbim despre naţiuni mai puţin înaintate decît francezii, germanii și englezii pe calea culturei.

Cîte temeri şi îndoiele, cîte griji, cîte palpitaţiuni nu deşteaptă oare asemeni cărtecele în inima poporului, mai cu seamă în copii, în femei, în bătrîni, şi aceasta din generaţiune în generaţiune într-un lung şir de secoli!

Memoriile istorice ne spun cîteodată că în ziua cutare sau cutare principele X sau ministrul Y a suferit de guturai ori şi-a scrintit un deget.

Ceea ce ar trebui mai bine să înregistreze istoria sînt bătăile de inimă ale unui popor întreg, chiar atunci cînd ele pornesc dintr-o secătură ca *Le Miroir du Pécheur*.

Influinţa pe care aceste cărţi, unde se repetă la tot pasul teribilul *memento mori*, o exercită asupra moralităţii poporului, asupra cugetelor şi faptelor sale este imensă; şi cînd rezultatul e mare, fie-i cît de mică cauza, ea totuşi merită pe deplin de a fi băgată în seamă.

Tocmai de această natură sînt cele mai multe cărţi poporane din volumul lui popa Grigorie: *Legenda Duminicei, Legenda lui Avram, Predica de la 1600, Călătoria Maicei Domnului la iad, Apocalipsul apostolului Paul, Cugetări în oara morţii* . . .

(*Cuvente den bătrăni*, tomul II. *Cărţile poporane ale românilor în secolul XVI în legătură cu literatura poporană cea nescrisă*. Studiu de filologie comparativă., Bucureşti, 1879, p. XI—XLVI)[45]

DOINA

ORIGINEA POEZIEI POPORANE LA ROMÂNI

Ce este *doina?*

„Doinele — zice Alecsandri *(Poezii popul.*, ed. 2, 223) — sînt cîntece de iubire, de jale și de dor, plîngeri duioase ale inimei românului în toate împrejurările vieței sale".

Și mai expresiv o descrie răposatul Costache Negruzzi *(Scrieri,* ed. Socec, t. 2, p. 26):

„De cînd eram încă mic,
Doina știu și doina zic,
Căci românul cît trăiește
Tot cu doina se mîndrește.
Eu cu doina mă plătesc
De bir și de boieresc;
Boii mei cînd aud doină,
Ară țelină și moină
Și îmi seamăn cel ogor
Cîntînd doinele de dor;
Iar de-aud vreo fetiță
Cîntînd doina-n poieniță,
Alerg fuga de-o găsesc
Și de doina îi vorbesc;
Ea m-ascultă bucuroasă,
Căci e mîndră și frumoasă
Și-mi zice că m-a iubi
Dacă doina i-oi vorbi.

Vă spun drept, orice mi-ți face:
Doina știu și doina-mi place . . . !“

„Doina“ nu este melancolica elegie, de la ἔλεγος „plîngere“. Ea nu poartă haină lungă și nu geme pe morminte ca:

„La plaintive élégie en longs habits de deuil . . . “[1]

Scurtă ca și simțimîntul, ea este simțimînt sub orice formă: tristețe și bucurie, amor și ură, entuziasm și desperare, pace și război.

Dar de unde vine cuvîntul *doină?*

Scriitorii noștri au emis pînă acum în această privință o mulțime de păreri deosebite.

După *Lexiconul Budan* (pag. 163), *doina* se datorește grecilor din forma dorică δην sau δαν „Jupiter“. Δην sau δαν se întrebuințau în adevăr în Beoția și pe insula Creta, ca variante din δευς, precum și alături cu ζευς exista variantul ζαν; dar în ce mod părintele Olimpului din Teba lui Cadmu[2] sau de la Cnosul cel cu labirintul lui Dedal[3] va fi trecut în Dacia, pentru a se metamorfoza aici într-un „cîntec“, aceasta este o ghicitoare pe care nici chiar beoțianul Edip n-ar fi fost în stare s-o dezlege.

Și mai ciudată e opiniunea răposatului boier Iordache Mălinescu din Moldova, carele zicea în „Foaia pentru minte“ de la Brașov (1842, p. 98) că *doina* derivă sau din „donativum“, o sumă de bani ce primeau ostașii romani în dar de la împărați după o biruință, sau din numele „Dunării“, sau în fine de la zeița „Diana“; o triplă etimologie de trei ori inadmisibilă.

Dicționarul Laurian-Massim aduce pe *doina* din latinul „doleo“, de unde, după un articol publicat în

ziarul „Familia“ de la Pesta din 1869, ea va fi decurs printr-o formă ipotetică „dolina“, ca şi *moina* dintr-o „mollina“ de la „mollis“. Din nenorocire, nu numai *dolina* şi *mollina* nu ne întîmpină nicăiri în vreun fel de latinitate şi nici într-un dialect romanic vechi sau nou, dar e greşit pînă şi terminul de comparaţiune, căci *moina* la români este un curat slavism, însemnînd loc spălăcit, de la rădăcina slavică *my* — „a spăla“, de unde masculinul *moĭnŭ* şi femininul *moĭna*, „ceva de spălat“, lituaneşte *maiva* „baltă“. Deci nici *moina* din *mollina*, nici *doina* din *dolina*, deşi ambele rimează chiar în poezia lui Negruzzi.

Din toate etimologiile însă, cea mai extravagantă este cea propusă de d. Cihac (t. 2, p. 98), care, după ce afirmă că rolul fundamental al „doinei“ este de a fi cîntată „sur des flutes“, conchide apoi că *doina* derivă din serbul *dvoinitza* „flûte duble“[4] de la slavicul *dvoinu* „double“. Dar atunci, în loc de a alerga la slavicul *dvoi-*, de ce oare să nu preferim o derivaţiune din românul *doi*, sub pretext că rolul fundamental al „doinei“ ar fi fost de a fi cîntată de *doi*: de un un flăcău şi de o fată? Este o glumă, dar o glumă mai potrivită, în orice caz, decît gluma pe care ne-o dă d. Cihac fără a avea aerul de a glumi.

Ca să isprăvim odată cu acest registru de păreri, mai adaug pe a bătrînului Cantemir. El credea (*Descript. Mold.*, ed. Papiu, p. 141) că *doină* se va fi chemat la daci zeul sau zîna războiului, fiindcă acest cuvînt începe totdauna la români cîntecele lor de luptă: „praeponitur enim cunctis quae fortiter in bello referunt canticis“[5].

Opiniunea lui Cantemir, oricît de arbitrară, are un merit. Ea deşteaptă o întrebare foarte serioasă:

părinţii noştri moştenit-au ei puternica lor inspiraţiune poetică de la romani ori de la daci?

Istoria a constatat demult că nemic n-a fost mai prozaic ca severa naţiune de soldaţi şi jurisconsulţi, crescută de sălbateca lupoaică pe ţărmii Tibrului. „Peu de nations — zice Michelet — me semblent s'être trouvées dans des circonstances moins favorables à la poésie. Des populations hétérogènes, enfermées dans les mêmes murs, empruntant aux nations voisines leurs usages, leurs arts et leurs dieux; une société tout artificielle, récente et sans passé; la guerre continuelle, mais une guerre de cupidité plus que d'enthousiasme; un génie avide et avare. Le Clephte, après le combat, chante sur le mont solitaire. Le Romain, rentré dans sa ville avec son butin, chicane le sénat, prête à usure, plaide et dispute. Ses habitudes sont celles du jurisconsulte, il interroge grammaticalement la lettre de la loi, ou la torture par la dialectique, pour en tirer son avantage. Rien de moins poétique que tout cela. La poésie ne commença pas dans Rome par les patriciens, enfants ou disciples de la muette Etrurie, qui dans les fêtes sacrées défendaient le chant et ne permettaient que la pantomime. Magistrats et pontifes, les *pères* devaient porter dans leur langage cette concision solemnelle des oracles, que nous admirerons dans leurs inscriptions. Quant aux plébéiens, ils représentent dans la cité le principe d'opposition, de lutte, de négation. Ce n'est pas encore la que nous trouverons le génie poétique“ *(Hist. romaine,* t. II, ch. 6)[6].

Poezia poporană a Romei se poate judeca destul de bine după următorul nonsens, reprodus de Fla-

vius Vopiscus[7] și pe care legionarii îl cîntau lui Aurelian:

„Mille, mille, mille, mille, mille, mille, decollavimus.
Unus homo mille, mille, mille, mille decollavimus.
Mille, mille, mille, vivat, qui mille, mille occidit.
Tantum vini habet nemo, quantum fudit
sanguinis..."[8]

Alte bucăți analoage a se vedea în colecțiunea lui Edelstand du Méril[9] a poeziilor poporane latine anterioare secolului XII, iar despre cea mai veche fază vezi dizertațiunea celebrului Corssen[10] *(Origines poësis romanae*, Berl., 1846), unde se constată (pag. 7) că Roma: „adversaria erat incrementis popularis poesis"[11].

Fost-au tot atît de prozaici dacii? Las la o parte pe Orfeu, pe Museu, pe Tamiris[12], miticii fundatori ai poeziei și muzicei grece, pe cari înșiși elenii îi recunoșteau a fi fost toți din marea ginte tracică, de unde erau și dacii. Mă mărginesc a cita o singură autoritate, dar care se referă directamente la tracii de la Dunăre. Teopomp[13], scriind pe la anul 350 înainte de Crist, ne spune că geții merg în ambasadă ținînd harpe și zbîrnîind din ele: „Γετας κιθάρας εχοντες καὶ κιθαριζονες τὰς ἐπικυρυκείας ποιοῦνται". (Theopomp, *Fragm.*, 244, ed. Didot, p. 319).

Dacă vom pune dară în cumpănă natura prozaică a romanilor și geniul poetic al dacilor, va fi legitim a conchide că admirabilele noastre *doine*, negreșit ca gen, nu ca materie, sînt moștenite de la acești din urmă.

Astfel Cantemir avea dreptate de a căuta pe *doină* la daci.

Mai întîi însă, care este forma cea primitivă a acestui cuvînt?

În Transilvania, alături cu *doină*, se aude pînă astăzi *daină*, după cum atestă d. Bariţiu în „Foaia pentru minte", 1842, p. 101. Aceasta e foarte important. Limbile ario-europee admit trecerea sonului mai înalt *a* la sonul mai scăzut *o*, niciodată însă nu se justifică cazul contrariu de urcarea lui *o* la *a*, afară de unele excepţiuni explicabile şi cîteodată numai părute, bunăoară româneşte chiar în cuvîntul pe care l-am întrebuinţat acuma: „afară". *Afară* vine din „ad-foras" prin intermediul emfaticului „af*oa*ră", ca şi *masă* din „mensa" prin intermediul emfaticului „m*ea*să". În *afară* din „afoară" nu s-a schimbat *o* în *a*, ci s-a supres *o* cel primitiv, rămînînd numai *a* din emfază. Forma cea veche a vorbei *doină* este dară acea conservată în Transilvania: *daină*.

Odată restabilit acest prototip, ne împedecăm în *daină* de diftongul *ai*, asupra căruia cade tonul. În graiurile din familia ario-europee diftongul *ai* este mai adesea o emfază sau aşa-numita gunificaţiune din *i;* însă poate fi şi altceva. Dentîi, poate să fie un *i* strămutat de aiuri, ca în metateza *aibă* în loc de *abiă* din latinul „habeat". Al doilea, poate să fie ceea ce gramaticile noastre numesc un *i* epentetic, ca în *mîine* din „mane". Dacă e gunificaţiune, cuvîntul se reduce la *dina;* dacă e metateză, la *dania;* dacă e epenteză, la *dana.* Pe care să alegem? Cum vom descoperi adevărul? Trebui să plecăm prin lume, înarmaţi cu toată rigurozitatea metodei comparative, căutînd pretutindeni pe surorile *dainei,* fără cari dînsa ar rămînea în veci un mister.

Vom începe prin a înlătura ipoteza cea metateti-

că, de vreme ce „dania“, din care să se poată deduce *daină* prin strămutarea lui *i*, nu se găsește nicăiri. Chiar de s-ar găsi, „dan-ia“ n-ar diferi de „dan-a“ prin rădăcină, ci prin sufix. Ne mai rămîn dară celelalte două: „dana“ și „dina“. Ambele oferă multe probabilități; însă numai una din ele rezistă pînă-n fine la toate operațiunile analizei critice.

Am spus că *i* în *daină* poate fi o epenteză din „dana“. În adevăr, în dialectul celto-irlandez *dán* este „cîntec“ sau „poemă“; iar la capătul opus al lumii ario-europee, în limba persiană *danah* însemnează, printre mai multe altele, o arie cîntată de un cor de femei: „vox mulierum concentum edentium“[14] (Vullers, *Lex. pers.*, t. I, p. 914). Ambele forme presupun o temă *dana* „cîntec“, din care ar veni directamente prin epenteză dacicul *daina*. Celticul *d* și persianul *d* corespunzînd într-un mod regulat sanscritului *dh*, această temă ne conduce la rădăcina *dhan* „a suna“, de unde „cîntec“ în sens de sunet, întocmai ca vechiul francez *sonet*, italianul *sonetto* „cîntec“ din latinul „sonus“. Nemic nu poate fi mai normal ca această etimologie a *dainei*.

Admițîndu-se însă ca prototip forma *dina*, noi găsim în limba zendică *daênâ* (= *daina*), gunificațiune din *dina* de la rădăcina *di* „a vedea“, însemnînd „lege“, de unde prin o tranzițiune logică posterioară, persianul *din* și armeanul *den* „religiune“. De la l e g e pînă la c î n t e c distanța se pare a fi cam mare, deși în anii trecuți nu știu cine de la Iași, într-o bună dimineață, s-a apucat a versifica codul nostru civil, eram să zic Codul lui Napoleon. Ceea ce e ridicol în secolul XIX, a fost însă foarte serios în antichitate. Strabone (III. I. § 6) ne spune că turdetanii

în Spania aveau legi în versuri, ὅμους ἐμμέςρους, cu mai multe mii de ani anterioare lui Crist. Chiar aci la noi, în aurifera Oltenie, înainte de stabilirea dacilor, locuia poporul agatîrșii, care avea de asemenea legi în versuri, după cum ne asigură Aristotele *(Problem., 28)*. Este dară legitim de a conchide că zendicul *daênâ* (= daina) însemna întîi „cîntec", mai în urmă „lege". Aceasta se potrivește și cu derivațiunea sa din rădăcina *di* „a vedea", căci tot așa elenicul ἀοιδός și sanscritul *kavi*, ambele cu accepțiune posterioară de „cîntăreț", însemnează propriamente pe „văzător". Ceva mai mult. În texturile zendice citate de Justi *(Handb.*, p. 143) *daênâ* nu figurează nicăiri cu sensul de „cîntec"; din fericire însă această semnificațiune, ba încă anume acea de „cîntec consacrat prin tradițiune", o constată Haug[15] în alte texturi zendice, dintre cari unul, anume din *Vendidâd*, codul moral al religiunii zoroastrice, îndeamnă pe fete de a învăța „daine". Cu această ocaziune, Haug observă *(Zeitschr. d. morgenländ. Gesellsch.*, t. 9, 1855, d. 692): „Merkwürdigerweise hat sich dieses *daênâ in seiner ältern Bedeutung Lied* noch in dem Litthauischen *daina*, womit gewöhnlich die schönen Volkslieder der Litthauer bezeichnet werden erhalten"[16].

Pas-acum de mai alege una din două! *Daina* este ea epenteză din *dana*, de unde celto-irlandezul *dán* și persianul *danah?* ori fi-va ea o gunificațiune din *dina*, de unde zendicul *daênâ*, persianul *din* și armeanul *den?* Care să fie criteriul de preferință?

Există cîte un argument pentru fiecare din ambele ipoteze.

În limba maghiară *danolni* însemnează „a cînta".

Dacă ungurii vor fi împrumutat cuvîntul de la români, atunci l-au primit sub forma *dana*, și prin urmare *i* în *daină* ar fi o epenteză posterioară secolului IX. Filologia comparativă probează însă prin maghiarul *dal* „cîntec" că verbul *danolni* este un denominativ, a cărui formă corectă e *dalolni*, de unde *danolni* prin disimilațiune, pentru a înlătura vecinătatea a doi *l* în „da*l*o*l*ni" (cfr. Boller în „Sitzungsber. d. wien. Akad." hist. Kl., 1857, t. 23, p. 409). Între al nostru *daină* și maghiarul *danolni* rezultă dară o asemănare de azard.

Ipoteza de gunificațiune se susține printr-un argument mult mai solid. La litvani cîntecul poporan, după cum am văzut-o deja mai sus din cele zise de Haug, se cheamă *daina*, de unde *dainoti* — a cînta cîntece poporane, *dainotojis* — cîntăreț, *daininkas* — poet etc. Oricît de tare ar pretinde d. Cihac (t. 2, p. 98), că „ces mots ne paraissent pas identiques"[17], identitatea de formă și de semnificațiune între românul *daină* și litvanul *daina*, ca și acea între litvanul *daina* și zendicul *daênâ*, e perfectă. În limba litvană însă nu există deloc epenteticul *i*, astfel că prototipul *dana* pentru *daina* ar fi acolo o imposibilitate, afară numai cînd litvanii vor fi împrumutat cuvîntul gata de la români. Acest împrumut s-ar justifica prin următoarele două împrejurări: 1. vorba *daina* nu se află în limbile slavice, cu cari litvanii sînt în cea mai strînsă încuscrire; 2. românii și litvanii cată să fi trăit odată în vecinătate, deși în relațiuni ostile unii cu alții, de vreme ce limba noastră exprimă pînă astăzi ideea de inimic și de păgîn prin „liftă rea", „liftă păgînă", „liftă spurcată" etc., după cum o știe și d. Cihac (t. 2, p. 173). Dacă însă *i* în *daina* nu e

epenteză, ci gunificațiune, atunci motivele de a admite împrumutul devin slabe. Dacii și litvanii puteau să fi conservat vorba, fiecare pe o cale independinte, din zestrea comună ario-europee, cu atît mai mult că numirile poporane de cîntec nu prea se iau de la străini: oricît de îndelungată a fost vecinătatea noastră cu slavii, noi n-am primit de la dînșii nici un termen de această natură.

Vedeți dară că argumentele pentru și contra între *dana* și *dina* rămîn pînă aci aproape de forță egală, deși cumpăna începe deja a se pleca în favoarea lui *dina*.

Filologii n-au cunoscut vorba română *daină*. Ei s-au mărginit, prin urmare, a cerceta originea *dainei* litvane. Johannes Schmidt[18] (ap. Fick, *Vergl. Wörterb.*, ed. 2, p. 96) bănuiește formațiunea ei din leticul *di-t* „a danța". Schleicher[19] (*Litauische Gramm.*, p. 120) zice că ea poate să derive din litvanul *deja* „plîngere", *dejouti* „a se plînge". Ambele aceste păreri, nesusținute prin nemic, izolează cu totul pe *daina* de restul limbilor ario-europee. Pictet[20] (*Origines*, t. 2, p. 487) o înrudește cu celto-irlandezul *dán* și cu persianul *danah*, dar nu explică pe *i* din „da*i*na", ceea ce răpește acestei etimologii orice valoare. Albert Weber[21], un indianist de primă ordine, combate pe Pictet, identificînd pe *daina* cu zendicul *daênâ*. El mai adaugă (Kuhn, *Beiträge*, t. 4, p. 278) un fapt foarte ponderos. Deși în sanscrita clasică lipsește corespondintele regulat al zendicului *daênâ*, se află totuși în dialectul mai vechi din imnele vedice, unde figurează sub forma *dhainâ*. Fick[22] (*loc. cit.*) se pronunță și el pentru identitatea litvanului *daina* cu zendicul *daênâ*, admițînd ca prototip comun forma

daină. Iată dară că iarăși nu mai știi cui să dai preferință! gunificațiunii sau epentezei?

Dosarul trebuie revăzut. Am comis, poate, vro scăpare din vedere. Este adevărat că *i* în *mîine* din „mane" e epentetic; dar acest *i* să fie oare comparabil cu *i* din *daină?* În *mîine, cîine, pîine* etc. *i* se intercalează înainte de *n*, acest *n* fiind însă urmat de o vocală moale, nu de un *a* sau *ă* ca în *daină*. Apoi *i* se intercalează acolo după un *ă* sau *î*, nu după un *a* clar. Oare se află în limba română un singur exemplu de *i* epentetic preces de un *a* clar și succes de un *na* sau *nă?* Nu se află. Din contra, una singură dintre aceste două clauzule ajunge pentru a împedeca nașterea epenteticului *i*. Astfel în *mînă* din „manus" vocala ce precede e obscură, dar epenteza totuși nu intervine din cauza finalului *ă*, pe cînd la plural ea își face loc în *mîinile*, fiindcă după *n* urmează de astă dată o vocală moale. Chiar denaintea nazalei labiale *m* în *faimă* din latinul „fama" *i* nu este epentetic, ci metatetic, furișîndu-se prin analogie din *defaimă* în loc de *defamiă* din „diffamia". Așa dară *i* în *daină* nu poate fi epenteză. Gunificațiunea a cîștigat procesul.

Acum să formulăm sentința. Radicala *dhi* însemnează în limba sanscrită „a cugeta"; în zendica *dî* și în perso-achemenidica *dhi* „a vedea"; persianul *didan*. Forma participială este *dhîna* sau *dîna* „cugetat, văzut". De aci femininul cu gunificațiune *dhainâ, daênâ, daina* „ceva cugetat sau văzut", ia înțelesul de „cîntec" deja în acea epocă preistorică în care familia ario-europee nu se trunchiase încă în diverse ramure. Gintea tracică, cel puțin fracțiunea sa dacică, căci cuvîntul nu se găsește la albanezi, con-

servă această antică semnificațiune, transmițînd-o apoi românilor. Pe de altă parte, o conservă și litvanii. Gintea persică, din contra, modifică sensul primitiv al cuvîntului, schimbînd pe „cîntec" în „lege", după cum și latinește *carmen* „cîntec", a căpătat cu timpul înțelesul de formulă judiciară: „cruciatus carmina" sau „rogationis carmen", pe cînd exemple contrare de trecerea logică de la „lege" spre „cîntec" nu ne întîmpină nicăiri. Dacii și litvanii au fost dară, dintre toate neamurile congenere, singuri cari au păstrat intactă în fond și în formă pe *daina*, una din moștenirile cele mai frumoase ale primordialei limbi ario-europee, care ne arată pe străbunii noștri comuni cu mult înainte de cele mai vechi inscripțiuni monumentale, numind poezia „cugetare" și „viziune", după cum numeau pe Dumnezeu „luminos".

Dar rezultatul studiului de față, constatînd originea nelatină a „doinei" române, prezintă un alt interes mai imediat, mai special, mărginit în sfera familiei romanice.

Dacă poezia poporană la noi, și anume acea lirică, nu este de proveniență latină, atunci ea nu poate fi de proveniență latină nici la frații noștri din Occidinte, deoarece romanii au fost o națiune deopotrivă prozaică pretutindeni. Acolo însă substratul etnic ante-latin n-a fost tracic, ca la Dunăre, ci a fost parte iberic, parte nedeterminat încă, dar mai cu seamă celtic. În Galia și-ntr-o regiune întinsă din Spania și Italia latinii s-au impus celților întocmai după cum în Carpați ei s-au suprapus dacilor. Deci poezia poporană lirică în Franța aproape peste tot, acea spaniolă și italiană mai-mai pe jumătate, ne-

greşit nu ca limbă, ci ca inspiraţiune, ca gen şi ca spirit, trebui să fie de provenienţă celtică. Cercetări serioase în acest sens s-au început deja de cîtva timp, dintre cari vom indica aci remarcabilul studiu al lui Nigra[23], *La poesia poporale italiana* („Romania", t. 5, 1876, p. 417—52), unde dovedeşte că muza lirică a poporului din Italia nordică este de o natură eminamente celtică. A se vedea de asemenea articlul lui Bratsch[24], *Ein Keltisches Versmass im Provenzalischen und Fronzösischen* („Zeitschr. f. roman. Philologie", t. 2, 1878, p. 195—219).

Aşa dară, la toţi neolatinii d o i n a e autoctonă: la apus — celtică, la răsărit — dacică. . .

(„Columna lui Traian" IX, 1882, p. 397—406)[25]

„DOINA“ RĂSTOARNĂ PE RÖSLER

În studiul despre „doină“, publicat în numărul precedinte (p. 397—406), am lăsat cu desăvîrșire la o parte pe răposatul Rösler. Ținta noastră fundamentală era de a demonstra paralelismul în originea ante-romană a poeziei poporane neolatine: la apus prin celți, la răsărit prin traci. Ne-am ferit dară de a atinge măcar în treacăt o altă cestiune tot atît de importantă, dar cu totul diferită: ne-ntrerupta continuitate a elementului românesc între Carpați și Dunăre. În adevăr, acolo ne interesa, în teză generală, sorgintea muzei lirice la români, iar nicidecum migrațiunile curat politice, cis- și transdanubiane, ale străbunilor noștri în curs de un mileniu și jumătate.

Din fericire, cuvîntul *doină*, după ce a revărsat o rază asupra începuturilor poetice ale națiunii române, poate să mai concurgă acuma, într-un chip neașteptat, la dezlegarea celeilalte probleme.

După Rösler, colonii romani, aduși de Traian în cucerita Dacie, nu vor fi avut timp de a se fuziona cu indigenii, căci Aurelian, după mai puțin de doi secoli, i-a strămutat peste Dunăre, de unde o parte din posteritatea lor se va fi întors în Carpați tîrziu, foarte tîrziu, abia în secolul XII sau chiar XIII. Mai pe scurt, noi sîntem o ruptură medievală din actualii macedoromâni.

În opozițiune cu această teorie, eu m-am încercat a dovedi în *Istoria critică a românilor* cum că regiunea destul de întinsă „de la Severin pînă-n Hațeg, de la munții Temeșianei pînă-n Olt“ (t. 1, ed. 2, p. 306), adecă întreaga Oltenie cu fășiile învecinate din Banat și din Transilvania n-a încetat niciodată, dar niciodată, de a fi românească. Același rezultat l-am dobîndit apoi în studiul meu *Zîna Filma* (Bucur., 1877).

Pentru a decide într-un mod definitiv între ambele direcțiuni, trebuia un text pozitiv, pe care l-a și descoperit de curînd profesorul Vasilievski în Biblioteca sinodală de la Moscva. Este un Στρατηγικὸν, scris în a doua jumătate a secolului XI de către un mare boier bizantin Kekaumenos, amestecat personalmente în toate afacerile de atunci ale Bulgariei. Intre celelalte pasaje din acest manuscript, iată anume acela care ni se pare a fi categoric contra lui Rösler și aproape în aceeași măsură favorabil teoriei mele:

„Să știți de la mine, voi și nepoții voștri, că al vlachilor neam e necredincios la culme și stricat, nici lui Dumnezeu ținînd credință dreaptă, nici împăratului, nici rudei sau amicului, ci silindu-se a-i amăgi pe toți. Mari mincinoși și tîlhari vestiți, ei sînt pururea gata a

Παραγγέλλω δὲ ὑμῖν κα τοῖς ἐξ ὑμῶν τοῦτο. ἐπε δὲ τὸ τῶν Βλάχων γένος ἄπιστόν τε παντελῶς [ἐστι] καὶ διεστραμμένον, μήτε εἰς Θεὸν ἔχον πίστιν ὀρθὴν μήτε εἰς βασιλέα μήτε είς συγγενῆ, ἢ φίλον, ἀλλὰ-ἀγονιζόμενον πάντας καταπραγματεύεσθαι ψεύδεται δὲ πολλὰ καὶ κλέπτει πάνυ. ὀμνύμενον καθ' ἑκάστην

jura prietenilor cele mai grozave jurăminte, şi a le călca apoi cu uşurinţă, făcînd frăţii de cruce şi cumetrii, meşteri de a înşela prin ele pe cei proşti. Niciodată n-au fost ei cuiva cu credinţă, nici chiar vechilor împăraţi ai romanilor. Împăratul Traian îi atacase, i-a strivit de tot şi i-a robit, ucizînd pe împăratul lor Decebal, al căruia cap a fost înfipt într-o suliţă în mijlocul oraşului Roma. Ei sînt aşa numiţii daci şi bessi. Dentîi locuiseră în vecinătatea Dunării şi a fluviului Sau, numit astăzi Sava, unde acum locuiesc serbii, în locuri tari şi grele de străbătut, pe cari răzemîndu-se, făţăreau iubire şi supunere către vechii împăraţi, pe cînd din întăririle lor năvăleau şi pustiau provinciile romanilor, încît aceştia, perzînd răbdarea, precum am spus-o, i-au strivit. Atunci, fu-

ὅρκους φρικωδεστάτους πρὸς τοὺς ἑαυτοῦ φίλους καὶ ἀθετοῦν ῥαδίως. ποιοῦτες ἀδελφοποιήσεις καὶ συντεκνίας καὶ σοφιζόμενοι διὰ τούτων ἀπατᾶν τοὺς ἁπλουστέρους. οὐδέποτε δὲ ἐφύλαξεν πίστιν πρός τινα, οὐδὲ πρὸς τοὺς ἀρχαιοτέρους βασιλεῖς τῶν Ῥωμαίων. Πολεμηθέντες παρὰ τοῦ βασιλέως Τραιανοῦ καὶ παντελῶς ἐκτριβέντες ἑάλωσαν, καὶ τοῦ βασιλέως αὐτῶν Δεκεβάλου ἀποσφαγέντος καὶ τὴν κεφαλὴν ἐπὶ δόρατος ἀναρτηθέντος ἐν πέσῃ τῇ πόλει Ῥωμαίων. Οὗτοι γάρ εἰσὶν οἱ λεγόμενοι Δάκαι καὶ Βέσσοι; ᾤκουν δὲ πρότερον πλησίον τοῦ Δανόυβίου ποταμοῦ καὶ τοῦ Σάου, ὃν νῦν ποταμὸν Σάβαν καλοῦμεν, ἔνθα Σέρβοι ἀρτίως οἰκούσιν, ἐν ὀχυροῖς καὶ δυσβάτοις τόποις. Τούτοις θαρροῦντες ὑπεκρίνοντο ἀγάπην καὶ δούλωσιν πρὸς τοὺς ἀρχαιοτέρους βασιλεῖς καὶ ἐξερχόμενοι τῶν ὀχυρωμάτων ἐληίζοντο τὰς χώρας τῶν Ῥωμαίων. ὅθεν

gind de acolo, ei s-au răspîndit în tot Epirul şi Macedonia, cei mai mulţi s-au aşezat în Elada..."[1]

ἀγανακτήσαντες κατ᾽ αὐτῶν, ὡς εἴρηται, διέφθειραν αὐτούς. Οἱ καὶ ἐξελθόντες τῶν ἐκεῖσε διεσπάρησαν ἐν πάσῃ τῇ Ἠπείρῳ καὶ Μακεδονίᾳ, οἱ δὲ πλείονες αὐτῶν ᾤκησαν τὴν Ἑλλάδα...

(Vasilievski, Совѣты и разказы византійскаго боярина XI вѣка, Petersb., 1881, p. 106—2, 169.)

În acest pasaj cată să distingem trei elemente diverse:

1. Caracteristica românului din punctul de vedere al inamicilor săi transdanubiani, cărora le venea foarte la socoteală, negreşit, de a zice că străbunii noştri îi învingeau tălhăreşte, iar nu voiniceşte; ceva analog cu chipul cum ne-au zugrăvit totdauna şi ne mai zugrăvesc ungurii[2], ba nu tocmai departe şi de opiniunea medievală a bulgarilor despre „român-pisică" (cfr. Hasdeu, *Cuvente den bătrăni*, t. 2, p. 185).

2. Confuze reminiscinţe literare, pare-se din Constantin Porfirogenetu[3] despre rîul Sava în legătură cu Dunărea *(De administr. imp. XLII)*, din Dione Cassiu[4] despre tăiarea capului lui Decebal (ed. Gros, IX, 419), apoi nu mai ştim de unde despre bessi, probabilmente din Strabone[5], unde acest popor tracic din Balcani figurează ca „tălhari peste tălhari": „Βεσσοι δὲ οἵπερ τὸ πλέον τοῦ ὄρους νέμονται τοῦ Αἵμου, καὶ ὑπὸ τῶν ληστῶν λησταὶ προσαγορεύουται..."[6] (Strab., VII, 5, § 12), ceea ce va fi îndemnat pe Kekaumenos de a-i înrudi cu românii, caracterizaţi

de către dînsul în acelaşi mod: „ψεύδεται δὲ πολλὰ καὶ κλέπτει πάνυ"[7].

3. Tradiţiunea despre venirea macedoromânilor din regiunea serbească a Dunării.

Numai acest din urmă element oferă o adevărată însemnătate. Este învederat că bulgarii, cu cari Kekaumenos era amic, şi românii, în mijlocul cărora el trăia în Tesalia, i-au povestit că „leagănul vlachilor, de unde ei s-au răspîndit apoi în Epir, în Macedonia, în Elada, a fost la Dunăre, fiind goniţi de acolo prin năvălirea serbilor". Acesta este fondul tradiţiunii. Restul, unde însuşi împăratul Traian ni se reprezintă ca strivind şi alungînd pe români şi celelalte, aparţine cu deplinătate lecturelor celor nerumegate ale lui Kekaumenos în Dione Cassiu şi pe aiuri. În acea tradiţiune nu este nemic despre Aurelian. E vorba de un şir de migraţiuni cu mult posterioare, proaspete încă pe atunci în memorie, toate de la nord spre sud, de la Dunăre pînă-n fundul Greciei, nicicum în linia diametralmente opusă, pe care şi-o închipuia Rösler. Şi să se observe bine că acei români veneau din Serbia, adecă anume din direcţiunea Banatului şi a Olteniei. Serbii năvălind de la crivăţ, trebuiau să împingă spre miazăzi pe oricîţi români au găsit în calea lor; dar oricîţi n-au fost în drumul invaziunii, care nu s-a atins de Oltenia şi de laturea orientală a Banatului, aceia toţi au rămas neclintiţi pe loc: „de la Severin pînă-n Haţeg, de la munţii Temeşianei pînă-n Olt". Aceştia însă, străini luptelor din Bulgaria, nu interesau pe Kekaumenos, după cum nu-l interesau nici ungurii sau nemţii.

Iată în ce mod descoperirea profesorului Vasilievski aruncă lumină asupra așa numitei probleme rösleriane. Și totuși noi persistăm a crede că studiul metodic al limbei române, în toate fazele ei și după toate dialectele, limpezește și nu va înceta a limpezi această cestiune mai bine decît orice text curat istoric, fie chiar atît de prețios ca cel de mai sus din Kekaumenos.

În opera sa capitală *Romänische Studien*, apărută la 1871, Rösler nu vorbește nicăiri despre *doină*. În orice caz, pe atunci el n-ar fi fost dispus de a atribui acestei vorbe o origine dacică, de vreme ce într-un pasaj de acolo (p. 127) abia admite, ca un dubios „poate", amestecul colonilor romani cu „oarecare" sînge dacic: „die vielleicht mit einigem dacischen Blute vermischten römischen Provincialen"[8]. Cel mult, moștenitor al ideilor lui Sulzer, el ar fi repetat după acesta că la români *doi-na* pentru cîntecele lumești corespunde lui *te-ri-rem* pentru cînturi religioase și că slovacii, de cîte ori fredonează fără text, o fac „mit dem fast gleichlautenden Worte"[9], pe cînd nemții în asemeni ocaziuni preferă pe *ti-di-ri-tall-tam* (Sulzer, *Gesch. d. transalpin. Daciens*, t. 2, p. 322—3); o minunată combinațiune, pe care păcat că n-a cunoscut-o d. Cihac. Ei bine, departe de a re-mprospăta pe *te-ri-rem* al magistrului său Sulzer, Rösler apare, peste doi ani după dezvoltarea cea laborioasă și mult meșteșugită a sistemei sale, cu un articol intitulat *Ceva despre limba tracică (Einiges über das Thrakische* în „Zeitschr. f. die österreich. Gymnasien", 1873, p. 106), în care iată ce zice: „Wenn das walach. *doină* Lied alt ist, so könnte es leicht aus dem Dakischen,

oder dem Getisch-Thrakischen (Moesiens) stammen, denn von den Nachbarsprachen des Romänischen kennt es keine und das entfernte Litauisch *(dàinà* Volkslied) stand niemals mit ihm in Berührung..."

Adecă: „Dacă vorba română *daină* «cîntec» e veche, atunci ea poate lesne să derive din limba dacică sau geto-tracică din Mesia, fiindcă din graiurile învecinate n-o cunoaşte nici unul, iar depărtaţii litvani cu *dàinà* «cîntec poporan» n-au stat niciodată în contact cu românii..."

Sînt curioase cele două rezerve pe care le stabileşte aci Rösler:

1. „d a c ă vorba română *doină* e veche..."

2. „din limba dacică sau g e t o-t r a c i c ă d i n M e s i a..."

Cît pentru prima rezervă, vechimea cuvîntului *doină* la români e mai pe sus de orice îndoială. El răsună de secoli pretutindeni pe toată întinderea Daciei lui Traian, şi mai ales în creierii Carpaţilor, astfel că popa Sava Bărcianu îl şi traduce foarte bine prin „cîntec de munte": *„doina,* ein Gebirgslied" *(Roman.-deutsches Wörterb.,* p. 72). Rezultă dară, chiar după Rösler, că noi am luat pe *doina* de la daci. Fiind însă că aceasta l-ar fi pus în contradicţiune cu cele spuse altădată despre prea puţinul amestec al colonilor romani şi dacii, el se grăbeşte a adăoga: „sau din limba geto-tracică din Mesia".

Ramura nordică a tracilor pare a fi diferit prin limbă de ramura sudică aproape tot aşa precum diferă cele două ramure ale familiei linguistice letoslavice. Litvanii au pe *daina* „cîntec poporan"; slavii n-o au deloc. În acelaşi mod e posibil ca să fi avut dacii pe a noastră *doină,* fără s-o aibă în acelaşi timp

frații lor de peste Dunăre. La albanezi, unicul rest direct din ramura tracică sudică, nu există nici o urmă de *doină* în nici unul din subdialectele celor două mari dialecte albaneze. Albaneşte „cîntec“ se cheamă *kângă* sau *kanăkă,* adăogîndu-se cătră cel „de amor“ epitetul *daşurie,* cătră cel „voinicesc“ *haidutărie.* Pe de altă parte bulgarii, la prima venire a cărora în Mesia se mai găseau încă acolo pînă în secolul VII unele rămășițe de traci, după cum a demonstrat-o însuși Rösler într-un studiu special *(Ueber den Zeitpunkt der slavischen Ansiedlung an der unteren Donau,* Wien, 1873, p. 42), n-au moştenit de la acestea nemic măcar înrudit cu *doină.* Bulgăreşte „cîntec“ se zice cu termenul general pan-slavic *pĭasnĭa* sau *pĭasenĭ.* Prin urmare, pînă la probă contrară, se înlătură și a doua rezervă a lui Rösler: „din limba geto-tracică din Mesia“.

Urmează dară că românii din Carpați au pe *doina* anume de la daci. Cum rămîne însă atunci cu teoria despre ieșirea cea prea timpurie peste Dunăre și re-ntoarcerea cea prea tîrzie de acolo a străbunilor noștri? În aparință cestiunea e foarte simplă. Românii — ar fi putut răspunde Rösler — au luat cu sine la plecare pe *doina,* au colindat cu *doina* în curs de vro mie de ani pe unde mai trăiesc pînă astăzi macedoromânii și apoi dezlipindu-se de aceştia, cu cari formau înainte un singur corp în interval de aproape zece secoli, s-au întors în Dacia lui Traian ducînd iarăşi cu sine pe *doina.* În realitate însă cestiunea e departe de a fi atît de simplă. Dacă în curs de o mie de ani noi am fost una cu macedoromânii în Balcani și la Rodop, cum dară macedoromânii nu cunosc și ei pe *doina?* Faptul pozitiv este că ei n-o cunosc, în-

tocmai după cum n-o cunosc albanezii și n-o cunosc bulgarii. Peste Dunăre, afară numai doară de-a lungul ei pe la coloniile moderne dacoromâne, *doina* nu se află nicăiri.

Să aplicăm acum acest fenomen către ambele ipoteze în luptă: dentîi, către ipoteza ne-ntreruptei continuități a românilor în Carpați, și anume în Banat și-n Oltenia, precum am susținut-o eu și precum o confirmă textul lui Kekaumenos; apoi către ipoteza cea opusă a lui Rösler.

Dacă românii n-au deșertat niciodată Dacia, ci numai din timp în timp, în tot cursul veacului de mijloc, revărsau peste Dunăre stoluri, din cari descind în mare parte actualii macedoromâni și actualii istroromâni, atunci e foarte natural ca *doina*, deși se conservă în cuibul său, unde nemic n-o zdruncină, totuși să se fi perdut la acele depărtate colonii, puse în alte condițiuni teritoriale, culturale și etnice.

Dacă, din contra, totalitatea elementului românesc a părăsit Dacia sub Aurelian pe la 270, rămînînd de aci în Balcani și la Rodop pînă pe la 1200, după cum susține Rösler, adecă cel puțin vro nouă secoli, la expirarea cărora abia o parte s-au întors la Dunăre, atunci este învederat că în curs de acei nouă secoli toți românii aveau pe *doină*, de vreme ce unii din ei au putut s-o readucă în Dacia, și deci pînă pe la 1200 o cunoșteau și actualii macedoromâni, fără ca să mai vorbim de cei din Istria. Ce minune dară că deodată, menținîndu-se în aceleași condițiuni teritoriale, culturale și etnice, tocmai macedoromânii o perd cu desăvîrșire după anul 1200, pe cînd noi ăștia o strecurăm intactă prin atîtea și atîtea schimbări

de pozițiune geografică, de dezvoltare socială, de contacte cu diferite popoare străine? E peste putință!

Prin cuvîntul *doină*, însuși Rösler își răstoarnă întreaga teorie.

(„Columna lui Traian" IX. 1882, p. 529—536)[10]

PRELEGERI DE ETNOPSIHOLOGIE
ținute la Universitatea din București[1]

I

Filologia comparativă

Ce este filologia în genere? Etimologia acestui cuvînt ne va spune puțin, dar ceva caracteristic, după cum ne spune ceva caracteristic numele tuturor științelor. Astfel, geometria desigur că azi nu mai înseamnă măsurătoarea pămîntului, dar în acest cuvînt se cuprinde deja o margine clară despre ceea ce este această știință. Istoria ce este altceva decît mărturisirea timpurilor trecute? Matematica ne arată că avem a face cu ceva precis, pozitiv. Filosofia și filologia ni se prezintă cu elementul *philos,* amic, iubitor. Etimologia acestor două cuvinte ne arată ceva vag, dar totuși ceva care reprezintă bine imaginea acestor științe. În cuvîntul filologie, *logos* înseamnă cuvînt, *verbum,* numai întrucît cuvîntul face parte dintr-o cugetare, dintr-un complex de idei, dintr-o cuvîntare. *Logos* sau *verbum* nu este *lexis* sau *vocabulum.* Diferența dintre *logos* și *lexis* se poate vedea din diferența dintre numele științelor care le conțin. Astfel, din *logos* avem logica, care se ocupă cu cugetarea și din *lexis* avem lexicologia, care se ocupă cu vorbele.

Filologia deci are a face cu cugetarea; e știința care studiază cugetările altora cu iubire. Elementul iubirei, *philos,* în filologie și filosofie ne arată că elementul practic este secundar; filologul și filosoful

sînt amatori, iubesc pentru a iubi, fără a se gîndi la folos. Iată ce ne dă etimologia cuvîntului.

Întorcîndu-ne acum la epitetul de *comparativă*, să vedem de ce s-a dat filologiei. I s-a dat acest epitet pentru că, la naşterea sa, filologia comparativă a găsit o altă filologie, de care a trebuit să se deosebească; a găsit filologia clasică sau propriu-zisă. De cîte ori o ştiinţă poartă un epitet, trebuie să aibă înrudire cu altă ştiinţă cu acelaşi nume esenţial, însă cu alt epitet. Între două ştiinţe cu două epitete se poate ca, sau sfera lor să fie aceeaşi şi punctul de vedere deosebit, sau punctul de vedere acelaşi şi sfera deosebită. Astfel, între economia politică şi cea domestică există o diferenţă de sferă, punctul de vedere fiind acelaşi. Care este dar deosebirea dintre filologia comparativă şi cea clasică? Este vreo deosebire de sferă, ori de punct de vedere? Care este sfera filologiei clasice? Filologia propriu-zisă înseamnă a iubi cugetările altora; dar cineva poate iubi cugetările altora; dar cineva poate iubi numai ce este sau i se pare preferabil, poate iubi ceea ce este mai presus de vulgar, căci nu poate iubi totul. Deci, filologia propriu-zisă, iubind cugetările altora, trebuie să iubească cugetări înalte, frumoase, alese. O cugetare însă dispare după o existenţă momentană, dacă nu o conservă tradiţiunea sau literatura. Deoarece apoi o cugetare nu se conservă spre a fi studiată decît aproape exclusiv prin literatură, urmează că filologia propriu-zisă este studiul cugetărei într-o literatură monumentală. Rezultă de aci că oriunde a fost o literatură monumentală, în urma ei s-a născut şi filologia clasică. Astfel, în India, cu sute ori mii de ani — după cum pretind unii — înainte de era creş-

tină, s-au scris cele patru *Vede*, cele două mari epopee: *Mahabharata* și *Ramajana*, o mulțime de drame, unele admirate și azi ca *Sacontala* (a lui Kalidassa) etc. Cu o artă și finețe, care nu lasă nimic de dorit, a cercetat aceste scrieri filologia clasică — reprezentă prin Pănini[2] și alții — filologie care s-a născut în India, îndată ce a încetat epoca marei activități literare indiene. În China, după cărțile cele mai vechi, după Lao-Tze (600 a. Cr.)[3], după Confucius[4], s-a născut de asemenea o filologie clasică. În Grecia, Homer singur a fost în stare să facă a se crea o filologie clasică, reprezentată prin școala alexandrină. În evul mediu, filologia clasică s-a ocupat de scrierile antice; dar ea ajunge punctul său de culminanță în epoca Renașterei, cînd cu căderea Constantinopolului s-au răspîndit în Europa monumentele păstrate acolo. S-au ivit atunci filologii ca Poliziano (1454—1494)[5], Erasm[6], Scalinger[7], care fără multe mijloace au produs lucrări critice admirabile.

Dar ce făceau toți aceștia pînă la începutul secolului nostru? Ei luau un text și-l comentau sub două raporturi:

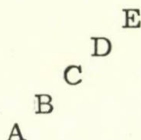
1) Ei explicau toate finețele sau dificultățile limbei;

2) Ei comentau sub raportul fondului și căutau să vadă întrucît obiceiurile din epoca scriitorului comentat difereau de acelea ale epocei comentatorului.

Filologia atunci nu era o știință, nu era un cod de doctrină, cu o sferă bine definită, cu legile ei, ci era mai mult artă, un meșteșug, o instrumentalitate. Prin filologie se deschidea un text, precum lăcătușul deschidea o ușă. Abia de la Wolf (1755—1824)[8] filologia capătă caracterul științific. El cel dintîi ne dă

filologia clasică ca o adevărată ştiinţă a civilizaţiunei unei epoce, întrucît acea epocă a lăsat monumentele literare. Cartea lui Wolf e întitulată: *Vorllesungen über die Encyclopädie der Alterthums-Wissenschaft*, publ. de Gürtler, Leipzig, 1831. El a format o şcoală întreagă, prin care filologia clasică capătă caracterul din ce în ce mai ştiinţific şi între ai cărei fruntaşi se numără Hermann[9], Becker[10], şi mai ales Bockh (1775—1867)[11]. Acest din urmă a dat filologiei aspectul ei actual. El a fost profesor 60 de ani şi a format peste 1500 elevi. Bockh, ca şi Wolf, a scris puţin. Avînd o activitate didactică, cursul lui este intitulat: *Encyclopädie und Methodologie der philologische Wissenschaft*, publ. Leipzig, 1877. Cartea franceză a lui Reinach[12]: *Manuel de philologie classique* este o compilaţie după părerile lui Wolf şi Bockh, în care se cuprinde teoria ştiinţifică a filologiei clasice. Care este sfera acestei filologii aşa cum o înţelegem noi azi? În cursul lui Bockh ne întîmpină traiul moral, material şi spiritual al unei civilizaţii, în care se cuprind: 1) Relaţiunile de stat interne şi externe; 2) Viaţa socială şi casnică; 3) Credinţele religioase şi cultul; 4) Artele şi ştiinţele; 5) Mişcarea literară în proză şi în versuri; 6) Limba, începînd de la alfabet şi pînă la stilistică şi metrică. Bockh s-a ocupat numai cu civilizaţia greacă şi romană, dar nu contestă că tot în felul acesta trebuie studiată orice civilizaţie. Cuprinsul filologiei clasice se reduce la trei ramuri, în cari se cuprinde sfera sa: 1) Etica şi morala; 2) Literatura şi arta; 3) Limba. Cunoscîndu-i sfera să căutăm a-i cunoaşte şi punctul de vedere. Acesta este un punct pe care îl numim izolativ sau individualist. Să ne explicăm.

Pentru aceasta ne servim de o imagine: fie terenurile acestea:

În această imagine, punctul E reprezintă culmea civilizației la care poate ajunge un popor sau un individ. Punctul E este de ex. Grecia în timpul lui Pericle sau Roma în timpul lui August, iar ca individ este un Aristotel, Sofocle, Cicerone etc. Cînd comparăm punctul E cu celelalte, A B C D, observăm că acestea se aseamănă între ele, pe cînd acela iese afară, se înalță și rămîne fără comparație.

Punctele A B C D pe lîngă că sînt asemenea sînt și foarte multe și deci se stabilește între ele o comparație, care ajunge la tragerea unei legi; punctele E, chiar dacă sînt mai multe, sînt foarte rare și o comparație serioasă nu poate fi stabilită între ele, după cum de ex. nu se poate stabili între mai multe plante exotice; și, dacă ne-am închipui că nu există decît plante exotice, atunci botanica, din cauza lipsei elementelor de comparațiune și prin urmare a tragerei legilor, n-ar putea să existe. Iată de ce am zis că punctul de vedere al filologiei clasice este izolat sau individualist. Dînsa nu poate să studieze comparativ decît treptele pe cari punctul A le-a parcurs pînă să ajungă la punctul E. Prin urmare poate să stabilească un raport de cauzalitate, de succesiune, iar nu de comparație. Astfel, între apogeul Romei

şi al Eladei sînt desigur puncte de asemănare, dar nu ajunge la nici o lege, ci numai la observări.

Am văzut sfera şi punctul de vedere al filologiei clasice; ne întrebăm acum prin ce se deosebeşte de cea comparativă, prin sferă sau prin punctul de vedere? Sfera e aceeaşi, punctul de vedere este deosebit. Ca sferă, filologia comparativă are, ca şi etica, însă nu etica filosofilor, ci obiceiurile şi datinele poporului incult. Pe cînd filologia clasică se ocupă de Seneca, filologia comparativă studiază cu acelaşi interes moravurile hotentoţilor; se mai ocupă cu literatura şi arta, dar nu cu o literatură şi artă cizelată printr-un geniu individual, ci cu cea rudimentară a unui popor. Filologia clasică studiază pe Sofocle, cea comparativă Vicleimul. Prima nu poate conduce la legi, cea de a doua prin comparare aduce. Filologia comparativă are şi ea a face cu limbaj, nu însă cu limba autorilor, cu stilistica, cu un grai mai mult ori mai puţin artificios, ci cu graiul nativ, viu, pururea în mişcare al poporului de jos. Dacă ar exista numai limbi literare, partea linguistică a filologiei comparative ar fi în faşe. Dar, de cînd se compară graiurile vii ale popoarelor, s-au putut trage legi fonetice, morfologice şi sintactice. Aceste sînt deosebirile punctelor de vedere ale celor două filologii. Dar şi în privinţa sferei există o distincţie oarecare, dar o distincţie mai mult de ordine. Astfel, după Bockh, sfera filologiei clasice se orînduieşte, după cum am rezumat, aşa: 1) Etica; 2) Literatura şi artele; 3) Limba. Pentru filologia comparativă ordinea este inversă, căci în limba poporului se surprind rudimentele moravurilor şi literaturei.

Filologia comparativă cuprinde două părţi: linguistica, care se ocupă cu limba unui popor şi etnopsihologia (Volkerpsychologie), care se ocupă cu moravurile, literatura şi arta unui popor.

Am zis că filologia (unui popor) clasică se bazează pe atracţie, pe simpatie, fiindcă alege din literatura clasică aceea ce este preferabil, aceea ce este monumental; ea deci e selectivă. Filologia com[arativă] însă nu este selectivă, pentru că alegerea o face poporul singur. Pentru a ne explica, să vedem care este deosebirea între cugetarea individuală — cu care se ocupă filol[ogia] clas[ică] — şi cugetarea colectivă — cu care se ocupă filol[ogia] comp[arativă]. Individul cînd vrea să-şi păstreze cugetarea o scrie; dacă nu e tipar, şi-o scrie pe hîrtie, pergament, bambus, metal, papirus etc. Ceea ce rămîne din cugetarea scrisă se petrifică ca operă individuală. Cu totul altceva este cu cugetarea colectivă expresă prin literat[ura], arta şi etica poporului. În popor, unde nu se scrie, nu se tipăreşte, cugetările se memorizează. Ce se întîmplă însă? Cînd zicem cîntec poporan nu înţelegem; tot un individ l-a compus, desigur că poporul întreg l-a compus, dintr-întîi; prin urmare şi literatura poporană pleacă, în ultima analiză, tot de la un individ. Îndată ce individul şi-a formulat cugetarea, o comunică altora. Spre pildă A, care a formulat-o, o comunică lui B, care o comunică la rîndul lui altuia, care face acelaşi lucru. Aşadar, cînd devine cugetarea lui A poporană? Atunci cînd, trecînd din gură în gură, s-a modificat, s-a echilibrat, s-a făcut astfel încît corespunde perfect naturei acelui popor. În acest mod ceea ce este prost nu se menţine în liter[atura] poporană; ce este bun sau poate

ajunge bun, îndreptîndu-se neîncetat, se menține pînă se ridică la nivelul geniului popular. Poporul deci face alegerea; iar filol[ogia] comp[arativă] nu face selecțiune, ci ia liter[atura] poporană așa cum este.

Ne putem acu întreba: de cînd există fil[ologia] comp[arativă]? Fil[ologia] cl[asică] e cu mult mai veche; a existat la egipteni, asirieni, babilonieni, indieni, greci, romani. Filol[ogia] comp[arativă] putea oare să existe la aceste pop[oare] antice? Să luăm de pildă pe greci și pe romani. La greci, cine nu era elin, era varvaros, pentru aceștia grecii nu aveau decît dispreț. Cînd o nație e așa de exclusivă, o filol[ogie] comp[arativă] nu putea să existe. Acest dispreț pentru străini a trecut și la romani, cari aveau considerații numai pentru greci, magistrii lor. Cît de mult ar fi putut să ne lase Cesar despre gali, dacă n-ar fi fost stăpînit de disprețul acesta. Tot așa a fost și în India unde oricine nu era aria, era un om care nu poate să vorbească, un gîngav, un mut; aceasta se vede și la ruși, cari au numit pe germani „nemți", adică muți, tot așa a fost mai pretutindeni. Elementul comparativ lipsind, era peste putință existența unei filologii comparative. Așadar, de cînd există o filologie comparativă? Celebrul Max Müller[13] zice: „Eu datez începutul cel real al științei limbei de la prima zi a Rusaliilor", adică din ziua cînd se pogorî duhul sfînt asupra apostolilor. Dacă s-a început însă de atunci, de ce să nu zicem că s-a început de la Crist, care a zis „Toți oamenii sînt frați"? Căci comparațiunea în filologia comparativă se întemeiază pe egalitatea între oameni. Dacă învățătura lui Crist despre egalitatea tuturor oamenilor s-ar fi realizat de atunci, linguistica și etnopsih[ologia] s-ar

fi născut de acum 1892 de ani. Crist și creștinism însă nu-i tot una; primii urmași ai lui Crist, apostolii, martirii și mucenicii au fost credincioși învățăturilor lui. Cînd creștinismul rămîne stăpîn, cînd din persecutat devine persecutor, atunci își uită de trimisul lui D-zeu și-și croiește o cale anticreștină. Pentru Crist, toate limbile erau egale; creștinismul arunca dispreț asupra tuturor limbilor, dînd locul de cinste numai la trei: greacă, latină și ebraică, cari pe lîngă că erau puține erau și moarte. Creștinismul apoi se rezima pe feudalism, o stare apăsătoare pentru poporul de jos. Față cu mărginirea importanței numai la trei limbi și față cu feudalismul, se putea oare naște filologia comparativă? Se poate zice însă că traducerea textelor biblice în diferite limbi oferă linguisticei un prețios material. Așa este, dar și alte cărți (ca *Zend-Avesta,* cărțile budiste etc.) ne oferă bogat material, și apoi altceva e material, și altceva știință. Fraza lui Max Müller deci e o simplă frază și nimic mai mult. Feudalismul a fost mai mult stavila oricărei propășiri, pînă cînd omenirea a scos un colosal suspin, — Revoluția — care prin ideile sale a fost cel mai puternic factor pentru ivirea filologiei comparative.

Crist a avut premergătorii săi, ale căror idei însă nu puteau fi înțelese într-un timp prea înapoiat; tot așa și filologia comparativă a avut ai săi premergători, doi mari cugetători de la începutul veacului trecut. Aceștia sînt Leibnitz (1646—1716) și Giambattista Vico (1668—1744). Matematic, jurist, istoric, filosof, Leibnitz prevăzuse fil[ologia] comp[arativă]; poet, jurist, istoric, filosof, Vico prevăzuse întreaga etnopsihologie. Studiul acestor doi cugetători este foarte

important. Scrierile lor în cari se pot vedea prevederile lor sînt următoarele: ale lui Leibnitz:

a) 1. *Epistola*, în *Chamberlain Dissertationes*, Amsterdam, 1715.

2. *Collectaria etymologica*, Hannover, 1817; ale lui Vico:

b) 1. *Cinque libri di principi d'una scienza nuova*, Napoli, 1725. Dar de ce trebuiesc considerați Leibnitz și Vico ca premergători filologiei comparative? Vom vedea imediat.

I. Leibnitz — 1) Pînă la Leibnitz, Biblia încurca pe linguiști, deoarece după ea, Adam fiind evreu, toate limbile se trag din evreiește. Nici o lumină nu putea rezulta din aceasta. Leibnitz a fost cel dintîi care a zis: lăsați evreiasca la o parte, limbile europene derivă de la aceeași obîrșie, fără de a avea însă a face cu evreiasca.

2) Pînă la dînsul, învățații, conduși inconștient de idei feudale, disprețuiau dialectele (les patois) și limbile inculte. Leibnitz însă le-a arătat importanța.

3) De secoli omenirea se uita la piramide, iar învățații găseau în Mesopotamia și alte părți pietre cu inscripțiuni cuneiforme și nimeni nu bănuia măcar că ieroglifele și cuneiformele vor putea fi dezlegate cîndva. Leibnitz a zis: „Ele se vor descifra îndată ce se va găsi o inscripțiune dilimbică“ și într-adevăr Champollion[14] descifra ieroglifele, iar Grotefent[15] cuneiformele.

4) Linguistul de azi se laudă prin siguranța procedeelor fonetice; azi linguistul știe că sunetele dintr-o limbă trec în alta după niște regule anumite. Sînt regule fonetice, de la cari orice excepție trebuie explicată. Leibnitz știa și aceasta. O lege fonetică e, de

exemplu, că, în sunetele ario-europee, sunetele cari din limba sanscrită în cea latină trec în *c*, în nemțește trec în *h*. Leibnitz știa aceasta și arată că *cervus* corespunde lui *Hirsch; cornu — hom; caput — haupt*. E de mirat cum începutul de lumină al lui Leibnitz s-a întunecat.

II. Vico. Acesta, am zis-o, e premergătorul etnopsihologiei. El e cel dintîi care a atras atenția asupra literaturei populare; tot el a constatat cît sînt de prețioase idiotismele poporului; el a arătat că fiecare popor posedă o enciclopedie populară (o astronomie, o fizică, o logică, o metafizică). Toate aceste bine studiate ne arată prin comparație natura comună a tuturor popoarelor, subiect al etnopsihologiei.

După Leibnitz și Vico au trebuit să treacă multe decenii pînă să se nască filologia comparativă. Trebui să vie revoluția franceză, care să proclame egalitatea tuturor, pentru a se studia poporul. Pentru ca filologia comparativă să se formuleze, a trebuit să vie și descoperirea și analiza sanscritei, apoi nașterea filologiei comparative a fost înlesnită prin studiul legendelor populare. Dar astea n-ar fi fost de ajuns dacă nu se făcea revoluția generală în spirite.

Linguistica s-a elaborat grație lui Bopp[16], W. Humboldt[17], Richard Bentley[18] (1660—1742) și Gierig. Dînsa a devenit o știință pozitivă.

Etnopsihologia însă a rămas cam în urmă și pînă acum nu există nici un curs, nici un tratat privitor la această parte a filologiei comparative. Cauzele cari au făcut ca etnopsihologia să nu fie încă o știință sînt două:

1/ Cineva poate studia o limbă cît de incultă, un dialect, fără a trăi în mijlocul poporului; altceva însă

e pentru adunarea literaturei, moravurilor și a esteticei poporului; pentru a ajunge la acest scop trebuie să respiri mai mult aerul bordeiului, lucru ce nu prea convine învățaților.

2/ E o deosebire între studiul limbei pentru linguistică și cel pentru etnopsihologie. Linguistul n-are nevoie de a cunoaște perfect o limbă, așa că adeseori el nici nu poate citi curent texturile; pentru a înțelege însă frumusețea unui basm sau cîntec poporan, e de nevoie de a putea citi texturile în original și o asemenea cunoștință a limbei e rară. Și deci, deși materialul adunat pentru etnopsihologie e foarte mare, dar el neputînd fi încă bine studiat, etnopsihologia nu e încă constituită în știință.

Etnopsihologia fiind o specialitate de care ne vom ocupa, e necesar să vedem ce este o specialitate. În fabricele de ace de pildă, e cîte un individ care face numai gămăliile acelor și aceasta diviziune a muncei face ca o lucrare să se execute nu mai bine, ci cît mai iute. Pentru a face gămălii, lucrătorul nu trebuie să cugete, deci într-o lucrare monotehnică omul devine o mașină care lucrează foarte iute însă nu cugetă, sau în cazul cel mai bun cugetă foarte puțin. În oricare lucrare însă sintetică, care adică cere ca mintea noastră să fie ocupată cu mai multe elemente, omul trebuie să cugete. De la industrie specialitatea extremă a trecut la știință și o știință extrem de specială e ridiculă. Scopul științei e a produce nu cît mai iute, ci cît mai bine, și pentru aceasta fiecare creier trebuie să cugete cît mai mult.

Dacă nu trebuie însă a fi cineva prea specialist, de asemenea nu trebuie să se ocupe de toate. Stînd într-un simplu punct, să se așeze astfel în acesta, în-

cît să primească raze de la științele cele mai diverse, cari îl vor ajuta într-un mod extraordinar. Homer a zis că toți zeii sînt înrudiți unii cu alții și cu mai drept cuvînt se poate zice că toate științele sînt înrudite. Să ne întrebăm dar care-s legăturile etnopsihologiei cu celelalte științe? Vico a spus că totalitatea științelor omenești își are rădăcinele în popor; fiecare popor își are o enciclopedie a sa; el a fost primul filosof, primul istoric, primul medic, primul astronom etc. Negreșit însă, astronomul de azi nu are nevoie de a cerceta ce gîndește poporul despre stele; sînt însă științe cari au nevoie de a ști cum gîndește poporul. Astfel istoricul, fie oricît de științific, e silit să culeagă legende cu cari explică ceea ce n-ar fi putut explica cu documente. Juristul contimporan se teme a face pentru popor o haină care să nu se potrivească cu talia lui, ci el trebuie să adune obiceiurile juridice ale poporului, pe cari apoi trebuie să le adapteze teoriei juridice. Medicul, atît de mîndru de progresele medicinei, de multe ori ia un lucru din popor și apoi zice că a făcut o invenție. Dacă s-ar compara multe din leacurile botanice descrise de Pliniu naturalistul și întrebuințate azi de poporul nostru, cu cele dintr-o terapeutică, s-ar vedea cît de mult corespund. Filosoful se încurcă de fenomenul numit telepatie, explicat de altmintrelea de popor. Fără să vorbim de izvoarele ce a avut poezia literară în cea a poporului, arii poporane pot să inspire foarte bine pe muzicanții cei mai talentați.

Dacă etnopsihologia e atît de importantă pentru generalitatea științelor, tot așa de importantă e generalitatea științelor pentru etnopsihologie.

Etnopsihologul posedă rădăcinele tuturor științelor

și el dorește să vadă ce au produs aceste rădăcini prin cultură; astfel, poporul cînd se uită la lună i se pare că vede pe Cain și Abel, astronomul vede munți, etnopsihologul vede și una și alta. Oricît de mari ar fi însă legăturile etnopsihologiei cu celelalte științe, cea mai mare legătură o are cu filologia clasică și cu linguistica. Să arătăm mai întîi legăturile etnopsih[ologiei] cu filologia clasică. Printr-o observație directă, noi putem studia numai pe contimporanii noștri în faza lor actuală, dar este cu putință a exclude din etnopsih[ologie] națiunile vechi, pe egipteni, asirieni, greci, romani? Fiecare din ele au avut obiceiurile lor, o literatură, o estetică. Despre toate acestea nu putem să ne dăm seamă prin observație directă, ci tot ce știm, numai din autorii clasici o putem ști. Cît de prețios este Aristofan pentru a cunoaște viața poporului atenian și Plaut pentru viața poporului roman.

O mai strînsă legătură există între etnopsih[ologie] și linguistică. Aceste două sînt așa de strînse legat încît adeseaori e anevoie de a hotărî unde se isprăvește linguistica și unde începe etnopsihologia. Etnopsihologia înseamnă studiul despre sufletul unui popor, dar acest suflet se manifestă nu numai în obiceiuri ci și în limba unui popor. Deci, sub acest punct de vedere, există deja confuzie între cele două ramuri, între linguistică și etnopsihologie. Cînd luăm limba în specie, partea cea mai puțin psihică ne apare în fonetică, unde predomnesc legile fiziologice. Unul și același popor nu ar fi putut să-și formeze în același mod sonurile sub cerul Italiei și sub cerul Scandinaviei. Observăm de pildă că în limba scandinavă dispare nazalul din cuvinte, care

îl posedă limba germană. Ce rol poate juca în această dispariție sufletul? Nici unul; dispariția nazalului e efectul guturaiului care e aproape cronic la scandinavi. În fonetică rolul strict al linguisticei e bine definit, iar morfologia nu-i în realitate decît o sintaxă petrificată. De ex. în „j'aimerai", acest „aimerai" e o formă sintactică latină: „amare habeo". În sintaxă însă sufletul joacă un rol foarte important și chiar în acele limbi în cari sintaxa e fixă vedem că ea se modifică prin mișcări psihice. (Astfel, oratorii englezi, cînd vor să atragă atenția asupra unei părți din discurs, comit într-adins o greșeală sintactică). Elementul psihic se vede deci în morfologie și sintaxă, dară el reiese pe deplin evident în semasiologie; un cuvînt analizat ne poate da imaginea unui vechi obicei al unui popor. Românul la omul fără minte îi zice *ne-bun* („non bonus") adică oricine e rău, n-are minte, care e o întreagă teorie de filosofia utilitară. „Reus" însemna acuzat; românul presupune că un om bun nu poate fi măcar nici acuzat de rău. *Asfințit* designă o regiune sacră a cerului; după creștini *răsăritul* e regiunea sacră, iar *apusul* era regiunea sacră numai la eleni. Cînd zicem dar *asfințit*, conservăm o credință păgînă. În italienește copilului zicîndu-i-se „tonso" (tuns) se arată vechiul obicei italic de a tunde pe copii. La noi *băiat* — în Moldova *băiată* — nu vine, cum crede Cihac, de la baiulus" (pedagog), ci e participiul de la „a băia", „a îmbăia" copii.

Asemenea exemple ne întîmpină la fiecare pas, în fiecare limbă și ele aparțin atît linguisticei cît și etnopsihologiei. Apoi idiotismele și proverbele aparțin de asemenea etnopsihologiei.

Max Müller, De Gubernatis[19] și alții au creat în sînul linguisticei o ramură: mitologia comparativă, care explică prin etimologie sensul primitiv al miturilor, însă un mit nu e decît un basm și ca atare aparține etnopsihologiei, care oriunde se izbește de un termen mitic recurge la linguistică.

II

Metodologie

Am putea acum să începem desfășurarea etnopsihologiei. Însă cum s-o facem? E o chestiune de metodă și ca atare foarte importantă. În etnopsihologie intră ca părți integrante: literatura populară, arta sau estetica și obiceiurile, cari toate deopotrivă exprimă cugetarea națională. În starea actuală a etnopsihologiei e imposibil a trata fiecare din aceste ramuri îndeosebi, căci știința etnopsihologică e încă în fașe. Ce e dar de făcut? Vom alege din cele trei ramuri pe aceea care în mai mare parte întrunește elementele celorlalte două, adică literatura populară. Ce nu se cuprinde din estetică și etică în literatură? Vedem că nunta și moartea posedă o literatură întreagă, specială (orații, cîntece de nuntă, bocete). În privința nașterei poporul e mai puțin literar. Obiceiurile medicale sînt în strînsă legătură cu descîntecele. Cele sărbătorești cu colindele, vicleimul etc. Așadar, aproape fiecare datină poporană e însoțită de o formulă mai scurtă ori mai lungă, care aparține literaturei populare — „une formulette", cum s-ar zice; deci etica intră mai toată în literatură. Trecem la estetică, care de asemenea se cuprinde în mare parte

în literatura populară. Muzica, ca un element din viața estetică, se răsfrînge prin cîntece în literatura populară. Astfel literatura, cuprinzînd estetica și etica, vom studia pe dînsa, profitînd la fiecare ocazie de luminele linguisticei. În acest mod vom studia aproximativ întreaga filologie comparativă.

III

Bibliografie

Mai înainte de a intra în desfășurarea etnopsihologiei, să arătăm cari sînt ajutorințele necesare sau indispensabile pentru studiul ce se propune. Noi ne ocupăm cu literatura poporului român însă în mod comparativ, deci trebuie să ne servim și de lucrările relative la etnopsihologia altor popoare. Așa în Franța există o societate „Société des traditions populaires“ ale cărei preocupări de căpitenie sînt: 1) la littérature orale; 2) le jeux et les divertissements; 3) l'etnographie traditionelle (etica); 4) la linguistique; 5) les arts populaires; 6) les productions populaires.

Această societate are o revistă periodică „Revue des traditions populaires“ tom. I—VII, Paris 1886—1892. Tot în Franța mai există o revistă „La Melusine, Revue de mythologie, literature populaire, traditions et usages, publiée par Gaidoz et Rolland“ Tom. I—VI 1886—1892. O carte foarte importantă a lui Rolland, ca și toate lucrările lui, este *La faune populaire* în 6 volume în care se cuprinde tot ce există în producțiile populare în privința animalelor. Mai avem revista „La Tradition, revue générale des contes, legendes, chants, usages, traditions et arts

populaires“, dir. par Blémont et Carnoy, Paris 1887—1892.

În Italia există o revistă pentru etnopsihologie „Achivio per le tradizioni popolari“, de Pitré e Salomone Marino, Palermo 1882—1885; e foarte importantă pentru noi, deoarece cea mai mare parte a obiceiurilor poporului român sînt de origine romană.

În Englitera de asemenea e o revistă sub titlul de: „Folk-lore“, vol. I—VI, Londra, 1890—1892.

În Germania „Zeitschrift für Völker[-]Psyhologie“ de la 1859 încoace, la Berlin, sub direcțiunea lui Steinthal și Lazarus, care însă nu e clară și care foarte adesea cuprinde articole fără nici un raport cu etnopsihologia.

IV

Clasificare

Acum, după ce văzurăm ajutorințele bibliografice, să intrăm în desfășurarea studiului nostru. Mai întîi mi se pune întrebarea cum să clasificăm literatura poporană? Orice clasificare e o înlesnire metodică care reprezintă aproximativ natura lucrului. Darwin a demonstrat că pînă și speciile sînt o aproximație; pretutindeni în natură mărginile se confundă, iar centrurile sînt clare. Clasificarea ca ceva aproximativ e foarte necesară din punctul de vedere al metodei, căci fără clasificare nu poate fi ordine și fără ordine nu poate fi judecată, comparațiune. Clasificarea trebuie să fie întemeiată pe natura psihică a omului. În om ne întîmpină mai întîi două elemente psihice: creier și inimă, cugetare și simțire, rațiune

și emoțiune. Rațiunei îi corespunde proza, emoțiunei îi corespunde poezia. Dar există rațiune fără emoțiune? În matematici, da; încolo nu poate să existe. Însă matematica nu intră în literatură. Simțire fără rațiune iarăși nu poate să existe. În literatură în genere nu e nici emoțiune fără rațiune, nici viceversa, adică nici poezie fără proză, nici proză fără poezie. Dar, deși ambele elemente trebuie să coexiste, totuși în proză covîrșește elementul rațiunei, în poezie elementul emoțiunei. E o chestie de covîrșire, de predomnire relativă, ceea ce e de ajuns pentru o clasificație. Să luăm de pildă scrierile istorice ale lui Michelet, cari sînt în proză, însă ca și *Kamos* al lui Humboldt, nu produc cea mai profundă emoțiune? Viceversa, să luăm pe *Faust;* e o poezie, dar cîtă cugetare, cît sînge rece, cîtă proză! De asemenea și *La légende du siècle* a lui Hugo. Există deci un amestec de rațiune și emoțiune, dar care nu împedecă clasificarea. Literatura cultă, încetînd din ce în ce a fi naturală, pentru a deveni artificială reușește pînă la un punct a separa ambele genuri ca fond și formă. În literatura cultă deci, în ambele genuri, cu toate amestecurile, separațiunea se poate stabili. În literatura populară însă, o separare nu se poate stabili, deoarece deosebirea între poezie și proză e mai mică ca în literatura cultă. Iată de ce împărțindu-se literatura poporală în trei genuri — cum o imparte d. Hasdeu în 1867—77 — se făcea o greșeală, căci de ex. basmul nu poate exclude nici proverbele, cum de pildă: „cînd norocul schimbă pasul, n-aduc anii ce-aduce ceasul“.

În scurt deci, literatura poporană este și nu poate fi altfel decît poetică. Omul în vîrstă primitivă a fost

mai poetic: sălbatecii, cînd vorbesc, cîntă și deja vorbirea necîntată e o înaintare în evoluție. Neputînd dar clasifica literatura poporană în proză și poezie, cum s-o clasificăm? Oricum ar fi clasificația, ea trebuie să fie întemeiată pe natura lucrurilor; în popor totul e colectiv, totul e anonim; individualitățile mici dispar pentru ca să facă loc individualității naționale. O națiune întreagă în partea ei de jos — poporul — trebuie să fie considerată sub raportul literaturei ca un singur om. Cugetarea, simțirea, întreaga fire a omului se modifică prin vîrstă. Românii numesc baladele „cîntece bătrînești".

Pornind d-aici, pentru ce oare noi n-am clasifica prin vîrstă toate producțiunile literare ale poporului? Deci ca criteriu vom lua cele trei vîrste esențiale, vom lua omul ca copil, ca bărbat, ca bătrîn. Pentru copilărie (intrînd aci și adolescența) literatura poporană e reprezentată prin:

1) Cîntece de leagăn („berceuses");
2) Versuri întrebuințate la jocuri;
3) Frămîntări de limbă;
4) Basme.

Pentru bărbat (intrînd aici și noțiunea de tînăr) literatura poporană e reprezentată prin:

1) Ghicitori;
2) Strigături de joc;
3) Doina (elegie);
4) Hora („ditirambe");
5) Colinde (imnuri religioase);
6) Vicleimul (prima formă a teatrului);
7) Orația și cîntecul de moarte.

Pentru bătrîni literatura poporană e reprezentată prin:

1) Balada sau cîntec bătrînesc (poezia epică a poporului);

2) Descîntec (medicina populară);

3) Legende sau tradiţiuni populare (cuvinte din bătrîni);

4) Anecdote;

5) Proverbe, adevărata înţelepciune a poporului, şi

6) Bocete.

Mai avem: Cărţile poporane.

În această clasificaţie trebuie să ne întrebăm dacă n-am uitat vreo varietate, ori un gen oarecare. E posibil să se fi uitat, dar noi n-am omis cu ştire decît o singură varietate, pe care am înlăturat-o cu tot dinadinsul; această varietate e a zoliştilor sau realiştii poporului. Şi literatura poporană îşi are pe Artenii, pe Zola ai săi. În Germania e o societate care publică aceste „zolisme" într-o colecţie „Criptadia", care înseamnă lucruri ascunse; ascunse fiind, să le lăsăm şi noi ascunse.

Clasificaţia noastră e completă în privinţa literaturei poporane române, afară de un supliment ce nu trebuie trecut cu vederea. Tot ce este în lista noastră constituie literatura poporană nescrisă, dar fiecare popor, cînd ajunge la un grad oarecare de cultură, posedă şi o literatură poporană scrisă sau cărţile poporane, precum sînt la noi *Alexandria* şi *Arghir Crăişorul*, cari sîn tot aşa de anonime ca şi literatura poporană nescrisă. Din aceste cărţi poporane poporul extrage lucrări d-ale sale originale nescrise; să dăm un exemplu: *Visul Maicei Domnului* este o cărtecică poporană, un fragment din literatura scrisă a poporului din care muza poporană a compus doina sau balada *Cîntecul lui Tudor Vladimirescu*, care nu e

decît o modificare a *Visului*. Cărțile poporane deci formează un element important al literaturei poporane, mai ales ca unele cari permit poporului a rodi mai departe producțiuni originale. Cum am ajuns noi însă la clasificația noastră? Am luat poporul ca un singur individ, ca un om trăind cele trei vîrste.

Tot în acest mod clasifică Vico istoria universală și fiindcă Vico a fost precursorul etnopsihologiei, de aceea acea clasificație merită să atragă atențiunea noastră. Care e teoria lui Vico în privința istoriei universale?

Omenirea întreagă formează o singură individualitate care trece prin cele trei vîrste: divină (copilăria), eroică (bărbătească), umană (bătrînească). Vîrsta cea din urmă s-a numit umană pentru că se întemeiază pe rațiune și datorie. Ei bine, ne întrebăm: oamenii trecînd prin aceste vîrste, ce urmează d-aici încolo? Teoria lui Vico se rezumă în „corsi" și „recorsi". Dar atunci, se întreabă toți, unde e progresul? Aci e punctul vulnerabil al lui Vico, însă numai în aparență. Teoria lui Vico e o teorie pe care în această privință n-a înțeles-o nimeni, nici chiar italianul Contoni, care în cartea lui, *Giamb[attista] Vico* 1864, numește pe Vico regresist. În realitate nimic nu e mai progresist ca Vico și teoria sa. Pentru Vico omenirea întreagă e un om-suflet, nu un om-corp, care om-suflet se renaște necontenit, perfecționîndu-se. Deci, dacă în prima existență omenirea a fost copil, bărbat și bătrîn, în a doua existență e copil, bărbat și bătrîn mai perfect; fiecare renaștere semnalează un progres și fiecare din cele trei vîrste pentru Vico e un cerc concentric.

Dacă segmentăm aceste cercuri, vedem că în a doua, a treia existență, copilăria, spre exemplu, e mai mare ca bărbăția în prima existență. Teoria lui Vico este deci progresistă și în privința istoriei universale, este întocmai ca teoria lui Crist despre un individ; e în *Evanghelie* conversația lui Crist cu Nicodem, în care-l asigură pe acesta că omul trebuie să se renască.

Analogia între cele trei vîrste la Vico și cele trei vîrste în literatura poporană poate fi împinsă și mai departe. Noi am privit poporul ca un singur individ, trecînd succesiv prin cele trei etăți, dar în fiecare moment cîte trele vîrste există în popor. Tot așa la Vico, omenirea întreagă se perfecționează, urcîndu-se din existență în existență și din vîrstă în vîrstă, dar totuși cîte trele vîrste se pot observa în popoarele ce compun omenirea. O altă analogie e următoarea: la Vico omenirea copil în I-a existență e mai puțin dezvoltată decît în a II-a, a III-a; tot așa fiecare popor are trei literaturi, dar să nu credem că la fiecare popor aste literaturi sînt deopotrivă, la unele popoare sînt mai mari, la altele mai mici.

Noi am așezat clasificația în vederea literaturei poporane române; dacă luăm însă alte popoare, ca sîrbii, ungurii, bulgarii, rușii și vom voi să le aplicăm clasificarea noastră, vom constata că multe subdiviziuni nu se potrivesc, unele nu există, altele lipsesc. Deosebirea între subdiviziuni de la un popor la altul s-ar putea lua ca o probă de superioritate sau de inferioritate, dar aceasta nu e totdeauna corect, deosebirea depinde adese și de alte condițiuni, fie sociale, fie teritoriale, economice, politice. Așa, luînd o nație care a avut de secole armată perma-

nentă și a purtat războaie, vedem că ea posedă și *cîntece ostășești*. La români în ultimul război începuseră a se naște aceste cîntece; la românii de peste Carpați există *cîntece cătănești*. Dar toate aceste nu sînt încă destule și perfecționate ca să merite a forma o subdiviziune în clasificarea noastră. Într-o țară industrială sînt cîntece, proverbe etc. formate în sfera fabricelor, un fel de literatură de uvrieri, care la noi nu există. O nație vînătorească are cîntece vînătorești; una maritimă are cîntece de marinari, de gondolieri etc. Deci nu întotdeauna varietatea subdiviziunilor arată superioritatea ori inferioritatea literaturei poporane.

Deosebirea între subdiviziuni există de la un popor la altul; dar acea deosebire se rapoartă la cîte trele genuri? Răspundem că mai ales genul bărbătesc variază, cel copilăresc și bătrînesc pot fi luate ca tipice pentru majoritatea popoarelor.

(„Șezătoarea" XXXIII, 1925, nr. 7—9, p. 101—112; nr. 10—12, p. 116—125).

/BASM/

Basm, uneori *bàsmu* (plur. *basme* şi *basmuri),* s.n.; conte populaire, conte bleu, conte féerique. Ramura cea mai importantă din literatura poporană a oricării naţiuni, *basmul* pentru români în parte este cel mai bogat izvor de credinţe sau noţiuni mitologice şi date linguistice, astfel că *Etymologicum Magnum Romaniae* e dator a da acestui cuvînt un loc de onoare cu totul excepţional, cu atît mai vîrtos că originea şi natura *basmului* sînt pînă acum neşte enigme pe care ştiinţa contimpurană, în loc de a le limpezi, le-a întunecat şi mai mult prin fel de fel de teorii subiective: ba teoria cea solară a lui Max Müller[1], ba teoria cea meteorologică a lui Adalbert Kuhn[2], ba teoria cea de migraţiune din India a lui Benfey[3], ba teoria cea animistică a lui Tylor[4], ba cîte altele, toate aproape deopotrivă false.

Cea dentîi adunare sistematică de *basme* în literatura europeană în genere a fost acea germană a fraţilor Grimm la 1812[5]; tot doi fraţi germani, Artur şi Albert Schott, au publicat nemţeşte la 1845 prima colecţiune, şi o colecţiune foarte serioasă, de *basme* române în specie, adunate anume în Banat[6]. Româneşte însă ni se pare că nu s-a dat la lumină nici un *basm* pînă la 1862, cînd Filimon scoase pe *Românul năzdrăvan* în ziarul „Ţăranul român". De atunci

colecțiunile s-au înmulțit și se înmulțesc mereu, bune și mediocre: Fundescu (1867)[7], N. D. Popescu (1874—85)[8], D. Stăncescu (1885)[9], Hințescu (1879)[10], Sbiera (1886)[11], Pop-Reteganul (1882—88)[12] și alții, iar în fruntea tuturora, ca adevărați maeștri: Petre Ispirescu[13] și Ion Creangă. În acest mod noi avem deja destule specimene din Țara Românească, din Moldova, din Bucovina, din Ardeal și din Banat, ba încă și de la macedoromâni, grație mai ales lui dr. Obedenaru[14].

Cuvîntul nostru *basm* este de originea slavică, însă numai ca material brut.

Românii împrumutară pe calea cărturărească pe paleoslavicul Баснь „fable", care niciodată nu însemnează la slavi *basmul* propriu-zis, „conte", ceea ce se cheamă rusește сказка, polonește „bajka", bohemește „bágka", bulgărește și serbește „prikazka". În limba literară, sub formele b a s n ă și b a s n u, cuvîntul cel paleoslavic a păstrat la noi totdauna sensul său primitiv de „fabulă" sau „apolog" cu nuanța cea obicinuită de „minciună". Bunăoară:

Noul Testament, 1648,	*Epist. Petri* II, I, 16:
„... nu îmblănd după b a s n e cu măestriĭ am arătat voao..."	„... non enim doctas f a b u l a s secuti notam fecimus vobis..."
Biblia Șerban-vodă, 1688,	*Sirach* XX, 21:
„Omulŭ fără harŭ, b a s n u fără vréme..."	„Homo sine gratia, f a b u l a intempestiva..."

Cantemir, *Chron.* I, p. XLII, LXV:

„...nu istorie, ce b a s n e"	„...non historiam, sed f a b u l a m..."

Acelaşi, *Ist. ieroglif.* (ms. în Acad. Rom.), p. 206 a: „la viclĭan parola dumnezăĭască şi b a s n a poeticĭască, tot o cinste au..."

Miron Costin, *Letop.* I, p. 59: „Acea Alexandrie mincĭunoasă ceĭ pre limba romănescă, plină de b a s n e..."

Ţichindeal, *Fabule,* 1814, p. 135: „Aşadară ne învaţă pre noĭ această b a s n ă că neamul omenesc nu poate fi norocos fără stăpînire..."

A. Pann, *Povestea vorbei:*

„Cîte b a s n e firoscoşii
Undeva spunea-n vileag,
Şi eu ca năbădăioşii
Alergam s-ascult cu drag..."

Ibid., 175:

„Neputînd să se-nţeleagă,
În veac nu se mai împac,
Ajung judecăţi să tragă,
De b a s n u-n lume se fac..."

Filimon, *Ciocoii vechi,* p. 236:

„— Ce spui tu mă, Tomo! exclamară ciocoii cu mirare; sînt astea adevărate?
— Adevărul curat, fraţilor.
— Bree! dar asta seamănă a b a s n u..."

v. **Basnă.**

Pe acest b a s n graiul poporan l-a prefăcut fonetceşte în *basm* şi i-a dat sensul precis de „conte", făcîndu-l astfel să nu se mai confunde cu noţiunea de „fable" și mai cu samă cu acea de „mensonge", căci ţăranul, după cum vom vedea mai la vale, crede în posibilitatea şi chiar în realitatea celor povestite în *basme*, încît pentru dînsul *basmul* e departe de a fi minciună, iar cînd recunoaşte şi el că e minciună, atunci nu este *basm* ţ ă r ă n e s c, ci *basm* d i n l u m e, ca în oraţia de nuntă din Ialomiţa:

„Poftiţi de-nchinaţi o dată,
Vă udaţi gura căscată,
S-o treceţi din mînă-n mînă
Să ne daţi pe acea zînă,
Ca s-o ducem la-mpăratul
Şi să contenim tot sfatul;
Nu gîndiţi că vorbim glume
Ori niscai *basme* d i n l u m e..."

(G.D.T., *Poez. pop.* 172)

Dindată ce nu-i vine a crede într-o naraţiune ce i se prezintă sub numele de *basm*, ţăranul caută a-i da un epitet, prin care s-o înlăture din sfera *basmelor* propriu-zise. Aşa este *basmul* c u c o c o ş u l r o ş u, numele unei glume copilăreşti ajuns a fi o locuţiune proverbială cu sensul de o flecărie fără sfîrşit (v. *Cocoş)*. Astfel e, mai cu deosebire, aşa-numitul *basm* c u m i n c i u n i l e, al căruia însuşi numele arată că pentru popor celelalte *basme* nu sînt deloc c u m i n c i u n i. În acel basm c u m i n c i u n i l e

(Fundescu, p. 93) un herghelegiu își perde herghelia într-un dovleac sau într-un pepene și o tot caută în zădar trei zile, apoi pe capul unei albine, înjugate la un plug ca un bou, crește un nuc etc., adecă nu se povestește lucruri supranaturale, ci se îndrugă neşte absurdități, iar poporul face totdauna o mare deosebire între supranatural şi între absurd. În absurd el nu crede, în supranatural, da.

Tranzițiunea logică a paleoslavicului b a s n ĭ „fable" la românul *basm* „conte" se explică prin strînsa înrudire a ambelor genuri de narațiune. Latinește, ca și grecește, ele purtau unul și același nume: f a b u l a, μύθος. Fabula nici nu este altceva decît o aplicațiune didactică sau etică a particularității luate din *basm* că dobitoacele vorbesc ca și oamenii, adecă este un produs al *basmului*, o micșurare a lui, o „fabella" din „fabula", după cum o numește Quintilian: „Aesopi f a b e l l a s, quae f a b u l i s nutricularum proxime succedunt" (*Inst.* I, 9)[15]. Este probabil că din latinul f à b u l a românii, după legile fonetice cunoscute își vor fi format din capul locului f à u r ă, care însă, ciocnindu-se la noi cu omofoanele f à u r „ferar" și f à u r „februarie", a căutat să dispară din grai, înlocuindu-se mai tîrziu prin *basm* și prin p o v e s t e, cari nu provocau nici o confuziune.

Sinonimul p o v e s t e, întrebuințat mai cu deosebire în Moldova, este de asemenea paleoslavic: повѣсть; la slavi însă el însemnează narațiune în genere, chiar o relațiune curat istorică, uneori roman, niciodată *basm*.

Deja în vechile texturi b a s n ă și p o v e s t e figurează cîteodată alăturea ca sinonimi, dar nu cu

sensul de „conte“, ci cu acela de „légende“, „récit fabuleux“, de exemplu la Urechia, *Letop.* I, p. 96: „ca neşte oamini neaşăzaţi şi mai mult proşti şi necărturari, ce şi ei au scris mai mult den b a s n e şi den p o v é ş t i . . .“, pasagiu pe care-l putem opune aceluia din A. Pann, *Moş Albu* I, 28:

„Ştie p o v e ş t i prea frumoase, cum şi b a s n e, ghicitori;
D-aceea îi şi tot cheamă fetele la şezători . . .“

Alăturîndu-se ambele pasage, se vede lămurit marea deosebire între sensul literar şi între acela poporan al sinonimilor *basm* şi p o v e s t e. Cu sensul cel poporan ambele cuvinte figurează la A. Odobescu, *Scrieri* II, p. 511: „treptele de jos ale naţiunii, unde *basmele,* p o v e ş t i l e, cîntecele şi snoavele au ţinut loc pururea de crisoave domneşti şi de pisanii ctitoriceşti . . .“

Pentru a diferenţia cei doi sinonimi, cuvîntul p o v e s t e trebui luat, cum se şi ia pînă la un punct în popor, cu înţelesul de orice fel de naraţiune, fie legendă, fie snoavă, fie anecdotă, fie „povestea vorbei“, după cum zicea foarte nimerit Anton Pann, în cari nu ne întîmpină nemic miraculos sau supranatural, pe cînd *basm* este şi rămîne numai „conte bleu“, numai „Mährchen“, numai:

„Şi eu încălecai p-un gătej uscat,
Să fie *basmul* b ă s m u i t şi-n alt sat . . .“

(Stăncescu, *Basme,* 164, 323).

Astfel, de exemplu, *Păcală* nu este un *basm*, ci numai o poveste, căci toate păcăliturile lui sînt foarte fireşti, afară de singurul epizod al fluierului celui magic, care însă este împrumutat dintr-un deosebit *basm*, cunoscut mai pretutindenea şi publicat în versiunea germană sub titlul *Der Jude im Dorn* în colecţiunea fraţilor Grimm (v. *Păcală*). În poveste element supranatural nu există deloc; în fabulă sau apolog elementul cel supranatural al vorbirii dobitoacelor este o simplă convenţiune, o stravestire care nu înşeală pe nimeni, pe care nimeni n-o ia ad litteram, şi care, deşi născută din popor, totuşi s-a făcut mai acasă în literatura cea cultă; numai în *basm* supranaturalul constituie un element esenţial.

După ce am deosebit *basmul* de fabulă şi de poveste, să-l studiem acum în specie, rezervîndu-ne însă dreptul de a reveni la fabulă ca produs al *basmului*.

v. Poveste.

I. Fondul *basmului*.

În literatura poporană *basmul* ocupă întocmai acelaşi loc ca romanul în literatura cea cultă, şi de aceea unii le cuprind pe amîndouă sub aceeaşi rubrică de „ficţiune“, o caracteristică cu desăvîrşire necorectă. *Basmul*, ca şi romanul, reprezintă fiecare cîte o realitate, realitate în toată puterea cuvîntului, dar două realităţi foarte diferite, aproape antagoniste.

Littré (*Dict.* v. *Conte*) zice: „Il n'y a pas de différence fondamentale entre le conte et le roman; l'un et l'autre sont des narrations menson-

g è r e s ou regardées comme telles. Tout ce qu'on peut dire, c'est que conte est le terme générique puisqu'il s'applique à toutes les narrations fictives, depuis les plus courtes jusqu'aux plus longues. Le roman ne se dit que de celles-ci. Un conte de trois pages ne s'appellera jamais un roman, tandis qu'un roman est, dans toute la rigueur du mot, un conte suffisamment long. La n o u v e l l e ne se distingue pas non plus au fond du conte ou du roman. Dans l'usage ordinaire, c'est un roman de petite dimension dont le sujet est présenté comme nouveau ou peu ancien, ou avec des détails inconus jusqu'ici..."[16].

Sînt minunați filosofii așa-numiți pozitiviști! Pentru dînșii în lumea întreagă nu există nemic decît numai raportul între dimensiuni. Romanul e mai lung, nuvela e mai scurtă, *basmul* e și lung și scurt, cîte-trele deopotrivă minciună, „narration mensongère", adecă: minciună mai lungă, minciună mai scurtă, minciună mai așa sau așa, iată toată deosebirea cea macaronică.

Lăsînd deocamdată la o parte *basmul*, să ne întrebăm: r o m a n u l și n u v e l a sînt ele minciuni? Un romancier adevărat, un Dickens, un Balzac, un Thakeray, nu face altceva în privința realității celei concrete decît ceea ce face algebra în privința aritmeticei, adecă din ceea ce în realitate ne întîmpină la fiecare pas ca figure sau evenimente deosebite, împrăștiate, individuale, romancierul abstrage tipuri de figure și tipuri de evenimente, pe cari le grupează apoi întocmai după cum ele ar fi cu putință de a se grupa de la sine-și în realitate. În loc de operațiunea aritmetică: 1+1, 1+2, 1+3..., romancierul ne dă: A+B. Oare A+B să fie o minciu-

nă? Tot așa face și nuvelistul, tractînd un epizod acolo unde romancierul tractează o vastă totalitate. Cînd un romancier sau un nuvelist ne-ar da tipuri false și cînd le-ar grupa fals, numai atunci ar fi o minciună, dar atunci nimenea nu-i citește! O minciună nu poate trăi. Nu va trăi filosofia pozitivistă, dar romanul și nuvela vor trăi, căci ele nu sînt minciuni: ele nu fac decît a reduce aritmetica fenomenelor la algebra tipurilor. Și dacă *basmul* trăiește și el, trăiește de cînd e lumea, probă că reproduce și el o realitate.

Nu în lungime consistă deosebirea între roman sau nuvelă de o parte și între *basm* de alta, ci mai întîi în deosebirea sferelor respective. Romanul și nuvela, începînd de la *Daphnis și Chloe* a lui Longus[17], începînd de la *Satyriconul* lui Petroniu[18], ba începînd chiar de la specimene chineze, indiene, egiptene și asiriene, aparțin numai literaturei culte, sînt creațiuni exclusiv individuale, niciodată o operă colectivă anonimă a popoarelor, după cum este *basmul*. Nu e deosebire de mai scurt și mai lung, ci este deosebire de cult sau individual și de poporan sau colectiv. Dar această deosebire de sfere nu este încă destul de caracteristică. Un individ de geniu, un Hoffmann sau Edgar Poe, aparținînd pe deplin literaturei culte, poate să scrie totuși un *basm*, fără a trece prin aceasta în literatura poporană. *Orlando furioso* al lui Ariosto și *Gerusalemme liberata* a lui Tasso sînt țesături de *basme*, ca și multe alte opere curat individuale din veacul de mijloc sau din alte epoce, și totuși ele nu sînt poporane, chiar atunci cînd sînt inspirate din popor, ceea ce trebuia să se fi întîmplat foarte ade-

sea. Şi-n literatura cultă, prin urmare, se poate furişa *basmul;* el va fi însă acolo ca o plantă exotică, care poate să fie frumoasă, poate să placă, după cum este la noi, de exemplu, *basmul* cutare sau cutare ieşit din fantazia lui Delavrancea. Deosebirea dară, care ne preocupă, trebui să consiste nu numai în sfere, ci mai ales în natura diferită a celor două realităţi, din care una se răsfrînge în roman şi în nuvelă, cealaltă în *basm.*

În adevăr, omul, ca şi alte fiinţe organice, trăieşte nu o singură viaţă, ci două vieţe: viaţa veghierii şi viaţa somnului. Ceea ce facem noi în veghiere, ceea ce lucrăm, vedem, simţim, cugetăm, este o realitate; dar nu mai puţin realitate, deşi de o altă natură, este ceea ce facem noi, ceea ce lucrăm, vedem, simţim, cugetăm în stare de somn, adecă în vis. Şi omul primitiv crede deopotrivă, cu aceeaşi tărie de convicţiune, în ambele aceste realităţi. „Ca şi copilul — zice foarte bine ilustrul filolog englez Sayce *(Science of language* II, 290)[19] — el nu poate să deosebească limpede una de alta starea de veghiere şi ceea ce vede în vis". Romanul şi nuvela oglindesc într-un mod algebraic realitatea vegherii; *basmul,* tot într-un mod algebraic, este o oglindă a realităţii visului.

D. Şăineanu *(Ist. filol. române,* p. 360) zice: „În timpul din urmă, d. Hasdeu a expus, într-o serie de prelegeri universitare, o nouă teorie despre formaţiunea *basmelor.* După d-sa, explicaţiunea elementului antropologic sau a miraculosului din poveşti o poate da numai visul, care, asemenea *basmului,* nu cunoaşte nici timp, nici spaţiu. Astfel într-ambele a-

ceste elemente, deopotrivă caracterizate prin fenomenul miraculosului, n-ar exista nici o deosebire esențială...“ Teoria mea este nouă numai fiindcă omenirea a uitat-o de vro cincisprezece secoli, în cursul cărora știința nu s-a ocupat deloc cu literatura poporană. Această teorie pare a se fi născut în școala neoplatonică din Alexandria, și anume în creierul martirei Hypatia[20], ultima rază a filosofiei antice. Se știe, cu ce nepovestită barbarie călăii patriarhului Ciril sfîșiaseră în bucăți pe marea profesoare de filosofie a Muzeului din Alexandria, în momentul chiar cînd sublima virgină se ducea a-și face cursul despre armonia între Platone și Aristotele. Operele ei, afară de un fragment astronomic, au fost toate nimicite de către sălbatecele fiare, cari cutezau a vorbi în numele lui Crist. Din fericire, cel mai iubit elev al Hypatiei a fost tocmai un episcop creștin, nobilul Synesius. Între altele, Synesius ne-a lăsat un tractat „despre vise“, „περὶ ἐνυπνὶων λογος”, pe care-l închinase magistrei sale Hypatia „τῇ φιλοσόφῳ”[21], și-n care spune în treacăt, ca ceva cunoscut deja în școala de atunci din Alexandria, că originea miturilor este în vise: „μερὶς τῶν ἐνυπνίων ὄντες οἱ μῦθοι”(*Synesii Opera*, Lutetiae, 1623, p. 157). Așa dară, dacă nu teoria mea cu d-amăruntul, cel puțin „le bout d'idée“[22] se datorează Hypatiei.

Rareori mi se-ntîmplă a îmbrățișa vreo aserțiune a lui Schopenhauer; dar tocmai de aceea sînt pentru mine foarte importante acele puncturi, în cari noi ne putem întîlni, căci îmi zic atunci eu însumi: dacă un lucru are același aspect pentru un ultrapesimist și pentru un ultraoptimist, este cea mai sigură dovadă despre veritatea aspectului.

În studiul său *Versuch über Geistersehn*, Schopenhauer zice: „A lua visurile drept un simplu joc al cugetării, drept neşte simple imagini fantastice, este a fi lipsit cineva de reflexiune sau de bună-credinţă, fiind învederat că visurile sînt cu totul altceva. Imaginile pornite din fantazie sînt slabe, palide, fragmentare, unilaterale şi atît de efemere încît prin fantazie noi abia în curs de cîteva secunde ne putem crea în minte imaginea unui om absent. Pînă şi fantazia cea mai vie n-are nimic comparabil cu acea realitate palpabilă (handgreifliche Wirklichkeit) pe care ne-o dă visul. E cu totul fals de a explica acest fenomen prin aceea că imaginile fantaziei sînt tulburate şi slăbite prin impresiunea produsă asupra lor de către lumea exterioară. Chiar în liniştea cea mai adîncă a nopţii celei mai întunecoase, fantazia nu poate să producă nemic care să se apropie măcar de evidenţa şi decorporalitatea cele obiective ale visului (obiektive Anschaulichkeit und Leibhaftigkeit des Traumes). Apoi imaginile fanteziei sînt totdauna provocate de asociaţiuni de idei sau de alte motive, şi omul are conştiinţă de arbitraritatea lor; pe cînd visul, din contra, ni se impune nouă ca ceva de tot străin, ca o lume exterioară, independinte de voinţa noastră şi chiar contrarie voinţei noastre".

Schopenhauer conchide că omul posedă pentru vis un deosebit organ, „Traumorgan", „organul visului", prin care vede, aude, simte. Dar un singur organ are o singură misiune: ochii de a vedea, urechile de a auzi, mîinile de a pipăi etc., pe cînd organul visului întruneşte toate acestea, deci nu este

un organ, ci un organism, un complex de organe. Omul dară, după Schopenhauer, are două organisme deosebite, prin care trăieşte în două lumi, în două realităţi: realitatea veghierii şi realitatea somnului. Negreşit, prin strînsa întrunire a ambelor organisme în acelaşi individ, elemente din starea de veghiere se răsfrîng şi în somn şi, viceversa, elemente din somn se pot răsfrînge în starea de veghiere. Elementul cel mai important de această natură: răsfrîngerea somnului în veghiere, este *basmul*, care constituie pentru om literatura visului, o literatură întemeiată şi ea, ca şi acea a veghierii, pe observaţiuni, dar observaţiuni nu prin organe corporale, ci prin celalt organism, prin „Traumorganismus" al lui Schopenhauer.

Visul însoţeşte totdauna somnul, deşi nu totdauna omul şi-l aduce aminte. Şi este ştiut de demult că cu cît omul e mai primitiv, mai incult, mai natură, cu atîta mai bine el îşi aminteşte visul cu toate amăruntele lui.

Alfred Maury[23] a scris o carte întreagă pentru a dovedi că visul rezultă din impresiuni exterioare primite de corp în timpul somnului. Descartes, zice el, a fost pişcat de un purice şi visa că îl străpunge o sabie. Însuşi Maury a pus pe un amic să-l gîdile uşor cu o peniţă pe obraz pe cînd dormea, şi visă că este torturat.

Ce urmează de aci? În vis, ca şi-n *basm*, piticul devine uriaş, totul creşte, totul se măreşte, totul ia proporţiuni gigantice.

Această trăsură caracteristică a visului, şi ceva mai mult decît numai atîta, ne-o descrie cu o admirabilă

plasticitate următorul scurt *basm românesc* din colecțiunea lui Ispirescu, intitulat *Sufletul* (*Legende*, ed. 1872, p. 119—23):

„A fost odată doi muncitori. Prietini din copilărie, orice găseau de muncă, lucrau împreună, și niciodată nu se despărțeau. Și ca să nu șează fără treabă, nu se codeau la nici un fel de muncă; puneau mîna și la una și la alta, numai să nu se lenevească. Dacă într-un loc nu găseau de muncă, ei se duceau în altă parte. Și la cîmp, și în oraș, ei munceau la orice le ieșea înainte, numai să trăiască cinstiți și cu frica lui Dumnezeu. Mergînd odată pentru muncă la un sat, și fiind timpul frumos și noaptea răcoroasă, merseră, merseră pînă în revărsat de zio. Ajunseră într-o poiană verde și frumoasă cu fel de fel de floricele; se puseră a se odihni și a trage cîte un pui de somn, mai cu samă că erau și obosiți de drum. Pe unul dintrînșii, cum puse capul jos, îl fură sîntul; celalalt însă, nu știu cum, nu știu de ce, dară nu-l putea fura somnul, nici cît ai da în cremene. Se întoarse pe o parte, se întoarse pe alta, să adoarmă nicidecum; strînse ochii cît putu, și cu toate acestea nu fu putință nici măcar a aromi; parcă ar fi fost cu ochii în soare. Dacă văzu și văzu, se puse și el pe brînci cu coatele pe pămînt și cu capul rezemat de mîini, și privea la tovarășul său cum dormea de dulce.

Era jumătate de oră de cînd privea el astfel; cînd deodată se scoală în sus și rămîne cu gura căscată, văzînd un porumbel alb care zbura pe dasupra omului adormit, și pe care nu-l băgase de samă pînă aci. Și fiindcă era așa de jos, crezu că ar putea să-l prinză cu mîna; dară unde! că porumbul, cît de

blînd se părea a fi, avea aripi, bată-l nevoia, și zburînd mai cît colea, se puse jos. Omul nostru se ia după dînsul; porumbul zboară mai-nainte, și tot astfel trecură livedea cu floricele și cu iarba verde, pînă ajunse la un crînguleț. Acolo dete peste o căpățînă de cal, pe care ploaia și soarele o albise ca osul de fildeș. Porumbelul intră pe gură și sări afară prin locul ochilor, mai intră și ieși de mai multe ori; apoi ieșind se scutură și părea a se veseli, luă iară drumul ca mai-nainte, zburînd cît colea și uitîndu-se la om ca cum i-ar fi zis vino după mine; și merse și merse pînă la o măgură, unde porumbelul se înălță pînă în slava cerului de nu-l mai puteai vedea. Omul nostru se gătea a se întoarce crezînd că norii au luat pe porumbel, cînd deodată îl văzu că se coboară în jocuri, iute ca o săgeată; și luă drumul înapoi pînă la tovarășul ce rămăsese dormind. Aci, se puse pe fruntea lui și peri. Atunci se culcă și omul nostru, și îndată adormi, parcă l-ar fi lovit cineva cu muchea în cap.

După ce își făcură povara de somn, se sculară și se găteau a-și urma calea, cînd omul pe fruntea căruia se pusese porumbelul zise:

— Ce vis frumos am visat!

— Ce vis? Și ce ai văzut? zise celalalt.

— Dădusem cu mîna în foc. Se făcea că eram pe o cîmpie frumoasă și plină de flori. După ce am îmblat cîtva, am ajuns la un palat numai de marmoră. Am intrat acolo, și așa de bine ce-mi părea, ca cum ar fi fost al meu. Am intrat pe ușe, m-am preumblat prin toate odăile, săream pe ferestre și iară intram. Era acolo niște scaune și paturi numai de mătase. Oglinzi mari cu cercevele de aur, păreții po-

leiţi, şi părea că era al meu. Cu toate astea nu ştiu de ce, dară trebuia să plec. După ce am mers o bucată bună de drum prin iarbă verde şi-naltă, care da un miros de te-mbăta, am ajuns la o movilă mare şi am intrat într-însa printr-o crăpătură. De pe cele ce vedeam, mă aşteptam să văz cine ştie ce minuni, cînd colo nu găsii decît un chiup d-alea marile, şi vechi, şi muced, de nu-ţi venea să pui mîna pe el. Apoi mi-am luat inima în dinţi şi am zis: fie ce-o fi; şi am ridicat capacul; cînd acolo, ce să vezi? jaratec. Am băgat prin buzunări, am luat în căciulă, am luat cît am putut să duc, dar nici pomeneală nu era să se golească chiupul. Şi nişte bani, numai de aur; şi străluceau de-ţi lua ochii. Am plecat şi l-am lăsat aşa, cu gînd să te găsesc şi pe tine ca să mergem să-l golim; ştiu că eram rupt de osteneală; m-am întors pe la palat, dară n-am mai intrat în el, fiindcă mă grăbeam; am ajuns de unde plecasem, apoi nu-mi aduc aminte ce am mai făcut şi m-am deşteptat.

Pe cînd acesta îşi spunea visul, celalalt zîmbea. Apoi, după ce sfîrşi de spus, îi zise:

— Măi vere, ceea ce n-ai putut să faci tu singur, aidem să facem amîndoi. Vom merge să luăm banii. Ce zici tu?

— Da ce mă, nebun eşti tu? Ce bani să luăm? Eu îţi spusei că am visat, şi tu, tronc, te pomeneşti vorbind. Dar de unde să iei banii?

Tovarăşul său îi vorbi aşa de serios încît îl încredinţă şi primi să meargă cu el, dară cam cu îndoială şi cam ciorovăindu-se.

Porniră, deci, tot pe drumul ce apucase porumbelul, şi, ba că a fi una, ba că a fi alta, ba că tunsă, ba

că rasă, ajunseră la căpățîna de cal și o arătă cu degetul celui ce visase, zicîndu-i:

— Iată palatul tău de marmură în care ai umblat și atîta te-ai veselit. Omul cu visul se uită cam cu coada ochiului la tovarășul său și se gîndi: el este nebun sau își rîde de mine. Pînă a nu apuca să mai zică ceva, se luă după tovarășul său, care pornise înainte; el era foarte hotărît a nu mai urma pe tovarășul său daca și-ar rîde de dînsul mai mult, spuindu-i astfel de minciuni, și a se despărți de dînsul. Mai merseră însă ce merseră și ajunseră în poalele movilei. Apoi omul zise celui ce visase:

— Aci este.

— Ce este?

— Ei bine, comoara... Dar, ia stăi, ce-om găsi, pe jumătate.

— Totul, dacă vrei! era să zică; dară luîndu-și sama, începu la glumă: ei bine, pe din doă; nu sîntem noi tovarăși la muncă?

Nu făcură zece pași în crăpătură și dădură peste chiupul cel vechi, muced și mîncat de rugină. Pînă a nu se atinge de dînsul, se uitară unul la altul și începură a rîde de bucurie. În sfîrșit ridicară capacul și rămăseseră înmărmuriți, cînd văzură că chiupul era plin cu vîrf numai cu bani de aur, și, fiindcă erau oameni de omenie, împărțiră frățește și se legară între dînșii a fi tovarăși pînă la moarte".

În acest *basm*-v i s sau v i s-*basm, basmul* și v i s u l sînt minunat de bine caracterizate prin cele doă ale lor trăsuri comune fundamentale:

1. În vis totul capătă forme mai mult decît iperbolice: o căpățînă de cal din realitatea veghierii de-

vine un palat în realitatea somnului; aceeași ultra-exagerațiune în *basme.*

2. Ceea ce visează omul poate să se adeverească în starea-i de veghiere, după cum s-a adeverit chiupul cel cu galbeni în crăpătura movilei; visurile dară, oricît de ciudate în aparență, pot fi crezute, pot fi ceea ce Virgiliu numea „vera somnia"[24], pot descoperi ceea ce nu se vede sau nu se știe; de aci orice popor crede în v i s e, și tot așa el crede în *basme*, pe cari — la noi și pretutindeni — le începe mai totdauna prin afirmativul „fost-a fost", ba în limba sanscrită însuși *basmul* se cheamă i t i h a s a = „iti ha āsa", adecă „așa a fost" (Pott, *Ethym. Forsch.* 2 II, I, p. 430).

Plecînd de aci, nu este greu de a urmări mai departe strînsul paralelism omnilateral între v i s și între *basm;* un paralelism zdrobitor pentru teoriile cele solare, meteorologice etc., etc. despre originea *basmului.*

3. În *basm*, ca și în v i s, spațiul se șterge: dormind în București, omul se visează la Paris, și peste o clipă la New-York, tot așa precum eroul basmului străbate ca săgeata pînă la buricul-pămîntului, peste nouă mări și nouă țări, în lumea-albă și-n lumea-neagră, fără a se prea plînge de oboseală.

4. În *basm*, ca și-n v i s, se șterge nu numai spațiul, dar și timpul: în cîteva minute visătorul trăiește mai mulți ani; eroina *basmului* umblă atîta încît își tocește toiagul și papucii de fer, dar totuși ajunge la țel tînără și frumoasă ca și-n ziua plecării.

5. În *basm*, ca și-n v i s, zborul este un mijloc foarte îndemînatec de locomoțiune.

6. În *basm*, ca și-n v i s, omul vede zei sau zîne și petrece cu sfinții.

7. În *basm*, ca și-n v i s, ne întîmpină monștri, cu cari ne luptăm și pe cari mai totdauna îi învingem.

8. În *basm*, ca și-n v i s, deosebirea de limbi nu există, toți se înțeleg unii cu alții, ba vorbesc omenește pînă și dobitoacele.

9. În *basm*, ca și-n v i s, metamorfoazele cele mai extravagante sînt ceva foarte normal.

10. În fine, în *basm*, ca și-n v i s, suferințele și nenorocirile cele mai cumplite se încheie sistematic printr-un bun deznodămînt, printr-o nuntă, printr-un banchet, căci coșmarul în ipnologie este o excepțiune.

Nu se poate găsi un singur element al *basmului*, care să nu-și aibă obîrșia în v i s; și dacă știința n-a observat pînă acum acest perfect paralelism, dacă ea a alergat la tot soiul de teorii mai mult sau mai puțin absurde, dintre cari cea mai absurdă este neapărat aceea a lui Dr. Gaster despre nașterea *basmelor* din c ă r ț i și mai ales din c ă r ț i e v r e i e ș t i (*Lit. populară română*, p. 545 sqq.), cauza este că știința, cam totdauna și cam în toate, începe ca Don Quijote prin excentricități, și numai la urma urmei, tot ca Don Quijote, se pocăiește și-și vine în fire.

Toți oamenii, cei inculți însă mai viu decît ceilalți, au visat, visează și vor visa pînă la sfîrșitul pămîntului: de aceea și *basmul* nu s-a născut într-o epocă sau într-o țară oarecare, ci pretutindenea s-a născut odată cu nașterea omenirii.

Stările psihice ale oamenilor primitivi, ca și ale copilului în genere, fiind puține și aproape cu aceleași variațiuni sau asociațiuni de idei, v i s u r i l e

lor — fie la indiani, fie la hotentoți, la japonezi, la zelandezi, la oricine — s-ar putea restrînge la un număr foarte mărginit de norme comune identice, pe cari etnologii ar trebui să le adune și să le grupeze, ceea ce nu s-a făcut încă pînă acuma. Iată de ce și *basmele* se aseamănă într-un mod atît de uimitor la neamurile cele mai diverse, chiar atunci cînd și acolo unde e absolut peste putință de a admite vreo umbră de împrumut de la neam la neam; și iată de ce, în același timp, totalitatea *basmelor*, fie ele indoeuropee, fie turanice, fie africane, fie americane sau australiane, se poate restrînge la un număr foarte mărginit de norme comune identice. O ingenioasă încercare în această privință s-a făcut de către Hahn (*Griech. Märchen* I, 45 sqq.)[25], care a reușit a împărți întregul tezaur antropologic de *basme* numai în patruzeci de prototipuri, ba și chiar patruzeci sînt încă prea multe. După indicațiunile mele, elevul meu d. C. Litzica[26] de la Școala normală superioară a redus prototipurile lui Hahn la următoarele douăzeci și opt:

I. a) O ființă supraomenească se căsătorește cu una umană, punînd la nuntă o condiție; b) Omul calcă condiția și ființa supraumană îl părăsește; c) Omul pleacă după ea și o regăsește sau nu.

II. a) Bărbatul lasă pe nevastă fără nici o vină; b) Ea îl așteaptă cu credință; c) Întoarcerea lui și veselia.

III. a) Copiii cei noi-născuți sînt furați și duși departe; b) Mama e acuzată că i-a ucis; c) Ca urmare e pedeapsa mamei; d) Copiii sînt regăsiți de tatăl lor și vine împăcarea.

IV. a) O femeie perde soțul care pleacă în lume şi se însoară iar; b) Femeia îl regăseşte, dar nu se poate apropia din cauza nevestei de a doua; c) Pentru daruri minunate nevasta a doua o lasă să vie la el; d) A 3-a noapte el o aude cum i se plînge și o reia.

V. a) O virgină cere daruri de la un bărbat; b) Îl înşală de două ori, dar a treia oară e prinsă și se mărită cu el.

VI. a) Părinții dorind un copil, la naştere, din vreo cauză, îl făgăduiesc dracului; b) Dracul vine la termen, dar copilul fuge; c) Dracul îl caută; d) Dracul e învins.

VII. O fată e aruncată în mare împreună cu copilul ce a născut, dar scapă ambii și se reîntorc după cîtva timp la tatăl fetei.

VIII. a) O fată de-mpărat e expusă spre a fi mîncată de un monstru; b) Un erou omoară monstrul; c) Urmează căsătoria.

IX. a) O mamă vitregă izgoneşte pe fiica bărbatului său pentru că e mai frumoasă; b) Reușește s-o omoare; c) Un erou o găsește moartă, o învie și pedepsește pe vitregă.

X. a) Fratele și sora fug de vitregă; b) Unul sau chiar ambii sînt schimbați în fiare, dar scapă curînd de vrajă și redevin oameni.

XI. a) Spre a face o izbîndă se încearcă trei frați, dar reușește cel mai mic; b) Învingător, scapă pe cei mai mari; c) Aceștia voind să-l peardă, spun că ei au reușit; d) Fratele mai mic vine travestit, se descopere și îi pedepsește.

XII. a) Sora cea mai mică e disprețuită de două surori mai mari; b) Apare de două ori la curte îm-

brăcată împărătește; c) A treia oară e recunoscută și o ia de soție fiul împăratului.

XIII. a) Doi frați gemeni se duc spre a găsi noroc; b) Unul cade în pericol; c) Celălalt aleargă de-l scapă.

XIV. a) Un ecou omoară pe toți zmeii afară de unul; b) Acesta se-nțelege cu mama sau sora eroului spre a-l perde: ea se face bolnavă și-l trimite după leacuri; c) Eroul scapă și-i pedepsește.

XV. a) O soră are mai mulți frați schimbați în animale; b) Pleacă după ei, îi găsește și-i scapă.

XVI. a) Adevăratul copil sau nevasta sînt trimiși la tată sau mire, însoțiți de o slugă; b) Pe drum copilul sau nevasta ori se rătăcesc, ori schimbă locul cu sluga din cauza vreunui pericol; c) Ajungînd la destinare, sluga trăiește ca copil, ori nevastă; d) Minciuna e descoperită și pedepsită.

XVII. a) Eroul are trei surori căsătorite după fii de-mpărați schimbați în fiare; b) Eroul îi cercetează pe fiecare; c) Ajungînd în pericol, cumnații îl scapă; d) Scăpînd el, îi scapă și pe dînșii.

XVIII. Eroul nu poate căpăta mîna iubitei decît de va executa intreprinderi grele sau va dezlega enigme.

XIX. a) Eroul răpește o femeie cu sau fără voia ei; b) Răpirea poate să fie sau să nu fie urmată de căsătorie.

XX. a) O ființă mai bătrînă, de natură demonică, oprește pe o ființă tînără de a deschide o ușă; b) Ea nu ascultă; c) El vrea să o omoare, dar nu poate.

XXI. a) Forța fizică a eroului este ascunsă într-un loc; b) O rudă, mamă, soră sau nevastă, află

locul, și demonii îi iau puterea; c) Eroul recapătă puterea singur, sau cu ajutorul nevestei, dacă nu e vinovată, și pedepsește pe culpabili.

XXII. a) Eroul scapă de la moarte niște fiare; b) Ajungînd în pericol, fiarele îl scapă.

XXIII. E vorba de un pitic de o tărie extraordinară, viclean și malițios.

XXIV. a) Un amic răpește pentru erou o fată și i-o duce; b) Pe drum păsările îi spun că acasă îl așteaptă pericol și-l învață cum să scape, dar să nu spuie nimănui; c) El scapă, dar divulgă secretul și e metamorfozat; d) Eroul sau mireasa îl scapă.

XXV. a) Eroul în călătorie e silit să se facă slugă; b) De două ori se arată el sub adevăratu-i chip, apoi se străvestește; c) A treia oară lucrul se descopere și eroul își reia locul.

XXVI. a) Eroul prinde pe demonii în cursa ce-i pregăteau lui; b) Îi robește și le ia comorile.

XXVII. Un om slab, dar șiret, prin ifos face să i se supună niște forțe diabolice.

XXVIII. Un om merge în infern, și după multe lupte, vine iar în lume cu comori și cu nevasta.

Hahn a făcut, firește, cîteva scăpări din vedere. Așa, ca să nu dăm decît un singur exemplu, el a uitat cu totul acel prototip în care o zeitate călătorește pe pămînt pentru a pedepsi sau a răsplăti pe oameni; un prototip foarte răspîndit pretutindeni și reprezintat admirabil la români, între altele, prin *basmul Azima călătoare* (v. *Azimă*). Cătră cele douăzeci și opt de prototipuri din tabelul de mai sus, cercetările ulterioare, negreșit, vor mai adăuga un număr oarecare, în orice caz nu prea însemnat, și atunci noi vom avea fondul complet al *basmului*. Un fond atît de mic, și

totuși susceptibil de a se multiplica în mii și mii de varianturi! Lucrul nu este de mirare. Scribe[27], cel mai fecund scriitor teatral din timpul nostru, zicea că toate situațiunile comice se reduc în ultima analiză la șapte. Din acest fond de șapte situațiuni, prin diferite combinări și complicări, se naște un milion. Cu atît și mai lesne se poate multiplica într-un mod indefinit numărul cel cu mult mai mare al prototipurilor de *basme*, și aceasta anume amestecîndu-se fiecare *basm:*

cu elemente din alte *basme;*

cu elemente din viața de veghiare, fie actuală, fie istorică;

cu elemente psihice sau fizice proprii poporului, în sînul căruia se operează amestecul;

cu elemente topice sau climaterice ale fiecării țări;

cu elemente cărturărești, datorite contactului clasei inculte cu stratul cel cult al societății;

cu elemente linguistice de etimologie poporană ale fiecărui grai îndeosebi;

cu cîte altele, cari îmi scapă din vedere;

și-n fine, astfel modificat printr-un amestec simplu sau multiplu, *basmul* trece prin moștenire la generațiuni viitoare, cari iarăși îl mai modifică, sau trece prin împrumut la alte națiuni, unde se supune unor nouă modificări.

Cît de anevoie este a descurca unele amestecuri se poate vedea în studiul meu despre *Povestea numerelor (Cuv. d. bătr.* II).

Uneori amestecul lesne se constată, dar totuși rămîne o enigmă modalitatea prin care s-a putut introduce. Așa în *basmul George cel viteaz* din colecțiu-

nea lui Ispirescu (*Legende*, p. 139) eroul botează sabia sa, punîndu-i numele „Balmut ajutătorul meu". Acest „balmut" este învederat faimoasa sabie magică Balmung a eroului epic german Siegfried[28] (cfr. Cox, *Aryan mythol.* I, 292, 300). Dar cum oare a pătruns ea într-un *basm* românesc, auzit în București de la „Mihalache Constantinescu din mahalaua Delea-Veche"? Urmează a se cerceta. Și cîtă bătaie de cap! Să se observe că botezarea săbiilor pare a fi fost un vechi obicei exclusiv germanic: sabia „Minung" a lui Wieland, sabia „Nägling" a lui Beóvulf, sabia „Durndart" sau „Durandal" a lui Roland etc. (cfr. Schrader, *Sprachvergleichung u. Urgeschichte*, p. 241)[29].

Cu chipul acesta, unul și același prototip poate să se transforme în trei, cinci, zece, nu numai variațiuni, ci chiar *basme* diferite în una și aceeași literatură poporană. Iată de ce se cere adesea o muncă colosală și cea mai ageră pătrundere din partea filologului pentru a discerne originea și filiațiunile unui *basm*. Prima încercare comparativă metodică asupra unui *basm* românesc, a fost monografia mea despre *Măzărel împărat* (*Cuv. d. bătr.* II, 567—608).

v. *Afin.* — *Aleodor.* — *Arăpușca.* — *Aripa-Cîmpului.* — *Barba-Cot*...

Și totuși, trecînd prin fel de fel de modificări, trăsurile cele caracteristice ale fiecărui *basm*, cîteodată pînă și amăruntele, se păstrează uneori din secol în secol cu o minunată statornicie, grație pe de o parte spiritului celui pretutindenea foarte staționar și conservator al poporului de jos, iar pe de altă parte grație veșmîntului stereotip pe care îl are sau la care tinde.

II. Forma *basmului*

Nu e nici exagerațiunea teoretică, nici șovinism național, cînd vom zice că *basmele* românești au fost culese și publicate mai bine decît cele franceze, germane, engleze etc., cîte au apărut pînă acum la lumină; și meritul nu este deloc al editorilor noștri, ci se datorează pe deplin la trei împregiurări: 1. dacoromânii n-au dialecte și subdialecte; 2. limba literară nu s-a prea depărtat la noi de graiul poporului; 3. nu pătrunsese la noi erezia așa-numitei școale mitologico-comparative din Occident de a se da importanță numai fondului *basmelor* și de a se nesocoti cu desăvîrșire forma lor. Mulțumită acestor trei împregiurări, *basmele* românești, chiar în colecțiunile cele mai mediocre, ni se înfățișează cu îmbrăcămintea lor originală întreagă, neciuntită și nedescolorată, înțeleasă și gustată de toți românii și unde ne izbim din capul locului de patru particularități ale formei, cam rare în colecțiunile *basmelor* străine:

1. locuțiuni metaforice;
2. formule;
a) inițiale;
b) finale;
c) mediale.

1. Locuțiunile metaforice ale *basmului*.

Dr. Urban Jarnik (*Sprachliches aus rumän. Volksmärchen*, Wien, 1877) atrase cel dentîi atențiunea asupra bogăției elementului metaforic în *basmele* române, publicînd și explicînd un număr de specimene. Elevul meu d. I. D. Valaori[30] de la Școala normală superioară a completat pentru mine lucrarea lui dr.

Jarnik în următoarea listă de vreo 230 metafore relative la 86 de noţiuni:

1. Abundanţă: „Norocu-i curgea gîrlă" (Creangă, nr. 7, p. 153). „Îi curgeau lacrimile părîu" („Conv. lit." VI, 6-232, ap. Jarnik).
2. Adevărat: „Bine-ar fi, măi Chirică, de-ar fi toate cu lapte cîte le spui" („Conv. lit." XI, 1—25, ap. Jarnik).
3. A se amoreza: „Aşa-i că ţi-a căzut cu tronc la inimă?" (Cr., 7, 166). „I se aprind lui Ipate călcîile" (Cr., 7, 163). „A început a le sfîrîi inimele unul după altul" (Cr., 7, 167).
4. Asociaţie: „Şi-a pus boii în cîrd cu dracul" (Cr., 8, 250). „Cu capra ţi-ai pus în cîrd?" („Conv. lit.", IX, 9—343, Jarnik). „Cu mine ţi-ai pus boii în plug?" (*Ibid*, 342).
5. A bate joc: „Ei îl luau cam peste picior despre avuţiile lui" (Isp., I, 51, ap. Jarnik).
6. Bătrîn: „O babă gîrbovă de bătrîneţe" (Cr., 8, 139). „Femeia lui era bătrînă ca nu ştiu cine; să spun: era ca sf-ta Vineri" („Conv. lit.", IX, 5—185, ap. Jarnik). „Un pusnic bătrîn, bătrîn ca D-zeu" (*Ibid.*, 186).
7. Belea: „Vrei să ne apridem paie-n cap?" (Cr., 1, 9). „Iată în ce chichion am intrat" (Cr., 5, 84).
8. Bucurie: „Rîdea inima babei de bucurie" (Cr., 1, 4). „I se părea c-apucă pe D-zeu de un picior" („C. Tr.", 1876, 176, ap. Jarnik).
9. Bucuros: „Ei îi dau fata cu mîneci largi" (Cr., 7, 165).
10. Bun: „Un băiat bun, drept şi nevinovat de să-l pui la rană şi să se vindece" („Columnn. Traian", 1876, 369, ap. Jarnik). „Un stăpîn ca pînea cea

bună" („Conv. lit.", XI, 1—25, ap. Jarnik). „Bărbatul meu e bun ca pînea cea bună" (*Ibid.*, 33, ap. Jarnik).

11. Căință: „O rodea la ficați călcarea poruncei tatălui lor" („Col. Tr.", 1876, 172, ap. Jarnik). „Vă vor ieși ele toate pe nas" (Cr., 8, 260).
12. Ceartă: „Nu te pune în poară cu împăratul iadului" (Cr., 3, 49).
13. Comunitate: „Țăranii cari n-avusese nici în clin nici în mînecă cu dînsul" (Isp., I, 144, ap. Jarnik).
14. A dispărea: „Parcă a intrat în pămînt" (Cr., 2, 24). „S-a dus pe urlați după ceialalți" (Cr., 3, 60). „Ia pe unchiaș de unde nu e" (Isp., I, 56, ap. Jarn.). „Ia caii de unde nu e" (*Ibid.*, 151). „Ia iapa dacă ai de unde" („Conv. lit." IX, 12—456, ap. Jarn.).
15. A dormi: „Se pune Enache pe gene" (Cr., 1, 6). „Adoarme mort de puteai să tai lemne pe dînsul" (Cr., 8, 215). „Muierea coace somnul pînă după nouă ceasuri" (Stănc., 22, ap. Jarn.). „Se puseră a trage cîte un pui de somn" (Isp., I, 119, ap. Jarn.). „După ce-și făcură povara de somn, se sculară (Isp., I, 121). „Tu dormi ca un buștean" (Isp., II, 1—37, ap. Jarn.). „Adormi parcă l-ar fi lovit cineva cu muchea-n cap" (Isp., I, 120, ap. Jarnik). „Nu fu cu putință nici măcar a aromi, parcă ar fi fost cu ochii în soare" (Isp., I, 120, ap. Jarnik).
16. Drac: „Parcă ești cel de pe comoară de știi toate cele" (Cr., 7, 150).
17. Durere: „Cu inima arsă" (Cr., 5, 79).
18. Fără grijă: „Trecea prin pădure fără să-l doară măcar capul" (Isp., I, 10, ap. Jarnik). „Trăi acolo

ca-n sînul măsei" (Isp., II, 263, ap. Jarnik). „Îi (vei) trăi pe lîngă noi ca banul cel bun" („Conv. lit." XI, 1, 33, ap. Jarnik).

19. Flămînd: „Îmi gărăiau mațele de foame" (*Ibid.*, 23). „Îmi ghiorăiau mațele de foame" (Cr., 8, 257). „Îi chiorăia mațele de foame" (Isp., II, 1, 76, ap. Jarnik). „Parcă nu mîncase de o lună de zile" („Col. Traian", 1872, 257, ap. Jarnik). Mă roade la inimă de foame ce-mi e" (Cr., 8, 259). „Doar nu v-au mas șoarecii în pîntece" (*Ibid.*).

20. A flecări: „Îi mergea gura ca pupăza" (*Ibid.*, 230). „Nu-mi tot spuneți cai verzi pe păreți" („Conv. lit." XI, 1, 34, ap. Jarnik). „Începu să-i spuie verzi și uscate" (*Cal Bucur.*, 1876, 48, ap. Jarn.). „Ce-or mai fi dondănit și cît or mai fi dondănit" (Cr., 8, 255). „Oamenii vorbesc vrute și nevrute" („C. lit.", X, 10, 330, ap. Jarn.). „Îți va toca cîte-n lună și în soare" („C. lit." VI, 1, 27, ap. Jarn.). „Spunea alandala" (Isp., II, 1, 141, ap. Jarnik).

21. Frumos: „O fată scrisă de frumoasă" (Sbiera, 2, 23). „La soare te puteai uita, dar la dînsa ba" (Isp., I, 76, ap. Jarn.). „Parcă era făcută de zahăr" (Isp., I, 86, ap. Jarnik). „Îți era mai mare drag să te uiți la el" (Cr., 5, 76). „Mărul numai nu zicea: mîncă-mă surioară" („Conv. lit." VI, 6, 230, ap. Jarnik). „Amîndoi aveau pe vino-ncoace" („Col. Tr.", 1876, 277, ap. Jarn.). „Ruptă din soare întocmai ca Ileana Cosînzeana" („Conv. lit." IX, 1, 30, ap. Jarnik). „Frumoasă de mama focului" (Cr., 8, 276). „Ca un boboc de trandafir" (Isp., I, 128, ap. Jarnik). „De-ți era dragă lumea să te uiți la el" (Sb., 152).

22. A fugi: „Pe aici ți-e drumul“ („Col. Tr.“, 1872, 260, ap. Jarnik). „O ia la papuc“ (Cr., 3, 47). „Își luă picioarele pe umeri“ („Conv. lit.“ VI, 6, 229, ap. Jarnik). „O apucă la sănătoasa“ (Isp., I, 66, ap. Jarnik). „Iepurii o croiră la fugă“ (*Cal. Bucur.*, 1877, 10). „O tuli la fugă, o tuli d-a fuga“ (Isp., I, 67, ap. Jarnik).

23. A medita: „A se așterne pe gînduri“ (Cr., 3, 45).

24. Gol: „Punga pute a pustiu“ *(Ibid.)*.

25. A împinge: „Îi făcu vînt în cazan“ (Isp., I, 66, ap. Jarnik). „Îi făcură vînt pe poartă afară“ („Col. Tr.“, 1876, 370, ap. Jarn.).

26. A nu se-mplini: „Însurătoarea rămîne baltă“ („Conv. lit.“ XI, 1, 22, ap. Jarnik).

27. Îndrăzneală: „Cercați marea cu degetul“ (Cr., 8, 260).

28. A îndura: „Înghițiră gălușca“ (Isp., II, 2, 24, ap. Jarnik). „Tăcea și înghițea noduri“ („C. lit.“ IX, 12, 453, ap. Jarn.).

29. A înșela: „L-am boit“ (*Ibid.*, 454). „L-am potcovit bine“ *(Ibid.)*.

30. A întinde curse: „Frații mei îmi cocea turta“ (Isp., I, 89). „Își puseră în gînd să i-o coacă“ (Isp., II, 42, ap. Jarnik). „Mirosi cam ce papară i se gătește“ (Isp., I, 137). „Văzu ce plăcintă i se pregătește“ („Col. Tr.“, 1876, nr. 28). „Simțise că frații săi îi poartă sîmbetele“ (Isp., I, 42, ap. Jarnik).

31. Învățătură: „Cartea a-nvățat-o toată din scoarță-n scoarță“ („C. lit.“ IX, 23). „Învățase cartea pînă la brîu, adică se făcuse burduf de carte“ (*Snoave* I, 27, ap. Jarnik).

32. A învinge: „Îl mînca urîtul“ (Cr., 5, 73). „Urîtul îi venea de hac“ („Conv. lit.“ XI, 1, 21). „Am eu ac de cojocul tău“ (Isp., I, 40, ap. Jarnik). „A încăleca pe nevoie“ (Cr., 5, 78). „Să iasă dasupra ca untdelemnul“ (Isp., I, 21).
33. A iubi: „Se uita la dînsul ca la soare“ (Isp., I, 72). „Drag ca ochii din cap“ („Conv. lit.“ XI, 1, 25). „Ca lumina ochilor“ (*Cal. Bucur.*, 1877, 23, ap. Jarnik). „Parcă-mi vine s-o sorb cu ochii de dragă ce-mi e“ („Conv. lit.“, XI, 1, 30). „O prăpădea din ochi de dragă ce-i era“ (Creangă). „Se iubeau ca niște hulubași“ („C. lit.“ XI, 1, 30).
34. În zadar: „De florile mărului“ (Isp., II, 2, 67, ap. Jarn.) „Sari în sec“ (*Ibid.*, 62), „Dar degeaba, să te pui și-n picioare și-n cap, tot nu poți“ (*Ibid.*, 1, 118). „Degeaba mai bați apa-n chiuă să se aleagă unt“ („Conv. lit.“ X, 10, 378). „Umblă-n gol“ (*Ibid.*, XI, 1, 22). „Ce s-a făcut s-a făcut, văzu el acum că o mie de vorbe un ban nu fac“) („C. Tr.“, 1876, 173).
35. Lămurit: „Văd ca un copil de șapte ani“ (Sbiera, 3, 40).
36. De lucru: „Nici acasă n-am de coasă“ (Cr., 2, 24).
37. A lega: „M-a legat snopi“ (Isp., II, 1, 57, ap. Jarnik). „El o legă de copaciu cobză“ (*Ibid.*, I, 66). „Îi legară fedeleș“ (*Snoave*, 1, 18, ap. Jarnik).
38. Mare: „O turtă cît toate zilele de mare“ (Isp., I, 180). „O gură largă cît o șură“ („Conv. lit.“ VI, 1, 28, ap. Jarnik).
39. A mînca: „Dă-le colb și-apoi te apucă de treabă“ (Cr., 7, 153). „Mînca și bea pînă chiuia ș-apoi cu pălăria după lună azvîrlea“ („C. lit.“ IX, 5, 192,

ap. Jarnik). „Mînca de parcă i se bătea lupii la gura lui“ (Isp., II, 1, 119, ap. Jarnik). „Mînca așa de iute și cu așa poftă de-ți părea că nici pe o măsea n-are ce pune“ („C. lit.“ IX, 5, 340, ap. Jarnik).

40. Mînie: „Nu știi cine-i mămuca, n-ai mîncat niciodată moarea ei“ (Cr., I, 8).

41. Meșter: „Baba meșteșugoasă la trebile sale cum e sfredelul dracului“ („Conv. lit.“ XI, 1, 31, ap. Jarnik).

42. Milă: „Le plînge lumea de milă“ (Cr., 5, 78).

43. Moleșire: „Ea a fost crescută numai în bumbac“ (Isp., I, 126, ap. Jarnik).

44. A muri: „Mai mult nu vei mai bea apă“ (Sb., 2, 26). „Voi adormi somnul ăl vecinic“ (Isp., I, 18, ap. Jarnik). „Era să dea ortu popii“ (*C. Bucur.*, 1876, 8, ap. Jarnik). „Și poate acum o fi oale și ulcioare“ (Cr., 6, 136).

45. Nebun: „Trebuie să-i lipsească vro doagă“ (Isp., II, 2, 42). „A mîncat lauri“ (*Ibid.*, I, 97, ap. Jarnik). „Nu umbla cu gărgăunii-n cap“ („C. lit.“ X, 3, 108, ap. Jarnik).

46. Necaz: „Găsi prilej a-i face pe obraz“ (Cr., I, 12). „Capra ți-a veni de hac“ (*Ib.*, 2, 32). „I-oi face eu una de și-a mușca labele“ *(Ibid.)*. „Ei las', că-ți găsesc eu acuși leacul“ („C. lit.“ XI, 1, 23, ap. Jarnik). „Stăi măi tu că ți-o fac eu ție pe piele“ (Isp., II, 1, 80, ap. Jarn.). „Cu răbdarea îi frigi pielea“ (Cr., 8, 223).

47. Nenorocire: „Îl păștea păcatul și-l mînca spinarea“ (*Ibid.*, 1, 24).

48. Nevinovat: „Se așează în cămara sa ca cum usturoi n-ar fi mîncat și gura nu i-ar fi mirosit“

(*Cal. Buc.*, 1876, 41, ap. Jarnik). „A se face mort în păpuşoi" (Cr., I, 13).

49. Obosit: „Ne-a trecut ciolan prin ciolan" („C. lit." IX, 7, 283, ap. Jarn.). „Ostenit ca vai de el" (Isp., II, 2, 43, ap. Jarnik).

50. Obraznic: „Dau prin băţ de obraznici ce erau" (Cr., 2, 19).

51. A ocărî: „Mînca-l-ar brînca să-l mănînce" („C. lit." X, 3, 106, ap. Jarnik). „Mînca-v-ar fripte ăl de vă are" (Isp., II, 1, 140, ap. Jarnik). „Începui să ţip şi să-l dau tuturor răilor strigînd că nu mă mărit" (*Cal. Bucur.*, 1877, 39, ap. Jarn.). „Am s-o dau dracului de pomană" („C. lit." XI, 1, 32, ap. Jarnik). „L-au dat în burduful dracului şi l-au lăsat pe sama lui" (*Ib.*, 22). „Mama zmeului se dă de ceasul morţii că nu putea descoperi adevărul" („C. Tr.", 1872, 258).

52. A ofta: „Oftă din greu" (Cr., 5, 74). „Oftă din baierile inimei" (*C. Buc.*, 1877, 39, ap. Jarnik).

53. A se opune: „Cela nu se pune de pricină" (Cr., 3, 42).

54. Păr: „O apucă de cînepa dracului" (Cr., I, 13).

55. Cu amăruntul: „Află şiretenia pricinei din fir pînă-n aţă" („C. Tr.", 1876, 431). „Cunoştea ca-n palmă toate cotiturile munţilor" („Conv. lit." IX, 1, 21, ap. Jarnik).

56. A perde: „Dacă văzu că s-a spălat pe mîini de vasul cu botez" („C. Tr.", 1872, 260, ap. Jarnik). „Să te ştergi pe bot despre dînsul" („C. lit." IX, 12, 459, ap. Jarnik).

57. A plăcea: „Ochii lui căzu tronc pe un bou" (Isp., II, 1, 115, ap. Jarnik). „Se uita la dînsa ca la un cireş copt" (*Ib.*, 16, 89).

58. Poftă: „Îi lăsa gura apă“ (Creangă).

59. Nepotrivire: „Se potrivește ca nuca-n părete“ („C. lit.“ IX, 12, 456, ap. Jarnik).

60. Priceput: „El trecuse și prin ciur și prin dîrmon“ (Isp. I, 49, ap. Jarnik). „Am văzut și eu hoituri mari“ (Cr., 7, 149).

61. Prost: „Tu numai nu dai în gropi de prost ce ești“ (Cr., 3, 52). „Omul nostru era om de aceia, căruia-i mănîncă cîinii din traistă“ („Conv. lit.“ IX, 12, 453, ap. Jarnik). „Vorbești de tine, care nu știi nici cum se mănîncă mămăliga“ („C. Tr.“, 1872, 257, ap. Jarnik). „D-voastră se vede că paşteţi bobocii de nu vă pricepeți al cui fapt e ăsta“ (Cr., 8, 233).

62. A nu putea: „Dac-ar fi fost în banii lor, s-ar fi lepădat de spîn“ (Cr., 8, 210).

63. Repede: „Cît ai îmbuca o dată“ („C. Tr.“, 1876, 269, ap. Jarnik). „Nici cît ai da-n cremene“ (Isp., I, 120, ap. Jarnik). „Cît te ștergi la ochi“ (Fund., I, 18, ap. Jarnik). „Numai cît te-ai freca la ochi“ (Isp., II, 1, 139, ap. Jarnik). „Cum ai strînge ochii“ („C. lit.“ VI, 1, 20, ap. Jarnik). „Cum ai clipi cu ochii“ (*Ib.*, IX, 5, 188). „Cît ai bate-n palme“ (*Ibid.*, XI, 1, 25, ap. Jarnik). „Cum ai bea o lingură de apă“ (*Ib.*, IX, 5, 188, ap. Jarnik).

64. Rău: „Baba cînoasă la inimă“ (Cr., 4, 65). „Nevasta era pestriță la mațe“ („C. lit.“ IX, 12, 453, ap. Jarnik).

65. Sărac: „Săracă lipită pămîntului“ (Cr., 4, 70). „N-avea după ce bea apă“ (Isp., I, 49, ap. Jarnik). „Două-n tei nu putea lega și el“ (*Ib.*, II, 1, 53, ap. Jarnik). „Erau așa de săraci că nu se

ținea zdreanță de zdreanță" (*Cal. Buc.*, 1876, 16, ap. Jarnik).

66. Sete: „Îmi sfîrîie gîtlejul de sete" (Cr., 8, 257).
67. A sforăi: „Și unde nu începe a mîna porcii la jir" (Cr., 8, 226).
68. Zgîrcit: „Lega paraua cu zece noduri și tremura după bani" (*Ib.*, 1, 3).
69. Silință: „Se făcea luntre și punte" (Isp., I, 124, ap. Jarnik).
70. Singur: „Se văzu singură cuc" („Col. Tr.", 1876, 175).
71. A spune: „Îți spun verde și curat" („C. lit." VI, 1, 29, ap. Jarnik). „Ți-oi spune românește pe șleau" (Isp., II, 61, ap. Jarnik). „Să nu spuneți nici laie nici bălaie" („C. lit." IX, 7, 286, ap. Jarnik).
72. A urî: „Nu-l poate mistui" (Cr., 8, 210). „Mi-i negru denaintea ochilor".
73. A supăra: „Să nu mă scoți din sărite, să nu mă faci să ies din răbuș afară" (Cr., 7, 152).
74. A se supune: „Încet-încet nora s-a dat la brazdă" (Cr., 1, 7).
75. A tăcea: „Tace ca pămîntul" (*Ibid.*, 2, 23). „Iedul cel cuminte tăcea molcum în horn cum tace peștele în borș la foc" (*Ib.*, 2, 25).
76. A se teme: „Tremura ca varga de frică (*Ib.*, 2, 23). „Îi sărise inima de frică" („C. Tr.", 1876, 426, ap. Jarnik). „Tălharii rămăsese ca scriși pe părete" (*Ib.*, 431). „Se făcea părul măciucă" (Isp., I, 31). „I se făcuse inima cît un purece" (*Ib.*, 64). „Se făcură ca pămîntul" (*Cal. Buc.*, 1874, 49, ap. Jarnik). „Se făcu verde de frică" (*Ib.*, 16, 50). „Ceea ce am auzit mi-a băgat groaza pînă la

măduva oaselor" (Isp., I, 130, ap. Jarnik). „Tremura carnea pe dînsul" (Cr., 2, 23). „Mi s-a suit părul în vîrful capului; cred că ți s-a încrîncina și ție carnea" (Cr., 5, 77). „Ei cum văzură pe Prîslea, o sfecliră" (*Ib.*, 16, 48).

77. Țeapăn: „Găsi pe toți morți bușteni" („C. Tr.", 1876, 429, ap. Jarnik).

78. A da a înțelege: „Dascălul bătea șeaua să priceapă iapa" (Isp., II, 1, 61).

79. Tortură: „Făcea zile fripte bărbatului" („C. lit." IX, 12, 453). „De ce mă chinuiești ca pe hoții de cai?" (*Ib.*, 3, 36, ap. Jarnik).

80. Trist: „Nu-i erau boii acasă" (Cr., 6, 111). „Parcă ți s-a-necat corăbiile pe mare" (Isp., I, 51, ap. Jarn.). „Posomorîți ca vremea cea rea" („C. lit." X, 3, 105). „Posmăgit ca cum i-ai fi luat boii și l-ai fi lăsat cu carul în drum" (*C. Bucur.*, 1877, 47, ap. Jarn.).

81. A se trudi: „Mi-am stupit sufletul cu dînsul" (Cr., 8, 230).

82. A umbla în zadar: „Să umblați așa frunza frăsinelului" (Cr., 8, 188). „Mergînd astfel în dorul lelei" (*C. Bucur.*, 1877, 44, ap. Jarnik). „Pe cînd umbla tăind cîinilor frunză" (Isp., I, 132). „Să nu mai umble ca un pierde-vară după icre verzi" (Isp., II, 1, 78).

83. A umbla puțin: „După ce merse o bucățică cît dai cu praștia" (*Cal. Buc.*, 1877, 5).

84. A ucide: „Să-ți scurteze cărările" (Cr., 8, 199). „Lovi pe zmeu, îi luă mirul, apoi îi tăie capul" (Isp., II, 2, 58, ap. Jarnik). „Îl lovi cu copitele drept la mir" (*Cal. Buc.*, 1877, 10, ap. Jarn.).

„Ciomăgel, știi colea, tocmai bun de pălit la mir“ (*Ib.*, 34).

85. A valora: „Chirică băiatul știe cît le poate calul“ (Cr., 6). „Dascăl d-ăia terchea-berchea trei lei perechea“ (Isp., II, 1, 66, ap. Jarnik).

86. Veselie: „Veselie și petrecanie ca-n ziua de Paște“ („C. lit.“ VI, 1, 24).

Această listă este departe și prea departe de a fi completă. Așa la cele șapte metafore despre „adormire“ s-ar mai putea adăoga din *basme* și numai din *basme* altele multe, dintre cari noi ne aducem aminte vro două foarte interesante:

„l-a furat sfîntul“, cînd adoarme cineva liniștit și are un vis plăcut;

„l-a furat Aghiuță“, cînd somnul e neliniștit și visul amenință a deveni coșmar;

în fine, dacă cineva se zbuciumă a adormi și nu poate, atunci: „l-a uitat sfîntul“.

Chiar cu materialul astăzi publicat, mai ales cu *basmele* din Ardeal și din Banat, lista de mai sus s-ar putea îndoi și întrei. Noi o dăm însă ca o simplă indicațiune a elementului metaforic în *basme*, observînd totodată că unele locuțiuni, bunăoară: „la soare te poți uita, iar la dînsul sau la dînsa ba“, nici nu ne întîmpină undeva în grai afară din cercul *basmelor*.

2. Formule.

D. G. D. Teodorescu *(Poez. pop.*, 401—406) a fost pînă acum singurul la noi care s-a ocupat cu formulele *basmelor*, dînd cîteva specimene de „începutul *basmelor*“, de aci interioare „din *basm*“ și apoi „sfîrșitul *basmelor*“.

a) *Formula inițială*

Mai la toate popoarele *basmele* se încep cu ceva în felul lui „așa a fost" sau „a fost odată", afirmînd adecă realitatea celor povestite. Cîteodată însă formula e mai lungă, sau pentru a fi și mai afirmativă, sau pentru ca povestitorul să arate într-un mod acoperit că dînsul nu e tocmai sigur de cele spuse, deși ascultătorii trebuie să fie siguri, sau mai ales pentru a asocia la un loc mai multe imagini disparate, a cărora capricioasă grupare se aseamănă cu începutul adormirii, atunci cînd omul nu visează încă, dar începe deja a vedea ceva confuz. Astfel o formulă inițială celtică din Bretania zice: „Nu este nici o îndoială că altă dată cine avea doi ochi nu era orb, cine avea unul singur era chior și trebuia să facă drumul de două ori ca să vază și la dreapta și la stînga", și apoi urmează *basmul* („Revue celtique" III, 337). La români începutul cel mai obicinuit este: „A fost odată ca niciodată, că de n-ar fi nu s-ar povesti"; adesea însă formula e mai complicată, de exemplu:

„A fost odată ca niciodată,
pe cînd era lupul cățel
și leul se făcuse miel,
de se jucau copii cu el".

(G. D. T., *Poez. pop.*, 401);

sau: „A fost odată ca niciodată,

cînd se coceau ouăle în gheață
și noaptea se făcea de dimineață".

(Fundescu, p. 97);

iar uneori începutul e de tot lung, bunăoară: „A fost odată ca niciodată, că de n-ar fi nu s-ar mai povesti; de cînd făcea plopșorul pere și răchita micșunele; de cînd se băteau urșii în coadă; de cînd se luau de gît lupii cu mieii de se sărutau înfrățindu-se; de cînd se potcovea puricele la un picior cu nouăzeci și nouă de oca de fer și s-arunca în slava cerului de ne aducea povești,

de cînd se scria musca pe părete,
mai mincinos cine nu crede".

(Ispirescu, *Legende*, p. 1)

Asupra caracterului acestor din urmă formule noi vom reveni mai jos cu ocaziunea formulelor celor finale.

b) *Formula medială.*

Formulele mediale sînt totdauna rimate, producînd astfel o neașteptată plăcută diversiune în mijlocul prozei. D. G. D. Teodorescu a reprodus asemenea formule din *basmele: Fata din Dafin, Țugunea, feciorul mătușei, Împăratul și crivățul, Cruce cruciulița mea, Poteca cu dorul, Păpușica licărea, Năramza cea frumoasă, Capra cu trei iezi, Nouă viteji, Femeia lenevoasă, Șoimei și ogărei, Doi împărați,* și *Carakîz viteazul.* Cele mai interesante sînt din *Țugunea,* și anume:

Dintre trei frați, cel mai mic, Țugunea, e ologit de muma a trei zmei ca să nu-i poată omorî. Plecînd cîteșitrei, el se roagă la Dumnezeu:

„să-l fac-o albină
să treacă pe mare
ca printr-o grădină“.

Țugunea fură vinele din casa zmeilor și pleacă ca să-i întîmpine. Fiecare zmeu, ajungînd la podul sub care era ascuns viteazul, vede că i se poticnește calul și zice:

„— Hii, cal de zmeu,
de paraleu,
ce sai
și-ndărît te dai?
De cine ți-e ție frică?
că mie nu mi-e de nimeni,
decît numai de Țugunea,
feciorul moale-al mătușii;
și nici de el nu mi-e frică
că vinele-i sînt acasă,
și doar nu i-o fi adus p-aicea
cioara osciorul
și vîntul perișorul!“

Țugunea (arătîndu-se):

„— Ba am venit eu,
ca un viteaz ce sînt.
Cum vrei să ne măsurăm?
În săbii să ne tăiem,
ori în luptă să ne luptăm?“

Zmeul:

„— Mie tot una-mi face!“

Ţugunea:

„În luptă,
că e mai dreaptă,
de la Dumnezeu lăsată".

„Se luptară,
se luptară,
zi de vară
pînă-n seară".

Zmeul (către un corb):

„Corbule, corbule,
adu niţel seu în unghişoară
şi-n cioc niţică apşoară:
cu seul să ungi
şi cu apa să uzi
flacăr-asta
albastra,
ca s-o îmoi şi s-o stingi,
că ţi-oi da să mănînci
un stîrv de om!"

Ţugunea (către corb):

„Corbule, corbule,
adu niţel seu în unghişoară
şi-n cioc niţică apşoară
cu seul să ungi,
cu apa să uzi
flacăr-asta
roşie,

ca s-o îmoi şi s-o stingi,
că ţi-oi da să mănînci
două stîrvuri de cai paralei
şi trei stîrvuri de zmei!"

Femeia zmeului mai în vîrstă se face:

„o vie mănoasă
la struguri frumoasă:
unii înfloresc,
alţii rodesc,
alţii se pîrguiesc,
altora le cad boabele de coapte".

Cea mijlocie dintre femeile zmeilor se face:

„o livede de peri:
perii înfloresc,
unii rodesc,
perele se pîrguiesc,
multe se coc,
multe se răscoc".

Cea mai mică se face asemenea:

„o fîntînă
lină
cu apă puţină,
apă limpegioară
ca o lăcremioară".

În călătoria ce face, Ţugunea se întîlneşte cu:

„o droaie de ţînţari,
unii mai mici, alţii mai mari";

apoi cu un năzdrăvan de om, care

„alerga pe cîmp
cu nouă pietre de moară
și nouă de rîjnicioară,
și fugea așa de iute
c-ajungea iepurele la noadă
și-l apuca de coadă..."

Cîteodată aceeași formulă medială se repetă de mai multe ori în cursul *basmului*, așa că povestirea întreagă se pare a fi împletită cu versuri, de pildă în *basmul* ardelenesc *Ganul țiganul* (Reteganul, *Povești*, I, 59—79), unde se tot repetă formula:

„Scumpă masă
De mătasă,
Ia aminte
De te-ntinde,
Cu mîncări,
Cu țigări
Și cu vin
De pelin",

cînd Ganul vrea să prînzească; apoi după prînz:

„Ian adună,
Masă bună,
Bucături
Și sfărmituri
Laolaltă
Pîn' de d-altă dată!"

De aci formula către miraculosul cu care face bani:

„Scump cal
Din Ardeal,
Dă-mi bani,
Gologani,
Taleri lați,
Galbeni spălați";

iar cînd Ganul ia numai o parte din bani, despre rămășița lor zice calului:

„Soarbe banii,
Gologanii
Ce-au rămas,
Iar pe nas!"

Și-n fine formula către ciomagul fermecat, care bătea pe oricine după poruncă:

„Jiloveață,
Legată cu ață,
Să te-ntorci și să te suci,
Și mintea la loc s-o duci";

iar ca să se oprească:

„Acum lasă și-odihnește,
Căci asta mult folosește..."

Asemenea formule mediale ne întîmpină din cînd în cînd în *basmele* tuturor popoarelor; dar ele sînt pretutindeni fără alăturare mai rare decît cele ini-

țiale și cele finale, nu se prezintă nicăiri ca ceva tipic, și-apoi uneori se află în unele varianturi și lipsesc în altele din același *basm*, de exemplu sînt multe în basmul *Țugunea* din colecțiunea cea inedită a d-lui G. D. Teodorescu și lipsesc de tot în același *basm Țugulea* din colecțiunea lui Ispirescu.

c) *Formula finală.*

Formula medială este un accident al *basmului;* numai formula finală, ca și cea inițială, fie ambele cît de scurte, închipuiesc o particularitate stereotipă a acestui gen din literatura poporană, corespunzînd cu cele două capete ale visului: adormire și deșteptare. Tocmai de aceea formula cea inițială consistă adesea dintr-o grămădire de imagini disparate, analoage cu confuziunea de idei prin care se caracterizează începutul adormirii; iar formula cea finală se deosebește printr-un ton de ne-ncredere, de îndoială, de nesiguranță, cu totul străin întregului cuprins al *basmului.* Deșteptîndu-se din vis, omul se simte deodată în realitatea veghierii, care-l face să nu mai fie pe deplin sigur de realitatea somnului; tot așa isprăvind *basmul,* pe care-l povestise cu cea mai vie credință în cele spuse, omul tocmai atunci vede că lumea în care petrecuse nu se prea potrivește cu lumea la care se deșteaptă, și tranzițiunea de la o stare la cealaltă se manifestă printr-o glumă, printr-o păcăleală, printr-un scepticism aparent, care nu este decît un fel de ciocnire momentană între cele două stări, fără ca prin aceasta să se zguduie credința cea statornică a poporului în adevărul *basmului.*

Formulele finale ale *basmelor* române, fie în proză, fie în versuri, fie amestecate, sînt multe şi felurite.

Bunăoară:

În *Balaurul cel cu şapte capete* (Ispirescu, *Legende*, 204):

„Eram şi eu p-acolo şi dedeam ajutor la nuntă, unde căram apă cu ciurul, iar la sfîrşitul nunţii

aduseră un coş cu prune uscate
să arunce-n cele guri căscate..."

În *„Ciobănaşul cel isteţ* (*Ibid.*, 252):

Încălecai p-un mărăcine,
Să m-asculte orişicine".

În *Poveste ţărănească (Ib.*, 265):

„Am fost şi eu acolo şi am văzut toate chefurile, căci de n-aş fi fost, de unde aş fi ştiut eu să vă povestesc:

O lingură scurtă,
Pe la nasul cui n-ascultă".

În *Ţugulea (Ib.*, 332):

„Încălecai pe un lemn
La bine să vă îndemn,
Încălecai pe un cocoş
Să vă spui la moş pe groş".

În *Sucnă-murgă* (Sbiera, *Poveşti*, 98):

„Şi am fost şi eu la nuntă
De v-am spus-o vouă frîntă".

În *Mintă-creaţă (Ibid.,* 107):

„La nunta lui Sucnă-murgă m-am întîmplat şi eu. Of! ce bucate alese mai era la acea masă, tot numai fripturi şi copturi ca acelea de le-ai fi înghiţit şi cu ochii! Da încă vinurile acelea! Le-ai fi băut pe toate de nu te-ai fi temut de vro ameţeală! Mie mi-au plăcut mai ales un fel de friptură de raţă; am mîncat din ea cît n-am mai putut, şi pentru că îmi plăcea aşa de tare, am vîrît un piciorus în buzunar ca să-l am de merinde pe drum cînd m-oi întoarce acasă. Cînd veneam acasă, cam pe la mijlocul căii, am fost flămînzit şi m-am apucat să rod piciorusul acela. Tocmai cînd îmi era carnea mai dulce, m-a întîlnit un om învăţat, care îmi spunea că a învăţat carte pe la toţi înţelepţii lumii, şi a început a mă tot ruga şi a mă cehăi ca să-i dau şi lui să mănînce, că era fript de foame. Tot năcăjindu-mă el ca să-i dau şi să-i dau, m-am cam supărat şi i-am azvîrlit cam repede piciorul acela. El, sărmanul, în loc să-l prindă în mîni, a ţinut mînile în buzunar. Piciorul de friptură nu i s-a vîrît în buzunar, ci l-a lovit amarnic peste un picior, de merge bietul şi pînă acum şchiop. De nu mă credeţi, ia să vă uitaţi numai la cutare învăţat şi-l veţi vedea şchiopătînd pînă astăzi din pricina aceea!"

În *Fata Rumpe-haine (Ibid.,* 147):

„La nunta fetei acesteia m-am tîmplat şi eu de faţă. Era o nuntă aleasă, boierească, şi nuntaşi poz-

derie! Toți erau voioși și chiuiau și jucau de răsuna pămîntul sub dînșii! Pînă și mireasa era voioasă, măcar că nu-i prea era ei de măritat! Dar la masă, ce bucate și ce băuturi, cît te-ai fi descins și-ai fi tot mîncat și băut numai de-ai fi avut unde băga atîta! Între toate bucatele erau niște plăcinte atît de gustoase, cît făcea poznă, nu alta! Mai ales eu nu mă puteam sătura de ele, așa de tare îmi plăcea! Era călduțe și molcuțe cît le-ai fi mîncat și cu ochii! O plăcintă de acestea am băgat-o în sîn ca s-o am de merinde pe drum, cînd m-oi înturna acasă. Cînd pe la mijlocul căii, mi-a venit poftă de plăcintă și am scos-o din sîn și voiam s-o mănînc. Atuncea numai ce mă trezesc ia cu cutare om, drept în față. Văzîndu-mi plăcinta în mîni și plăcîndu-i și lui, se vede ca și mie, unde n-a prins a mă ruga și a mă pofti ca să i-o dau lui numaidecît și numaidecît, că, de nu i-oi da-o, el îi în stare să crepe de poftă, nu alta! Tot îmbulzindu-mă cu cererile și poftele sale, n-am avut de la o vreme încotro și i-am aruncat-o ca s-o prindă. El însă, în loc să întindă mînile și s-o apuce, închide ochii și pleacă capul în jos. Atunci plăcinta liop, tocmai în vîrful capului, și pentru că era molcuță și călduță, i s-a lipit tot părul de dînsa. Dînd el s-o ia, și-a smuls toți perii de pe cap, de-a rămas pleșuv pînă astăzi. De nu mă credeți, ian să vă uitați numai la capul lui, cînd vă veți întîlni cu el, și vă veți încredința că spun adevărul!"

În *Tălharul cel vestit (Ib.*, 261):

„M-am suit pe o prăjină
Și v-am spus chiar o minciună!
Și-am încălecat pe-o șea

Şi v-am spus-o toat-aşa!
Plătiţi-mi-o!
— Să ţi-o plătească Dumnezeu
Din prea mare darul său!"

În *Crăiasa zînelor* (Reteganul, *Poveşti*, II, 21):

„Iar eu mă suii pe o şea
şi o spusei aşa,
Şeaua a fost cam ruginoasă
Şi povestea mincinoasă!"

cu varianta (*Ibid.* III, 26):

„Eu mă suii pe-un cui
Şi pînă-n alt rînd nu v-o mai spui;
Mă suii pe-o custură ruginoasă
Şi poate că povestea fu cam mincinoasă".

În *Făt-Frumos cu părul de aur* (Fundescu, 76):
„...se făcu bucurie mare şi masă împărătească. Eram şi eu p-acolo, şi căram mereu la vatră lemne cu frigarea, apă cu ciurul şi glume cu căldarea, pentru care căpătai

Un năpîrstoc de ciorbă
Ş-o sfîntă de cociorbă
Pentru cei ce-s lungă vorbă!"

În *Balaurul cu douăsprezece capete* (*Ibid.*, 126):

„Şi-ncălecai p-o lingură scurtă
S-o bag în gura cui ascultă:
Lingură de prun ori de tei,
Plină cu minciuni de care vă spusei!"

La macedoromâni formula finală cea mai obicinuită este: „aşi, părmith nĭi ştiam, părmith vă spuşĭ; nu ştiu cum fecĭ, ma nu vă arîşĭ = aşa *basm* ştiam, aşa *basm* vă spusei; nu ştiu cum făcui, dar n-am rîs de voi" (Dr. Obedenaru, *Texte)*.

Românii din Moravia au unele formule finale foarte frumoase, de exemplu:

„Şi de multă veselie nuntaşii dedeau mereu din pistoale; unul, din greşeală, în loc de glonţ m-a băgat în pistol pe mine, a tras şi m-a aruncat drept aice".

O formulă rimată: „am fost şi eu acolo, s-a mîncat pîne de orz, dar tu Marcule să nu spui minciuni":

„jedli tam chleb ze rži,
a ty, Maruku, nelži."

(Kulda, *Morawské pohádky*, passim).

Numai doară italienii s-ar putea pune la întrecere cu românii prin bogăţia formulelor finale ale *basmului*. D. Stanislao Prato[31] *(Quattro novelline livornesi*, Spoletto, 1880, p. 85 sqq.) a adunat din ele o mulţime de specimene, din cari noi vom reproduce vreo cîteva. În Toscana basmul se încheie obicinuit prin:

„Stretta la foglia, larga la vía,
Dite la vostra, chè ho detto la mia..."

sau:

„Stretta la foglia, e stretta l'ugna,
La mia novella non è piu lunga..."[32]

În *basme* marchegiane:

„Fecero le nozze e le nozzarelle,
A me'n me dettero quèlle,
Me dettero 'n biscotti,
El buttai sotto 'l tauli,
Me dettero 'n confetto,
El buttai sotto 'l letto . . ."[33]

Pe la Roma:

„Me dettero cunfetti,
Uno lo dava al gallo
Che mi portava a cavallo,
Uno alla gallina
Che m'insegnò la via,
Uno al porco
Che m'insegnò la porta,
Uno ne mangiai,
E uno ne missi là,
Che ancora ci sarà. . ."[34]

Pe la Neapole: „Fecero tante feste e festini con un gran pranzo e tanta carne che si mangiarono; io stava sotto la tavola, ni gettarono un osso, e mi ruppero il vomero del naso"[35].

Pe la Veneția:

„Se la volè più lunga,
Tagieve el naso e feve 'na tromba;
Se la volè più curta,
Tagieve el naso e feve 'na zuca. . ."[36]

D. Prato aduce apoi în paralelă cîteva formule finale franceze, spanioale, scotlandeze și ruse, cari toate se acață de nuntă, deznodămîntul cel obicinuit al *basmului*, povestitorul afirmînd că a fost și el pe acolo, că a mîncat cîte și mai cîte, dar la urma urmelor a pățit-o. În descrierea acelor bancheturi din formula cea finală a *basmului* nimenea însă nu întrece pe celți, despre cari d. Luzel („Revue celtique" III, 338) zice: „On sait que les contes populaires, quelque merveilleux qu'ils soient, se terminent presque toujours par le mariage du prince et de la princesse, du héros et de l'héroïne, et, à cette occasion, il y a des fêtes, des jeux et des festins surtout, dans la description desquels se complaisent d'ordinaire les conteurs. Pauvres diables, qui, le plus souvent, ont dîné de patates frites avec des pommes de terre, comme ils le disent avec une résignation et un accent mélancolique fort touchants, et qui, en imagination du moins, se promènent dans des palais de marbre et d'or, au milieu des enchantements d'un luxe tout oriental, et prennent part à des festins interminables. . ."[37]. Dacă d. Luzel cunoștea adevărata natură a *basmului*, el nu s-ar fi mirat, căci ar fi înțeles că fenomenul este absolut analog cu flămîndul care-și aduce aminte după deșteptare despre bielșugul bucatelor mîncate în v i s. Astfel asemănarea formulelor finale la diferite popoare sub raportul banchetului de nuntă își are o explicațiune curat antropologică, fără a fi la mijloc un împrumut sau o filiațiune etnică. Sînt de tot rare sau chiar excepționale acele formule pentru cari s-ar putea constata sau măcar a bănui cu temei o origine istorică,

după cum ni se pare a fi una singură românească, și anume cea mai răspîndită, cea mai tipică din toate:

„Încălecai pe-o șea
Și v-o spusei așa",

pe care Julia Hasdeu (*Théâtre, légendes et contes*, p. 369) l-a tradus franțuzește:

„Je montai en selle
Et vous contai cette kyrielle".

Această formulă circulează pretutindeni la dacoromâni [...]. O urmă a ei s-a păstrat și la macedoromâni, bunăoară în *basmul Fiul de împărat și chelešul* (Petrescu, *Mostre* II, 44):

„Eram și eu acolo cînd se feace numta și haraua,
Și vhineam pe un cal cu șéaua..."

Ce să fie oare acest „încălecai pe-o șea" sau „cal cu șeaua"?

Judecînd după o novelă a lui Boccaccio (*Decamer.*, lib. VI), în vechea italiană *basmul* se numea „novella a cavallo", „povestire d-a-ncălarele": „Un cavaliere dice a madonna Oretta di portala con una novella a cavallo"[38]. Boccaccio a profitat de această expresiune metaforică pentru a croi asupra-i o anecdotă, în care i se dă un sens literal. În fond însă acea „novella a cavallo" este identică cu al nostru „încălecai pe-o șea" și constituie o particularitate comună italiano-română, iar prin urmare trebui să se urce la epoca romană.

O urmă a aceleiași metafore ni se pare păstrată în formula finală a *basmelor* de la Roma:

„Me dettero cunfetti,
Uno lo dava al gallo
Che mi portava a c a v a l l o...“[39]

Latinește „inequito“, adecă î n c a l e c, construit cu dativul, însemna a rîde de cineva, a-l lua peste picior. Astfel la Arnobiu[40]: „frustra i n e q u i t a s nobis = degeaba îți rîzi de noi“; la Macrobiu în *Saturnalele*[41]: „Medicina audet i n e q u i t a r e philosophiae = medicina cutează a-și rîde de filosofie“. Formula finală românească cea cu î n c a l e c s-ar putea traduce exact în latinește prin: „inequitavi et sic vobis narravi“.

Metafora dară „încălecai pe-o șea“, „novella a cavallo“, „inequitavi“, adecă „am glumit sau am mințit“, este o veche moștenire latină.

Să se observe că ideea latinului „inequitare“ s-a păstrat la noi și-n verbul „înșel = insello“, literalmente „pun șeaua pe cineva“, „îl încalec“, un verb care deloc n-are a face cu slavicul мъшелъ „usure“, de unde-l trăgeau Miklosich și Cihac.

III. D e c e u r i l e

Noțiunea despre *basm* nu va fi completă, dacă nu-i vom restitui un gen literar poporan, care-i aparține din toate puncturile de vedere.

Am văzut mai sus că f a b u l a este un produs al *basmului;* nu însă un produs nemijlocit. D-a dreptul din *basmul* p r o p r i u - z i s, adecă din unul din cele douăzeci și opt sau mai multe prototipuri

din clasificațiunea lui Hahn, fabula nu poate să derive, căci *basmului* îi lipsește cu desăvîrșire orice tendință, pe cînd fabula este totdauna tendențioasă, totdauna îndreptată a ajunge la un scop determinat, la așa-numită „morale de la fable". Între *basmul* ordinar și între fabula ordinară trebui să fie o specie intermediară, în care *basmul*, fără a-și perde caracterul său, să aibă totuși o tendință, să țintească la un țel, să fie un „conte à thèse". O asemenea specie există și chiar e foarte răspîndită, deși folcloriștii nu i-au găsit încă un termen propriu, numind-o deocamdată „le pourqoi", „das Warum", „the why", ceea ce românește nu se poate exprima decît prin: deceul.

Deceul este un *basm* menit a da soluțiunea unei probleme. Prin forma sa interogativă el se apropie de ghicitoare; prin fond însă, prin mijloacele pe cari le întrebuințează, prin elementul cel supranatural, deceul face pe deplin parte din *basm*. Un deceu, fie cît de scurt, nu se va confunda niciodată cu ghicitorile; pe cînd, din contra, un deceu ceva mai lung are pînă-ntr-atîta aspectul unui *basm*, încît colectorii îl publică fără nici o sfială între *basmele* propriu-zise; și nici n-au unde aiurea să-i afle locul în întreaga sistemă a literaturei poporane. Așa *basmul* publicat de Ispirescu *(Legende*, p. 205—210) sub titlul: *Numai cu vitele se scoate sărăcia din casă* nu este decît un lung deceu: de ce vînătorii sînt săraci, iar ciobanii bogați? Și mai interesant e deceul: de ce oamenii mor? pe care tot Ispirescu (ed. 1872, pag. 102—105) l-a publicat ca *basm* sub titlul *Glasul morții*. Cîte un deceu înrudit ne întîmpină mai-mai în toate limbile. Reinhold Köhler

(„Archivio per le tradizioni“, I, 71) alăturase patru versiuni din țările cele mai diferite: una sveziană, una austriacă, una bascică și una slavică: „per chè gli uomini non sanno più quando devono morire?“[42] În asemenea cazuri nemic nu împedecă pe popor de a acăța la cele două capete ale deceului formula inițială și pe cea finală, ba încă de a găsi undeva loc și pentru vreo formulă medială; și atunci ce deosebire mai există oare între *basm* și între d e c e u, afară numai de caracterul cel tendențios al acestui din urmă?

Cîteodată două sau mai multe deceuri sînt cimentate într-o singură bucată, întocmai după cum uneori un singur *basm* se cimentează din două sau mai multe. Iată, de exemplu, un *basm* moldovenesc despre Maica Domnului („Șezătoarea“, 1892, p. 177—179):

„A fost odată un om mare, cu toporul mare, și s-a dus în pădurea mare, ca să facă lemn mare, și l-a scos în cîmpul mare, ș-a făcut biserică mare, cu nouă uși, cu nouă altare, cu ferestrele spre sfîntul soare. În altarul cel mare ședea Sînta Maria-Mare; în altarul cel mic ședea Sînta Maria-Mică; în altarul de mărgăritar ședea Maica Domnului de cetea și slujea. Căta în cărți, căta în toate părțile, ca să vadă pe fiu-său, pe Dumnezeu. Pe fiu-său D-zeu nu l-a văzut, ce a văzut pe Ion, Sînt-Ion, nanașul lui D-zeu. De cît loc l-a văzut, înainte i-a ieșit cu păr galben pînă-n pămînt, năfrămi înainte i-a întins, calea i-a cuprins:

— Hei Ioane, St. Ioane! n-ai văzut, n-ai întîlnit pe fiul meu, pe fiul tău, pe D-zeu?

— De văzut nu l-am văzut, de patimă am auzit, că îl chinuiră cînii păgîni de jidani spurcați nebotezați; coroană de spini pe cap pusu-i-au, cu brîu de ciulini încinsu-l-au, în sus zvîrlitu-l-au, trei răni făcutu-i-au, trei pahare de sînge cursu-i-au, cînii păgînii de mare bucurie băutu-l-au; cît băut, băut, cît mai mult irosit.

Maica Domnului cînd a auzit, a știut un munte mare ascuțit, ca o sîmcea de cuțit și s-a dus acolo ca să-și puie inima să-și facă samă singură; cînd a ajuns acolo, s-a topit ca ceara muntele și s-a sleit ca aurul.

A știut un bulătău mare fără fund; cînd a ajuns a fost prund, a fost rămas numai oleacă de băltiță, din care a ieșit o broscuță.

— Of, maică! ce te văicărești, ce te tînguiești, așa tare?

— Cum nu m-oi văicăra și cum nu m-oi tîngui după fiul meu, după D-zeu?

— Maică! nu băga samă, nu te văicăra așa tare, că și eu am avut doisprezece puișori, ș-a venit o roată forforoată și i-a călcat pe toți odată, și numai unul a scăpat, care a fost mai mititel, și de drag ce mi-a fost, i-am pus numele Busuioc.

— Ia să-l văd și eu, broscuță.

— Busuioace, vin' la mama-ncoace!

Tare era supărată Maica Domnului, dar cînd l-a văzut

cu niște picioare băscărețele,
cu niște mîni lăboșele,
cu niște ochi bodiței,

a zîmbit a rîde, şi a luat Maica Domnului pe broască ş-a azvîrlit-o cu piciorul şi-a zis: «broască unde n-a fi, apa să nu fie bună de băut».

Şi s-a luat Maica Domnului şi s-a dus înainte; s-a întîlnit pe drum cu meşterul de lemn şi l-a întrebat Maica Domnului:

— De unde vii, meştere de lemn?

— Da vin că m-o chemat jidanii să le fac o cruce de răstignit; ei au zis s-o fac uşoară ca s-o putem purta, dar eu am făcut-o mare, că este lemn destul.

Maica Domnului l-a blăstămat aşa:

să lucri cu anu
şi să capeţi banu.

Şi a pornit tot înainte Maica Domnului şi s-a întîlnit cu un ţigan; ţiganul de departe a zis:

— Bună calea, maică!

— De unde vii, meştere de fer?

— Da vin că m-o pus jidanii să fac piroane; mi-o dat fier puţintel şi încă am mai furat din el, ca să nu fie piroanele groase ca să-l doară de tot pe fiutău.

— Să dai o dată cu ciocanu
şi să capeţi banu.

Şi s-a dus tot înainte Maica Domnului, ş-a ajuns la jidani unde s-a chinuit Domnul Hristos şi-a intrat în casă la jidani. Jidanii tocmai atunci se puneau la masă. Atunci au strigat jidovii:

— Ce cauți? pe fiu-tău, pe D-zeu? El este al șaptelea părete; cît sînge i-am băut, cît i-am irosit, atunci va învia el de unde este de la al șaptelea părete, cînd va cînta cocoșul ista că-i fiert și-a bate din aripi și-a cînta; și cînd a mișca păstrăvul ista că este fiert, și-a ieși din blid afară. Atunci ei uitîndu-se la Maica Domnului, cucoșul a înviat și a ieșit din blid afară și a cîntat, și păstrăvul iarăși a ieșit din blid afară și a înviat; ei uitîndu-se în blid, păstrăvul a dat din coadă și i-au stropit; și cocoșul a bătut din aripi ca să cînte și iar i-au stropit pe obraz, și de atunci pestriți au rămas și ei pe obraz. Domnul Sfînt a ieșit de unde a fost, și s-au luat pe drum jidanii după Maica Domnului de dau cu fuga și zvîrleau cu bolovani. Maica Domnului lua bolohanii și-i zvîrlea înapoi, și din bolohani se făceau ouă roșii. Și a întrebat jidanii ce sînt acelea? Maica Domnului a zis că sînt ouă roșii, căci astăzi este ziua de Paști și va fi cît va fi lumea".

Acest *basm* se alcătuiește din începutul unui descîntec, urmat de cinci deceuri deosebite, și anume:

de ce apa fără broaște nu e bună?
de ce lemnarii cîștigă banii cu anevoie?
de ce ferarii cîștigă banii ușor?
de ce evreii au pistrui pe obraz?
de ce la Paști se mănîncă ouă roșii?

Elementul cel tendențios al deceului rezultă din amestecul celor două r e a l i t ă ț i: realitatea stării celei neconștiente din somn, de unde izvorăște *basmul* propriu-zis, și realitatea stării celei conștien-

te de veghiere, care impune minții omenești la tot pasul tendința de a rezolvi probleme. Deceul este fiu al ambelor acestor realități, aparținînd pe jumătate visului și pe jumătate aievei. El se naște din însoțirea în părți a v i s u l u i cu a i e v e a. Cînd *basmul* propriu-zis și copilul său, deceul, ajung deopotrivă la un însemnat grad de dezvoltare într-o societate deja relativ destul de înaintată, elementele lor se fuzionează, sistematizîndu-se într-un complex numit m i t o l o g i e, în care sînt două pătrimi neconștiente provenind direct sau indirect din *basmul* propriu-zis, o pătrime conștientă datorită caracterului celui tendențios al deceului, și o altă pătrime conștientă rezultată din opera ulterioară de sistematizare. Prin jumătatea cea neconștientă, sustrasă liberului arbitriu, toate m i t o l o g i i l e se aseamănă una cu alta, și ele nu se deosebesc decît prin jumătatea cea conștientă, care le apropie de natura literaturei celei culte.

Deceurile în genere, fie românești, fie străine, sînt de o varietate extremă și de o extremă ingeniozitate. Ele dau o soluțiune poporană neașteptată problemelor celor mai mari ca și problemelor celor mai mici, și poporul are o deplină credință în d e c e u, ca și-n *basm*, ca și-n v i s, măcar că nu crede în f a b u l ă, acest produs deja prea depărtat al *basmului*.

De ce sînt pete în lună?

v. *Avel.*

De ce luna și soarele se întunecă?

v. *Vîrcolac.*

De ce sasul n-are sfinți, ci numai pe Dumnezeu?
v. *Cărnat.* — *Sas.*
De ce păianjenul e blăstemat?
v. *Păianjen.*
De ce cîinii și pisicile nu se-mpacă?
v. *Cîne.*
De ce suflă vîntul?
v. *Vînt.*
De ce capra ține coada în sus?
v. *Capră.*
De ce iepurele are buza crăpată?
v. *Iepure.*
De ce bradul are o cruce în vîrf?
v. *Brad.*
De ce ursul n-are coadă?...

Iată un deceu, asupra căruia ne vom opri pentru a arăta în ce chip o problemă analoagă capătă pe calea curat antropologică cîte-o analoagă soluțiune la popoare diferite.

La români ursul n-are coadă fiindcă l-a înșelat vulpea făcîndu-l să și-o bage din lăcomie într-un rîu ca să se prinză pești de coadă, și apa înghețînd de ger, ursul abia a putut să scape berc. De aci, cînd o pate cineva din lăcomie vreo pacoste, se zice proverbial: de aia n-are ursul coadă.

În Franța ursul este o raritate, dar sînt foarte populari iepurii. Iepurele n-are nici el coadă. D e c e? Cînd arca lui Noe plutea pe apă, dracul o tot găurea mereu, ca doară-doară să se-nece. Noe tot astupa găurele cu piroane. Isprăvind piroanele și

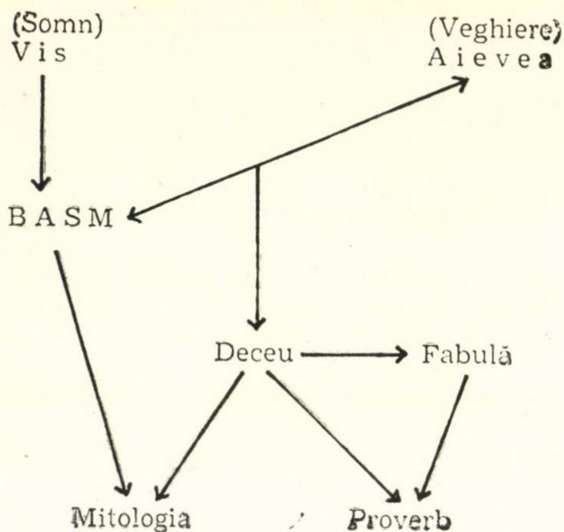
văzînd că dracul a mai făcut o gaură, Noe s-a repezit de a tăiat coada iepurelui, băgînd-o în acea crăpătură. Față cu un piron cum nu s-a mai văzut, dracul a fugit, iar iepurele a rămas fără coadă („Révue d. trad. pop." V, 244).

Din Franța să sărim tocmai la zulușii din sudul Africei. Acolo nu sînt nici urși, nici iepuri, dar este un fel de bursuc fără coadă. De ce? Fiindcă la zidirea lumii, atunci cînd toate dobitoacele merseră la Dumnezeu ca să-și ceară fiecare cîte o coadă, numai bursucul din lene nu s-a dus singur, ci a trimis în locu-i pe altul ca să i-o aducă, și acela nu i-a adus-o. De aci în Africa sudică proverbul despre oamenii leneși: „de aia n-are bursucul coadă" („Révue d. trad." IV, 110).

Din deceul românesc, proverbul: „de aia n-are ursul coadă" despre cei lacomi; din deceul zulușilor, proverbul: „de aia n-are bursucul coadă" despre cei leneși; este învederat că românii nu s-au înțeles cu zulușii; dar natura cea antropologică a deceului este astfel, încît chiar la capetele opuse ale lumii el poate să dea o soluțiune asemănată unei probleme înrudite, iar acea soluțiune să devină apoi un proverb aproape identic.

Proverbul, care nu este în principiu decît concluziunea unei povestiri, persistînd chiar atunci cînd însăși povestirea s-a uitat de demult, își are originea dentîi în deceu, și apoi în fabulă ca produs direct al deceului.

În acest mod filiațiunile categoriei literare poporane a *basmului* se pot reprezinta prin următoarea genealogie:

v. *Cimilitură.* — *Zicătoare.* — *Somn.* — *Vis* . . .

(*Etymologicum Magnum Romaniae.* Dicţionarul limbei istorice şi poporane a românilor III, 1893, col. 2596—2652)[13].

CURS DE FILOLOGIE COMPARATĂ

1893—1894

Prelegere introductivă

I. Filologia comparată e istoria naturală a omului. Filologia comparată e istoria naturală a omului; pe ea se întemeiază; însă istoria naturală a omului nu însemnează istoria naturei omului. Dar ce e natura? Natura e tot ce e mărginit și finit, în antiteză cu acel infinit la care omul ajunge pretutindenea, fie-n astronomie, fie-n chimie, matematici, dar pe care omul îl înțelege. (Există totuși un fel de turburare intelectuală a unor spirite cari nu voiesc a înțelege că există încă ceva afară de finit). Pe noi ne preocupă finitul, adică ce e natura în genere. Aceasta natură, luată în sens mai vast, se caracterizează prin materie, formă și forță; aceste trei proprietăți fundamentale aparțin naturei întregi: și celei anorganice și celei organice. Materia e de vro patru stări: licuidă, radiantă, solidă, gazoasă. Forma e de o varietate extremă, asemenea și forța. (În privința faptului de a se ști ce e organic și anorganic, naturaliștii se încurcă: Hegel zice că se pot confunda).

Toată natura e în evoluție. Evoluția e descoperirea cea mai sublimă din secolul nostru. Ea a fost descoperită de Darwin și Oaleas Brussel[1]. Dar aproape nici un adevăr nu există în știință care să nu fi fost presimțit cu mult mai nainte. Tot asemenea și cu descoperirea cu care se laudă secolul nostru, cu evo-

luțiunea. Precum înțelegeau Darwin și Brussel evoluțiunea, tot așa o înțelege prin 1350—70 un arab, Ibn Haldu[2]: acesta trece de la anorganic la organic, trece peste plante, ajunge la maimuță și d-aci la om, dar nu se oprește aici, ci trece evoluția și mai departe. Deci evoluția se știa încă cu mult înainte de secolul nostru, dar nu erau oameni cari s-o formuleze. Prin evoluțiune toate fenomenalitățile se desfășoară una dintr-alta. Trecînd în această desfășurare prin niște trepte aproape nesimțite, linia de demarcație e aproape imperceptibilă. Fiecare fază se deosibește de faza inferioară printr-un plus, iar de faza superioară printr-un minus. Exemplu: cineva zicînd că omul are două mîini, un cap etc. prin aceasta nu face istoria lui naturală, ci ceva ce aparține zoologiei; nu e nici un plus, nici un minus. Plus e acela care constituie istoria naturală a unei fenomenalități superioare; minusul aparține fenomenalității inferioare. În sfera organică animalele au un plus asupra plantelor, omul are un plus asupra restului animalelor; în ceea ce e, în aceasta consistă istoria lui naturală; deci pentru a face istoria naturală a omului, trebuie să ne întrebăm care e plusul lui? Acest plus e negreșit cuvîntul, literatura. Fără cuvînt omul — probabil — n-ar fi mai inteligent decît o maimuță, cîine etc. Limba celui mai primitiv popor tot e un mare plus asupra limbei animalului celui mai înaintat; dar cuvîntul devine și mai mare prin literatură. Limbă și literatură! Iată dar istoria naturală a omului ca om!

Asemenea istoria naturală a plantelor e botanica, nu horticultura; un grădinar poate face un trandafir dintr-un măcieș (un grădinar din Olanda ajunsese

a face o lalea neagră sau o tulipă); tot astfel istoria naturală a animalelor e zoologia; un selector de animale e în stare să producă cele mai minunate varietăți de cai, boi, oi etc. Dar și aici, ca și la botanică, trebuie să deosebim natura de artă. În același mod, prin acțiunea spiritelor superioare, se naște într-un mod artistic o literatură cultă și prin aceasta se naște o limbă literară. Această literatură și limbă culturală e artă nu natură; nu intră prin urmare în sfera naturală a omului.

Se naște întrebarea: care să fie criteriul pentru a distinge limba și literatura ca desfășurare naturală, (ca un pas înainte de evoluție), de limba și literatura ca product artistic?

Criteriul nu e greu de găsit: tot ce e natură are legi precise, constante, fixe și numai prin aceste legi natura devine obiectul unei adevărate științe. Nefiind legi, n-ar putea fi știință, ci un complex de cunoștințe, pe care-l numim știință numai atunci cînd studiază legile. Numai limba populară neartificială, netrecută prin cultură și numai literatura populară au legi și de aceea Schleicher a avut dreptate cînd a zis: „Linguististica e o știință naturală, dar și etnopsihologia e o știință și mai naturală, căci întîmpină *legi*“ etc. Numai limba și literatura populară intră în preocupația filologiei comparate, care în urma acestui lucru se împarte în linguistică și etnopsihologie.

Am spus că filologia comparată se poate numi istoria naturală a omului. Pentru ce? Pentru că limba și literatura sînt mai cu deosebire acele lucruri prin cari omul se ridică d-asupra restului animalelor; am adaos încă că aceasta se poate zice numai despre li-

teratura și limba populară, nu și despre limba și literatura cultă. Prin aceasta s-a stabilit între ambele categorii o distincțiune care trebuie rezolvită. La prima vedere ar rezulta că limba și literatura cultă, de vreme ce ele nu intră în sfera filologiei comparate, nu sînt naturale. Iată punctul asupra căruia trebuie a ne înțelege: numai natura nu e supranaturală, întrucît toate cele accesibile omului se coprind în natură. Dar legea evoluțiunei face o deosebire între naturile totale și naturile superpuse de jos în sus: diamantul ieșit din mîna unui giuvaergiu e natural din punctul de vedere al naturei totale, dar el e nenatural față cu mineralogia, căci în mineralogie scînteiază numai un diamant natural; tot astfel o tulipă neagră sau un trandafir negru — flori datorite cu desăvîrșire artei horticole — sînt flori naturale față de horticultură, dar nenaturale față de botanică. Un bou „dura“ sau de „melinos“, un cal, cîine, perfecți pînă la extrem, sînt naturali din punctul de vedere al naturei totale; nu intră însă în preocupațiunea zoologiei.

Iată deci în ce sens suma graiurilor și a literaturilor populare este naturală omului, formează acel plus ce-l ridică (exclusiv) asupra restului animalelor, este naturală neamului uman, pe cînd limba cultă, limba literară este produsul unui spirit superior, rezultatul unui fel de antropotehnie. Niciodată o omenire întreagă [nu] va consista numai în acele spirite superioare ce formează natura cultă și limba și literatura cultă.

De aceea pentru natura cultă și limba și literatura cultă există trei consecințe: 1). Ele sînt necontenit superioare, de vreme ce rezultă din evoluțiunea de

jos în sus; 2). Literatura și limba cultă își au rădăcinile lor, prin aceeași lege a evoluțiunei, în literatura și limba populară; 3). Avînd rădăcinile lor acolo, ele își trag sucul din acele rădăcini, se reînnoiesc prin ele, trebuie necontenit, pentru a trăi, să se întoarcă la acele rădăcini și să recurgă la ele[3]. Această ultimă consecință ne explică pentru ce chiar spiritele cele mai înalte, mai supranaturale față cu nivelul omenirei, se inspiră adesea din popor, precum un vultur, după ce se ridică sus de tot, trebuie să se scoboare să se mai odihnească pe o stîncă, pentru că e imposibil să zboare perpetuu.

Nimic însă nu trebuie exagerat. Principiul că limba și literatura cultă trebuie să se întoarcă în popor nu trebuie riguros susținut, căci aceasta ar duce la maimuțării. Astfel a pățit dl. Bibescu care a scris o carte în graiul poporan de la Vălenii-de-Munte, cu toate particularitățile lui; în adevăr, e comic ca cineva, de ex., să înzestreze limba cultă cu un romanț scris în limba poporană: 1) pentru că romanțul nu e un gen poporan și 2) pentru că e imposibil ca un om de o cultură înaltă să întrebuințeze numai expresiuni poporane. De ex. răposatul Alecsandri în colecțiunea lui de poezii populare publică și o baladă: *Dragoș*, la finele căreia zice: „Această baladă deși compusă de mine în stilul cîntecelor bătrînești“ etc. Ea însă e inferioară cu desăvîrșire producțiunilor populare, nu e o creațiune, ci o maimuțărie!

Cînd un literat vrea să facă ceva în felul în care face poporul, trebuie să se „inspire“ din popor, nu însă să „copieze“. Să luăm „boacetele“ pe care numai poporul le are în special. Bocetele populare pot inspira, dar cel ce se va inspira prost va produce o

caricatură. Bocetul a inspirat — bine — numai pe dl. Budu (sub pseudonimul Badea Pletea). D-sa a reușit a face un bocet admirabil, numai inspirîndu-se din popor[4]. Orice scriitor bun va introduce în scrierea cultă elemente linguistice din popor, proverbe, cuvinte etc., dar niciodată nu va introduce particularități. Așa literatura cultă se poate inspira foarte bine din cîntecele de leagăn, din descîntecele populare, dar să se ferească a imita.

Fine

După această privire introductivă, să reîncepem de unde ne-am oprit an[5]. An am studiat literatura populară copilărească cu cele patru subdiviziuni ale ei: cîntecele de leagăn, cîntecele copilărești de jocuri, frămîntările sau frînturile de limbă și poveștile sau basmele, oprindu-ne la

Subdiviziunile literaturei bărbătești.

II *Literatura bărbătească* ce conține șapte subdiviziuni: 1) Ghicitorile (deceurile); 2) Strigăturile de jocuri; 3) Doina; 4) Horele — ditirambul; 5) Colinda; 6) Vicleimul și 7) Orațiile de nuntă.

Ce sînt strigăturile de jocuri? Caracterul lor.

A. *Strigăturile de jocuri.* Ce sînt acestea? Un pasaj dintr-o nuvelă țărănească *Cui ai făcut cîntecu?* a d-lui Vasile Cosmovici ne poate face a ne da bine despre strigăturile populare române de jocuri și ne permite a da o adevărată caracteristică a acestui gen poporan:

1. Strigăturile sînt totdauna o improvizație produsă de impresia momentului; flăcăul cînd joacă se inspiră de o strofă de iubire sau satirică. Se întîmplă cîteodată ca el să bage cîte un vers luat din cîntecele populare, dar totalul nu e luat din aceste cîntece; 2. Autori ai strigăturilor sînt numai flăcăii; fata, oricît de limbută ar fi, tot păstrează un decor, o modestie înaintea mulțimei în care e mai liber flăcăul; în doine însă femeia joacă un rol important; o mare parte din doine se datorește inspirațiunei femeii; 3. Strigătura trebuie să fie scurtă[6].

Cea mai bogată colecție de strigăte populare române e aceea a d-lor Jarnik și Bîrseanu din Transilvania. E un volum întreg. E peste putință să se facă o colecție definitivă[7] de strigături pentru că ele se fac încontinuu. Sînt puțini flăcăi care în viața lor să nu fi făcut cel puțin una sau două strigături.

Strigăturile „Alimori".

Acesta e sensul obicnuit al strigăturilor[8]. Acum trebuie să adăugăm că, pe lîngă strigăturile propriu-zise, mai există un fel de strigături tot improvizate de flăcăi, tot scurte, tot satirice, dar întrebuințate în niște împrejurări cu totul speciale; nu la horă, nu la joc, ci cari în popor sînt ca un fel de gazetă satirică sau a scandalurilor satului și care gazetă nu e mai pe jos decît multe din gazetele noastre. Asupra acestor strigături trebuie deci să ne oprim mai cu dinadinsul, deoarece ele au, pe de o parte, interesul noutăței, iar pe de alta pentru că au o origine necontestabil romană. Ca să avem o idee preliminară despre ce e vorba, să cităm un pasaj din cartea d-lor

Candrea și Frîncu (despre românii din munții Transilvaniei)[9]: „Aceste strigături, prin forma și prin intențiunea lor satirică, nu se fac în dans ci-ntr-o împregiurare specială și cu scop de a îndemna pe oameni la însurătoare". Forma cea mai bine păstrată a acestor strigături și numele lor antic s-a conservat mai ales la românii din Banat. Despre ele au scris răposații Banciuc și Sofronie Liuba[10]. Primul zice că la românii din Banat sînt multe zile cu „alimori", de la 30 ianuarie, sîmbătă, la 6 februarie, la 25 martie, joi și la duminica lăsatului sec de brînză. Al doilea zice că-n Maidan se zice: „hai la moară" în loc de „alimori". E cert că forma cea veche a cuvîntului e „alimori", căci această serbare se face la români în legătură cu pomana morților ca priveghi. Cuvîntul „alimori" e un arhaism roman foarte remarcat; știu că la romani erau trei feluri de suflete, după credința poporului: „lemures" ce reprezentau pe oamenii cei răi ce au murit; în opoziție cu acești „lemures" erau „lares", ca suflete bune; iar la mijloc, ca suflete îndoielnice, erau „manes". De „lemures" romanii se temeau foarte mult. Marcus Terentius Varro Reatinus[11] ne spune că pentru a-i goni romanii aruncau înapoi boabe de fasole etc. Această alungare e reprezentată în sărbătorile românești prin „foc" și „roata de foc". Însuși cuvîntul „alimori" reprezintă cuvintele latine „ad lemures" („ad-lemures", „allemures", „allimori", „alimuri", „alimori"; „norus" — nor; „ad" reprezintă invocațiunea, chemarea). Această însă ar fi numai o simplă ipoteză, dacă n-am constata ceva analog la neolatinii din Occident; numai în mod comparativ putem trage ceva cert; una

din cele două trăsuri caracteristice ale „alimorilor" noştri e că există un priveghiu şi un îndemn la căsătorie. În Franţa s-a perdut numele şi a rămas numai obiceiul. La italieni se păstrează ambele[12]. E de remarcat că acest obicei a fost persecutat în Franţa pe la 1773. În alte determinate împrejurări se obicinuieşte această serbare şi pentru conservarea pomilor roditori, cu credinţa că de astă dată sînt apăraţi contra „lemurilor" şi pomii roditori.

Am văzut dar că la popoarele indicate mai sus acest obicei are aceleaşi trăsuri caracteristice. În Anglia acest obicei se numeşte „Valentin", pentru că se ţine la 14 februarie, la ziua sfîntului Valentin. Ilustrul folclorist german Mannhardt a cercetat la slavi şi la germani şi n-a găsit nici o origine de „lemures". Deci tot de la romani îşi trage originea acest obicei. Dl. Hasdeu crede că „Valentinul" englezesc e de origine franceză.

Dacă la noi în loc de „alimori" într-unele locuri se zice „hai la moară", aceasta se explică foarte uşor: ţăranul român, neînţelegînd ce înseamnă cuvîntul „alimori" şi nepreaplăcîndu-i să facă cercetări filologice, a zis, ca să-i vie mai lesne, „hai la moară".

Am văzut că strigăturile de jocuri sînt de două feluri: strigăturile de jocuri propriu-zise şi strigăturile de „alimori"; ele sînt foarte importante din punctul de vedere comparativ, avînd lărgime şi-n Occident. Existenţa lor se poate afirma de la romani. Am văzut că colecţiunea cea mai bogată pîn-acum de strigături de jocuri e a d-lor Bîrseanu şi Jarnik. A d-lui Bîrseanu e revăzută şi publicată de profesorul Ioan Urban [Jarnik].

Cum clasifică dl. Jarnik strigăturile de jocuri? E admisibilă clasificația d-lui?

Jarnik, publicînd acele strigături, s-a încercat și să le clasifice, dar n-a reușit. El s-a ocupat mai mult cu strigăturile glumețe și cu strigăturile satirice, cari la popor sînt de același fel, căci gluma și satira sînt același lucru din punctul de vedere poporan. Pentru ca să vedem că în realitate unele ca și celelalte sînt absolut același lucru, să luăm din colecția d-lui Jarnik cîteva strigături glumețe și cîteva satirice, cum le numește d-sa:

Strigături glumețe:

„Cine joacă și nu strigă
Face-i-s-ar gura strîmbă
C-așa-i jocul românesc
Cu strigăt ardelenesc
Cînd aud, înnebunesc“[13]

Strigăturile satirice dl. Jarnik la împarte în trei varietăți: 1). Strigături satirice în ciuda fetelor și a nevestelor; 2). Strigături satirice în ciuda feciorilor și a bărbaților. La a treia varietate îi dă titlul „Deosebite“, necaracterizînd-o.

E ușor de întrevăzut că aceste subdiviziuni sînt arbitrare, că n-au caracterul esențial pentru o clasificație.

Iată o strigătură din prima d-sale subdiviziune:

„Mîndra care joacă bine,
Mă învață și pe mine“ etc.

sau:

„Dragă, de nu ştii juca
Atunci nu ne încurca" etc.

sau:

„Fata asta şti juca
C-a-nvăţat-o maică-sa
Ţine-o, Doamne, lîngă mine
Să mă-nveţe şi pe mine" etc.

După cum vedem nu e nici o deosebire între acest fel de strigături şi între cele numite de d-sa *glumeţe*.

Din a doua subdiviziune:

„Dragu mi-i flăcău spîn
Că-i şi tînăr şi bătrîn" etc.

sau:

„Sărac bărbăţelu meu
Toţi oamenii zic că-i rău
Şi el e-omu lui Dumnezeu
Că de cînd m-am măritat
Nici o palmă nu mi-a dat
Numai capu mi l-a spart!"

Toate aceste strigături sînt făcute de bărbaţi.

Dl. Jarnik a făcut[14] şi strigături ce nu sînt strigături de joc, ca în a treia rubrică *(Deosebite)*:

„Ucigă-te crucea, drace,
Că nu dai babelor pace" etc.

sau:

„Fă-mă, Doamne, cum îți place
Numai popă nu mă face" etc.

sau:

„Tremură popa să moară
Cu prescura subțioară" etc.

sau:

„Hop, hop, hop, la popa-n pod
Să-i mîncăm purcelu tot" etc.

Deosebirea caracterului strigăturilor noastre de jocuri de caracterul aceluiași gen poporan la occidentali (mai ales la italieni). Madrigalul la occidentali și epigrama populară la noi.

Am văzut că o deosebire esențială între acele două clase și trei subdiviziuni nu există. E un singur gen de strigături și numai atît se poate face; ele sînt numai o glumă ce însoțește jocul și care se croiește și se cîntă numai de jucători, niciodată de fete; gluma este ceva foarte caracteristic în acest gen poporan literar al românilor; prin glumă strigăturile poporane române se deosibesc de cîntecele poporane analoage la frații noștri din Occident, mai ales la italieni, la cari cîntecele de joc în felul strigăturilor se cheamă „stornelli" sau „strambotti", caracterizate prin sentimentalismul ce lipsește cu deosebire în cîntecele noastre cari îl rezervă pentru doină.

Ca să vedem acel element esențial al cîntecelor analoage italiene, vom cita unul:

„Cînd te-ai născut tu, s-a născut o frumoasă floare,
Luna s-a oprit în mersul ei,
Stelele și-au schimbat pasul..."

sau:

„Foaie de iarbă amară,
Mă duc în paradis, iubita mea,
Dacă nu te voi găsi acolo, mă voi întoarce..."

Un „stornello" italian glumeț (ceea ce e cam rar la ei) se aseamănă perfect cu o strigătură de joc română.

De ex. la italieni:

„Foaie[15] de alun
Ai mai mulți iubiți decît muștele în Apulia,
Toți te vor, dar nici unul nu te ia".

La noi (în colecția d-lui Jarnik):

„Sub răchita rourată
Șede baba supărată
Cu fata nemăritată".

Am văzut pînă acum deosebirea între strigăturile de joc românești și cîntecele analoage neolatine din Occident și de cîte ori se întîmplă ca acele cîntece din Occident să aibă o nuanță satirică, atunci se constată existența unui element etnic care a putut din

același gen poporan al cîntecelor de jocuri romane rustice să facă două varietăți: una românească, totdauna glumeață și alta occidentală, mai totdauna sentimentală, rar satirică sau glumeață. Aceste strigături din Occident au dat naștere unui gen literar admirabil: „madrigalul", de care-și bate joc Molière. Originea madrigalului din cîntecele de joc neolatine din Occident a fost studiată de ilustrul profesor Schuchardt, în scrierea sa *Ritornelli und terzine*, o lucrare foarte interesantă pentru studiul poeziilor populare neolatine în genere. El aduce și o mulțime de exemple pentru a-și susține teoria sa.

Strigăturile românești de joc niciodată n-ar fi putut da naștere madrigalei care mai totdauna e o epigramă. Distincțiunea dintre epigramă și madrigal pare foarte mare și totuși e posibil că ambele aceste genuri să se fi născut și dezvoltat din același gen poporan, din cîntecele de jocuri. Poetul francez Richard[16] le aseamănă, zicînd că același lucru poate fi d-odată și epigramă și madrigală. Românul, în jocurile lui, e în stare să rîză și de o Venere, pe cînd italianul, francezul, spaniolul, din contra, sînt în stare să facă o Venere și dintr-o babă-clanță, astfel că același gen poporan prim a putut deveni epigramă în Orient și madrigală în Occident.

Din cele ce am zis pînă acum despre strigăturile române, am putea afirma că strigăturile noastre și „alimorele" formează un gen poetic epigramatic, unde găsim același laconism cu aceleași mușcături. Epigrama populară propriu-zisă e la noi „strigăturile de jocuri". Românii negreșit că au și ei sentimentalism în literatura populară, dar el n-ajunge pîn-la o afecție, pîn-la o izbucnire naturală și nefardată a

sentimentului și, pe de altă parte — după cum am mai spus — un astfel de sentiment e rezervat în literatura noastră numai doinelor.

Diferite feluri de improvizație.

Acuma am văzut că strigăturile sînt totdauna improvizații, adică sînt compuse la moment, fără precugetare și sub impresia jocului. Să ne înțelegem asupra *improvizației*. Ea poate fi de trei feluri: 1) *totală sau integrală*, atunci cînd jucătorul improvizează un cîntec întreg; 2) *parțială*, atunci cînd jucătorul își aduce aminte și ia o strigătură deja cunoscută și compusă de altul, dar o modifică ca să se potrivească (foarte bine) cu situațiunea în care se află și 3) *adaptivă*, cînd o aplică așa de bine, încît nimeni nu poate zice că nu e lucrarea lui, în sfîrșit cînd o aplică cu atîta dibăcie ca și cînd ar aplica la lucrarea lui un proverb[17]. Dl. Jarnik are foarte multe strigături de soiul din urmă în colecția d-sale. Oricum ar fi însă strigătura, ea dovedește mare dispoziție satirică care, înnăscută (inné) în poporul român, nu s-a putut răsfrînge (decît într-un grad foarte mic doar la italieni) și asupra celorlalte limbi surori.

Aparența superiorității spiritului unei limbi străine.

Să intrăm acum în oarecari amănunte în afară de sfera literaturei[18], cu atît mai mult cu cît fenomenul e mai remarcabil și cu cît foarte puțini îl observă.

Constatăm că, cînd cineva vorbește ori scrie, de ex. franțuzește, pare a fi foarte spiritual; o bucată literară fiind scrisă de un român în românește și-n franțuzește, va părea mai bună cea scrisă în franțuzește.

Cînd un român ar ține același discurs, o dată în românește și o dată în franțuzește, va părea mai spiritual, mai frumos cel ținut în franțuzește. Iată în ce mod o limbă străină pare mai frumoasă; deci cineva trebuie să aibă mai mult spirit ca scrierea sau vorbirea sa să pară mai însemnată-n limba lui. Tot așa germanii, studiind foarte mult filosofia, au căpătat și-n limba lor un ton așa de filosofic (ceea ce francezii numesc „cachet philosophique") încît, cînd cineva vorbește nemțește, pare a fi filosof. Francezul se distinge deci prin spiritualitatea lui, germanul prin profunditatea (filosofia) lui, ungurul prin faptul că e înjurător, iar românul se distinge prin *spiritul lui satiric*. Un român, de ex., ascultă ceva și la urmă zice[19] „de! o fi" și aceste vorbe nu se pot traduce în nici o altă limbă.

Greșita confundare a horelor cu strigăturile de jocuri (vezi și pag. 231—233).

B. *Horele*. Ambele genuri, strigăturile și horele, au fost pînă acum confundate. În colecțiunea lui Alecsandri găsim numai hore. În colecțiunea d-lui Jarnik găsim horele confundate cu strigăturile; Jarnik chiar zice că sînt același lucru. Dar nu-i așa: 1) am spus de mai multe ori deja că strigătura e o improvizațiune individuală; hora însă e un cîntec tradițional; strigătura are apoi în vedere o singură persoană sau o clasă de persoane, ca de ex. clasa popilor. Ele au[20] și o țintă individuală; 2) hora însă e un cîntec de joc care se adresează la societatea întreagă ce ia parte la petrecere; 3) strigătura nu e de instrument muzical: jucătorii pot dansa fără muzică și nu-

mai cu strigăte, pe cînd horei îi trebuie totdauna muzică.

Curios lucru că dl. Jarnik a publicat chiar în fruntea colecțiunei d-sale o strigătură în care se observă foarte bine deosebirea între horă și strigături de joc[21]. Iată acea strigătură:

„Decît o ceteră rea
Mai bine cu gura mea.

(Ceteră sau lăută înseamnă un grup de lăutari)

Cetera-i cu patru strune
Toate bune;
Cetera le mai greșește
Gura-mi le mai potrivește“;

adică hora (cîntecul de horă) ce nu poate fi pentru ceteră, poate să și greșească în privința acelor improvizațiuni, pe cînd gura totdauna le potrivește.

Scurtă recapitulare a strigăturilor de jocuri.

Revenind asupra strigăturilor de jocuri, cari sînt de două feluri: strigături de jocuri propriu-zise și „alimori“, am văzut că una din trăsăturile lor caracteristice e de a fi improvizată sau cel puțin de a avea aerul improvizărei, să coprindă un à propos, o aluziune adresată cuiva. Am văzut de asemenea că strigăturile în literatura noastră populară sînt o creațiune exclusivă a bărbatului sau a flăcăului; o altă caracteristică a strigăturei e că tot jucătorul o și cîntă, nu are o arie aprobată, adoptată de mai-nainte. Strigăturile „alimori“ există și la neolatinii din Oc-

cident. Le-am văzut la italieni, francezi, englezi; strigăturile de joc nu sînt numai la români ci se află și la alte popoare; de aceea am și stabilit o comparațiune între strigăturile române și neolatine. Ele se aseamănă în picantul lor spirit, dar diferă prin aceea că la români strigăturile erotice sînt numai excepțiuni, căci caracterul strigăturei românești e de a fi satirică; jucătorul român persiflează pe cineva: sau pe o fată jucătoare, sau pe un alt flăcău etc. Aceste strigături formează în literatura noastră populară un gen foarte interesant, epigramatic, prin laconism și sub raportul fondului, adresate fiind la un singur om sau la o categorie de oameni (ca popii) puși în joc. Ex.: un flăcău spîn joacă cu fata cu care ar fi vrut să joace un mustăcios și atunci mustăciosul persiflează pe spîn cu următoarea strigătură:

„Drag mai mi-i flăcău spîn
Că-i și tînăr și bătrîn..."

Ne rămîne acum a constata că strigăturile sînt comune tuturor românilor, cel puțin din Dacia de azi, dar e interesant ca ele să fie studiate și la macedoromâni și la românii istrieni. E un volum publicat[22] de dl. Enea Hodoș, făcut în mod critic. Dl. Hodoș ne amintește mai multe variante și o apreciere asupra fondului. D-sa zice că „o însușire ce nu poate fi trecută cu vederea e satira din cîntecele țăranului român; să n-ajungi din fatalitate pe mîna unui țăran deștept, că strașnic te batjocorește și popă măcar d-ai fi și tot nu scapi".

Strigăturile de jocuri și sulemeneala femeilor.

E de observat însă că la noi numai un lucru nu e satirizat în aceste cîntece: obiceiul de a se sulemeni; abia bătrînele sînt satirizate, iar cît despre cele tinere numai cele ce nu reușesc să se sulemenească bine. Deci țăranii noștri admit o sulemeneală potrivită, chiar în interesul frumuseței. După cum observă dl. Hodoș, tot așa și-n strigăturile[23] românești, defectul rumenelei — artificiale, bine-nțeles — e lăsat la o parte; se vede că țăranul român nu consideră rumeneala ca ceva rău.

De unde au învățat femeile române a se sulemeni? De la femeile slave; rumeneala e ceva așa de slavic, încît și termenii pentru frumusețe sînt luați de la rumeneală: „krasni" (= roș), „prekrasni" (= foarte roș), cari cuvinte în dialectele slavice însemnează „frumos". La sîrbi termenul pentru frumusețe e „liec", o lipitoare, ceva lipit pe obraz. Noi însă avem pentru frumusețe cuvîntul „frumos" care vine din latinescul „formosus", unde, după cum ușor vedem, e cu totul neglijată ideea de sulemeneală, căci și „formosus" vine de la „forma", cuvînt care aci însemnează, se-nțelege, [formă — ms. B] frumoasă a feței, adică frumusețe naturală, (Virgiliu întrebuințează foarte mult cuvîntul „forma" cu acest sens)[24].

Deosebirea între strigăturile de jocuri și hore (vezi și pag. 228—229).

După această digresiune, am terminat acum cu strigăturile și putem trece la hore, pe cari colecționiștii de pînă acum le confundă cu strigăturile[25], deși, după cum vom vedea îndată, între hore și strigături

există o diferență, sau mai bine zis un șir de diferențe radicale. În adevăr ambele sînt strigături de jocuri, dar numai atît. Vom adăuga că la strigături, ca și la hore, sînt unele expresiuni comune ce sînt rare în celelalte forme. Românul, cînd cîntă oricine, exclamă-n joc, adăugînd ceva, de ex.:

„Place-mi mie a juca
Cu drăguța altuia
Că se uită pe sub gene
De mine parcă se teme“ etc.

Găsim asemenea exclamațiuni deopotrivă și la strigături și la hore.

În acestea însă se mărginește toată înrudirea lor: 1) prin proprietatea comună de a fi ambele cîntece de joc și 2) prin niște strigături stereotipe comune.

Am văzut încă că strigăturile aproape în totalitatea lor sînt satirice, epigramatice. *Horele* uneori și ele sînt satirice, dar nu totdauna, unele nu sînt deloc și unele nu sînt epigramatice nici sub raportul formei, nici sub al fondului[26]. 1) Ele nu se adresează la nimeni, ci dau numai o situație; 2) Horele nu sînt improvizațiuni ca strigăturile. Ele sînt făcute de mainainte, cunoscute tuturor jucătorilor, adaptate unei arii și adesea o horă aparține unui singur joc. 3) Strigăturile sînt totdauna cîntate de jucători; horele și ele, dar aceasta e o excepțiune, nu regulă; regula e că horele sînt cîntate de lăutari (din gură). Aceste trei deosebiri stabilesc o delimitațiune absolută între ambele genuri.

Să luăm acum, pentru a ne convinge, primele două hore din colecțiunea lui Alecsandri:

Prima:

„Hai, Ileană, la poiană
Să săpăm o buruiană,
Buruiana macului
Ca s-o dăm bărbatului
Ca să doarmă, doarmă dus
Pîn-ce soarele-o fi sus
Şi să doarmă somnoros
Pîn-ce soarele-o fi jos"

După fiecare vers e refrenul:

„Ileană, Ileană".

Aci, după cum lesne vedem, nu e nici o asemănare cu strigăturile.

A doua:

„Merge Tiţa la fîntînă
Tiţa, mîndra Tiţă . . . "

În fine, nici în acest cîntec nu găsim vreo asemănare cu strigăturile, deci iarăşi o deosebire totală de genul strigăturilor, căci vedem că nu e nici epigramă, nici satiră. De aceea[27] în hora d-lui G. D. Teodorescu intitulată *Raţa* nu găsim nici o horă[28] laconică, nici satirică.

Învederat dar că hora formează un gen cu totul separat, ce trebuie să-şi conserve individualitatea sa în totalitatea literaturei populare române.

Etimologia cuvîntului „horă". Studiu comparativ.

De unde vine cuvîntul horă? Din „chorus" latinesc și aceasta din χορός grecesc, ambele cu însemnarea de „cor". Hora noastră e cea mai directă transmisiune a „chorusului" latin, sau a „horosului" grec (și coriștii aceștia în vechime dansau cînd cîntau)[29]. Din „chorus" latin, românii au făcut „horă", nediftongat, adică nu „hoară", pentru că au luat-o dintr-o formă masculină. Dacă românii ar fi împrumutat cuvîntul de aiurea și dintr-o formă feminină, atunci am fi avut „hoară".

E interesant să știm că probabil prin intermediul elementului românesc (deoarece noi sîntem strănepoții direcți ai romanilor) acest nume de danț s-a răspîndit și la slavii de pe Peninsula Balcanică. La bulgari avem forma „horo". Ceva mai mult: nu numai că și slavii de pe Peninsula Balcanică au împrumutat acest cuvînt eminamente latin; la slavi avem „horo-vod" (din „horo" = horă și „hodichi"[30] = a duce, deci a duce hora, a juca hora, după cum avem la Properțiu și Horațiu: „choros ducere"), dar punctul de plecare nu poate fi decît de la români, căci numai românii l-au moștenit d-a dreptul de la romani.

Danțul (poporan) și etimologia lui.

Horele nu se împart în două feluri bine caracterizate, după cum am văzut că se împart strigăturile; ele sînt un singur gen ce prezintă o variațiune puțin caracteristică, dar interesantă: horele de nuntă. Cu această ocazie, ca o digresiune, vom aminti că jocul, în genere, de la nuntă poartă numele special de

„danț“; la țărani există dar o deosebire mare între danț și joc; și în biserică se zice „Isaia dănțuiește“, iar nu „Isaia joacă“. Dimitrie Cantemir comite o eroare filologică afirmînd că românii au luat cuvîntul „danț“ de la poloni, care îi zic „tanetz“; dar aici e *t* la începutul cuvîntului, nu *d*. Apoi noi găsim forma cu *d* la toți neolatinii, prin corespundere fonetică; chiar germaniștii au recunoscut că germanii de la neolatinii din Occident au luat cuvîntul german modern „tanzen“; germanul are obiceiul de a preface o dintală într-o altă dintală, o labială-ntr-o altă labială etc.; un neamț ar fi în stare să facă din „babă“ — „papă“ sau din „papă“ — „babă“ etc.; astfel ei din „danzare“ italian, de ex., au făcut cuvîntul lor „tanzen“. Lucrurile fiind astfel, e o problemă foarte grea de a descoperi de unde au românii vorbele „danț“ (sau „a dănțui“), căci din limba latină rustică nu le au: 1) pentru că nu e nici o urmă[31]; 2) pentru că românii ar fi făcut „dînț“, cum din „cantus“ au făcut „cînt“, din „quando“, „cînd“ etc. Venit-a el dintr-o fîntînă italiană, rămîne o chestiune de discutat d-acunainte.

Danțul formează o varietate interesantă; părintele Marian[32], pe care l-am văzut și-n anul trecut că e foarte activ, în cartea d-sale *Nunta la români* putem vedea un pasaj *Busuiocul*, care e o parte integrantă la orice nuntă[33]. Dl. Marian aduce mai multe specimene de aceste hori ce se deosebesc de celelalte hore. E curios că o horă aproape tot așa se găsește și la ruși, cu deosebire că în loc de „gîște“ se găsesc „rațe“. Specimentul nostru cu gîștele începe așa:

„Șapte gîște potcovite
Au plecat să se mărite“ etc.

Hore d-acestea se găsesc și la neolatinii din Occident. Dl. Hasdeu are patru exemple cu cununia păsărilor. În Italia, în Spania, în Franța găsim neamuri sau rude foarte apropiate cu cele „șapte gîște potcovite“ ale românilor.

Cu acestea am terminat cu cîntecele de joc, strigături și hore; acum, de la veselia zgomotoasă, vom trece la ceva cu totul altfel, la elegia poporană, la expresiunea amorului și a suferinței, la suspinul individual ce constituie admirabilul gen poporan român:

Cum definește însuși poporul doina? Caracterul ei. O anecdotă.

C. *Doina.* Ce e doina? Nu putem da noi o nouă definiție, o definiție mai bună decît aceea pe care-a dat-o însuși poporul. Această *Doină*, publicată de Alecsandri și cunoscută de toți, rezumă în sine caracterul ei:

„Doină, doină, cîntec dulce!
Cînd te-aud nu m-aș mai duce.
Doină, doină, viers cu foc!
Cînd răsuni eu stau pe loc.
Bate vînt de primăvară
Eu cînt doina pe afară
De mă-ngîn cu florile
Și privighetorile.
Vine iarna viscoloasă
Eu cînt doina-nchis în casă
De-mi mai mîngîiu zilele,
Zilele și nopțile.
Frunza-n codru cît învie,
Doina cînt de voinicie.

Cade frunza jos în vale,
Eu cînt doina cea de jale.
Doina zic, doina suspin,
Tot cu doina mă mai țin.
Doina cînt, doina șoptesc
Tot cu doina viețuiesc".

Iată deci admirabila definiție a poporului, care ne-arată cum doina exprimă toate nuanțele sentimentului începînd de la sentimentul de jale și terminînd cu sentimentul de bucurie. Și Negruzzi C. are o frumoasă poezie, unde de asemenea se vede admirabila frumusețe a doinei:

„De cînd eram încă mic
Doină știu și doină zic" etc.

Românul cînd se află într-o dispozițiune melancolică și cînd nu-și aduce aminte nici o doină existentă ce să se potrivească cu starea lui sufletească de atunci, e în stare să cînte într-una: „Doină, doină, doină, doină, doină..."

În această privință există o anecdotă frumoasă: odată un român făcuse o prinsoare cu dracul că unul din ei să poarte în spate pe celălalt atîta timp cît cel care a încălecat va cînta un cîntec și s-au învoit ca mai întîi să poarte românul în spate pe drac; dracul atunci a început să cînte un cîntec lung de tot, care oricît de lung ar fi fost însă, tot a trebuit să se sfîrșească odată. După ce dracul a sfîrșit cîntecul, s-a dat jos de pe spatele românului și, la rîndul lui, după învoială, a luat el în spate pe român. Atunci românul a început să cînte: „Doină, doină, doină, doină..."

cît timp i-a plăcut și pînă cînd i s-a urît și românului d-a mai sta în spatele dracului, astfel că dracul a obosit grozav și a rămas păcălit de român.

Doina exprimă foarte bine traiul intim al poporului român și, în sensul strict al cuvîntului, la alte popoare nu există doine ca la noi. În prelegerea precedentă am văzut deosebirea cea mare ce se constată între strigăturile de jocuri la români și între strigăturile de jocuri analoage la frații din Occident.

De ce doina noastră se deosebește de elegia poporană a celorlalți neolatini?

Vom vedea mai tîrziu o deosebire și mai mare dintre doina română și elegiile poporane din Occident. Doina noastră diferă apoi de așa-numita „mica doină" a francezilor, germanilor, italienilor, portughezilor, spaniolilor, retoromanilor etc. și în mare grad diferă și elegia poporană la ei de la un popor la altul. De unde vine o divergență așa de însemnată între noi și occidentali pe de o parte și între diferitele neamuri occidentale pe de alta? Bunul simț ne spune că această divergență n-ar putea exista dacă poezia populară a tuturor neolatinilor ar avea o origine latină, care ar fi dat naștere unor caractere identice; dar, din contră, fiecare popor neolatin ni se prezintă cu cîte-un caracter elegiac deosebit. Constatîndu-se această divergență, a pune la îndoială elegia latină, se naște întrebarea: vechii noștri străbuni avut-au ei o elegie poporană pentru a ne-o transmite și nouă, sau n-au avut? Întrebarea e foarte legitimă cu atît mai mult cu cît sînt popoare în cari predominează genuri întregi literare. Așa chiar în principiu se pu-

tea întîmpla ca romanii să nu aibă deloc o elegie poporană, sau să aibă una de tot mică.

Pentru a rezolva această chestiune atît de interesantă ne vom adresa mai întîi la celebrii Duruy[34], Moinsen[35] și mai ales la Michelet (în *Istoriile* lor), care poseda foarte mult intuițiunea[36]; el mergea de multe ori chiar pînă acolo unde nu avea fîntîni, dar cine posedă spiritul de sinteză, o analiză parțială îi va folosi pentru a reconstitui ceea ce-i lipsește în analiză. Michelet în *Histoire romaine* are un pasaj foarte interesant relativ la poezia romană, pe care dacă l-ar fi scris un neamț, am fi zis că vrea să calomnieze pe romani; în acel pasaj Michelet ne spune un adevăr foarte mare, și anume „că romanii nu erau o națiune poetică, ci magistrală și legională; entuziasmul, fondul poeziei, lipsea chiar în legiune; era un zid căruia nimic nu putea rezista; e curios, căci tocmai războiul face pe om să se simtă mai presus de natură". Totuși există un cîntec[37] roman de acest soi, din patru versuri, foarte frumos:

„Mille, mille, mille, mille decollavimus" etc.

În restul poeziei populare romane (sau care trebuie a fi numită astfel pentru că se cînta de poporul roman) nu găsim nici un adevărat cîntec de inspirațiune poetică, ceea ce Michelet ne-a dat în pasajul său ce l-a reprodus germanul Corssen, ilustrul latinist, într-o lucrare analitică (monografie): *Origines poësis romanae* (tip. Berlin 1846). Corssen ajunge la concluzia că „Romanii se gîndeau întotdauna la principiul utilului; numai utilul trebuia pentru ei; ceea ce găsim la romani ca poezie populară sacră, ca

«naeniele funebre» (= bociturile), »carmina convivalia«, tot așa de sacre, toate acestea le găsim reci, grave, formulate prin legi. Poezia și reprezentațiunile scenice populare romane aveau un caracter stereotip, reglementat; poezii expansive, libere, nu existau la romani".

E curios că Michelet și Corssen scriau aproape în același timp, fără a se cunoaște unul pe altul, și au ajuns absolut la aceleași concluzii.

Ce rezultă din această constituție a caracterului eminamente prozaic al poporului roman? Aceasta e o întrebare de o importanță capitală.

Dacă romanii n-aveau poezie populară, de unde au luat-o neolatinii?

Dacă romanii nu aveau o poezie populară lirică în genere, atunci de unde au luat-o neolatinii? (Nu ca material linguistic, pentru că toți aceștia negreșit că vorbesc cîte-un dialect latin). Iată întrebarea ce ni se impune într-un mod necesar.

Primul care a deschis calea spre răspuns e contele Nigra, foarte cunoscut ca diplomat, dar care e mai cu deosebire un distins filolog. El, în revista „Romània", a publicat în 1776 un studiu foarte interesant: *La poesia popolare italiana.* Asupra acestui studiu trebuie să ne oprim mai cu dinadinsul: 1) pentru că Nigra inaugurează o nouă direcțiune în cercetarea literaturei poporane; 2) pentru că el trebuie îndreptat cu ceva care i-a scăpat cu totul din vedere. Nigra începe a constata că poezia populară italiană poate fi împărțită în două categorii: „canzoni" și „canzi". Prin „canzi" înțelegem un fel de „stornelli" sau „strambotti". El declară că poezia italiană e nu-

mai poezie lirică, şi, pentru a arăta acest sentiment, el pleacă de la originea limbei şi iată ce zice: „Popoarele ce în epoca domnirei romane locuiau în Italia inferioară aparţineau în proporţie predominantă marelui neam italic, din care latinii formau ramura cea mai puternică. În Italia superioară fondul poporan se compunea din gali şi alte ramuri celtice sau cel puţin înrudite cu celţii; în Italia inferioară era deci un substrat italic şi în Italia superioară substratul era celtic. Dialectele celtic şi italic, deşi înrudite, formau însă în periodul cunoscut istoriei tot atîtea diferenţe între ele, după cum sînt diferenţe între limbile latină şi greacă. Adoptînd limba învingătorilor, celţii din Italia superioară au primit în substanţă fondul lexical şi gramatical latin; originele materiale de pronunţie între cele două rase nu erau tocmai identice; de aceea noi putem constata pînă azi că o vorbă latină sună altfel pe buza unui piemontez şi altfel pe buza unui sicilian. Poezia populară şi limba sînt o creaţiune spontanee etnică şi urmează în dezvoltarea şi menirea lor un proces analog. Noi trebuie să conchidem că această poezie (poezia lirică) în Italia superioară e de origine celtică".

Mai departe Nigra-şi dezvoltă această teorie aplicînd-o la celelalte neamuri din Occident. Această poezie n-o putem numi decît poezie poporană celto-romană. Vedem dar teoria lui Nigra, care e foarte luminoasă; tot aşa explică el şi poezia populară; teoria lui însă prezintă o lacună importantă: a zice că-n Italia inferioară substratul era italic, aceasta nu-i adevărat, căci mai ales în Grecia mare elementul grec predomină din răstimpi; de aceea în Italia sudică în-

tîmpinăm în poezia populară nişte particularităţi cu totul elenice; deci trebuie să admitem la nordul Italiei o origine celtică a poeziei populare romane şi la sudul Italiei o origine elenică; aşa că Italia suferea din două părţi: de curentul grec de la sud şi de curentul celtic de la nord şi aceste obstacole nu le putea învinge Italia. Aceste două curente s-au revărsat şi asupra Italiei centrale şi acolo s-a format poezia centrală populară italiană, ce s-ar putea numi poezia greco-celtică.

Romanistul german Bartsch, doi ani după Nigra, a publicat un studiu asupra poeziei populare provensale, pe care o arată celtică chiar prin metru (ritm). Aceste două lucruri au fost aşezate pe o bază solidă. Dacă admitem pretutindeni influenţa substratului asupra poeziei populare, ce vom zice despre Spania? Aici au fost iberii, de la care azi mai există numai bascii sau escualii[38] din Pirinei, a căror limbă se studiază de atîta timp, fără a i se putea stabili o origine sigură. În Spania a fost un substrat iberic, căruia i se datoreşte în mare parte originea limbei spaniole; în Dacia a fost substratul tracic.

Dacismul doinei.

O dată constatîndu-se că romanii nu aveau o poezie lirică, că ea s-a datorit substratelor etnice înainte de romani, rezultă de la sine că poezia populară lirică a noastră se datoreşte substratului dacic; aceasta rezultă pe calea cercetărilor istorice.

Dar dacă doina e la noi de origine dacică, de unde vine însuşi cuvîntul doină?[39].

În lecţiunea trecută ne-am întrebat despre originea doinei sau a genului elegiac poporan român. Am

văzut rezultatul cercetărilor lui Michelet, Corssen, Nigra, Bartsch, un rezultat ce confirmă că poezia populară nicăieri la popoarele neolatine n-are origine romană, constatat fiind că romanii erau un popor eminamente prozaic; cel mult puteau avea o poezie vitală, eroică, dar o poezie lirică, o poezie a sentimentului, nu.

Am văzut apoi că la toate seminţiile neolatine poezia lirică aparţine anume substratului etnic nelatin: în apus (Spania şi Portugalia), substratului iberic; în Franţa, substratului galic; în Italia nordică, substratului celtic; în Italia meridională, substratului elenic; la noi, substratului dacic sau tracic. Şi să ne întrebăm acum: nu sînt oare indicii că în adevăr dacii şi tracii au fost o ginte poetică? Sînt asemenea indicii? Prea multe: [1] Mai întîi să ne aducem aminte că vechii greci atribuiau anume tracilor originea muzelor elenice; după ei această origine se atribuie unui Orfeu, unui Museu etc. pe cari toţi elinii îi fac traci. A explica acest tracism prin alte considerente decît cele antice e peste putinţă, deoarece elinii cunoşteau foarte bine pe vecinii lor traci; ambele popoare au existat în acelaşi timp. Era deci o tradiţie înrădăcinată la vechii elini că poezia lor s-a născut sub influenţa tracilor şi prin urmare tracii au fost o ginte eminamente poetică. 2) În special există un text pentru tracii nordici în fragmentele istoricului grec Theopompe de la Hiro (sec. IV a. Ch.). El vorbeşte de traci numindu-i geţi: „Geţii pînă şi la ambasadele lor nu mergeau altfel decît cîntînd din chitare; muzica şi poezia însoţeau pînă chiar şi operaţiunile ambasadei". 3) Există şi o glosă importantă a lui Hesichios (lexicograf din Alexandria, sec. IV p. Ch.)[40]. El are o mulţime de glose ce aparţin popoarelor învecinate

cu poporul grec. Între glosele tracice figurează la el și cuvîntul βρύγχον sau mai corect βρούγχον. Sub această glosă Hesichios zice: „βρύγχον" ωυδάραυ βράωες δυομαγονοω (Tracii numesc chitara „brinhon"). 4) Avem un cuvînt curat tracic constatat demult: la românii din Banat pînă astăzi lăuta mare ori chitara se zice „broancă"; e învederat că cuvîntul român bănățean „broancă" nu e decît βρύγχου tracic.

Iată dar că din toate punctele de vedere noi constatăm că pe cît de prozaici erau romanii, pe atît de poetici erau tracii; și pînă azi ni s-au conservat urmele de poezie ori de muzică tracică. Fiindcă avem în discuțiune nașterea doinei, fiindcă vedem că această naștere a doinei la români aparține numai unuia din cele două elemente constitutive ale națiunei noastre: romanii și dacii (afară de elementele amestecate), să ne întrebăm în ce mod s-a făcut acest amestec și în ce mod analog se naște orice națiune, adică care e procedeul acestei nașteri, acestei formări a oricărei națiuni? Unde s-a născut o nouă națiune, s-a născut din cucerire: populațiile cuceritoare se așează în general în țara nouă fără femei, fără familie; cucerirea o dată terminată, cuceritorii își iau neveste din populațiunea cucerită: așa tații la noi, în urma cucerirei Daciei, au fost romani, mumele au fost dace; dintre copiii lor, băieții scăpau totdauna de influența mumelor, fetele, din contră, rămîneau un timp îndelungat sub influența mumelor lor; mumele în prima generațiune fiind dace, erau crescute în spiritul dacic; în a doua generațiune[41] spiritul dac rămînea la fete și spiritul roman la băieți; după mai multe secole, în urma dispariționei elementului autohton, urmele

foarte trainice ale acelui element se conservă în naționalitate prin elementul femeiesc. Ca o probă e că pînă și pe timpul lui Cantemir în Moldova numai femeile ziceau „chicior“ și „ghine“[42]; numai cu timpul obiceiul acesta s-a răspîndit și printre bărbați.

Astfel că, dacă poezia lirică la noi e de origine dacică, atunci ea tot prin femei a trebuit să se introducă la noi și tot ele dar sînt pînă astăzi un agent creator puternic în acest gen poetic din literatura noastră populară. Cu alte cuvinte autorii doinelor la români în mare parte trebuie să fie femeile, pe cînd poemele eroice, strigăturile de jocuri ș.a. sînt exclusiv bărbătești.

În adevăr, de vom lua o colecție de doine, vom constata că cele mai multe sînt compuse de femei. În colecțiunea lui Alecsandri, d.e., găsim doine foarte frumoase compuse de femei, ca doina *Nevasta tîlharului*, *Floricica*, *Sora contrabandierului* ș.a.

Iată trei versuri din doina *Floricica:*

„Foaie verde de alună
Mă dusei noaptea pe lună
Să culeg o floricică“ etc.

Alecsandri, într-o notiță relativă la doina *Sora contrabandierului*, zice că această doină e compusă de o tînără țărancă, Domnica, din Crăiniceni.

Mai sînt apoi tot de femei compuse *Doina Cobiului*, *Doina dragostii* ș.a.

Deci și din acest punct de vedere vedem dacismul doinelor: dacii, prin femei, au lăsat urme de la dînșii și pînă azi.

Am arătat prozaismul latin, natura poetică a tracilor, în fine că elementul dacic pînă azi joacă un rol important în compunerea doinelor.

De unde vine însuşi cuvîntul „doină". Părerile lui Petru Maior, Mălinescu, Dim. Cantemir, Aron Florian şi a d-lor Densusianu şi Hasdeu.

Ne mai rămîne o chestiune de rezolvit: de unde se trage însuşi cuvîntul „doină"? O chestiune cu atît mai importantă cu cît vom căuta o rubedenie a lui cu limbile neolatine[43]. „Doina" e un cuvînt eminamente românesc. Nainte de a constata acest lucru să spunem părerea bătrînului Mălinescu (1840)[44] care în „Fóea pentru minte" a lui Bariţiu propune trei origini ale cuvîntului „doină", dar, din nefericire, nici una nu e bună; Mălinescu zice că dacă nu e din „donativum", atunci e din „Dunărea", dacă nu e nici din „Dunărea", atunci e din „Diana". Înainte de Mălinescu prima opinie a emis-o Petru Maior, care în *Lexiconul vulgar* zice că cuvîntul „doină" vine din formele ςην sau ςαν (din Zeús), dar cum şi ce fel Maior nu ne spune.

Răposatul Aron Florian şi dl. Densusianu au susţinut că vine din „doleo" (plîng) printr-o formă substantivală ipotetică „dolina"; dar o obiecţie vom face: *l* latin între două vocale se transformă-n româneşte în *r:* „dolor" — durere; atunci am fi avut forma „dorină"[45]. E imposibil deci de admis părerea d-lor. Opinia lui Cihac: acesta, presupunînd că doinele se cîntă totdauna pe flaut dublu, ce în sîrbeşte se cheamă „dvoiniţa", susţine că „doina" vine din slavul „dvin".

Cea mai bună opiniune e a nemuritorului Cantemir, opiniune greșită în analiză, însă nemerită în sinteză; el bănuiește că zeul Marte purta numele de „Doina" la daci. Dar această părere se combate cel puțin prin două puncte de vedere: 1) prin faptul că nu se probează cu nimic pîn-acum existența acelui nume la daci; 2) pentru că doinele noastre sînt mai mult sentimentale decît belicoase, cum ar trebui să fie în caz de admitem părerea lui Cantemir[46]. Partea dreaptă din opinia lui e că atribuie doinei o origine dacică.

Noi vom ajunge pe altă cale la același rezultat; datoria filologului e de a cunoaște mai întîi toate formele unui cuvînt în graiul poporan, să caute forma organică și apoi să se pronunțe asupra originei lui: la noi se zice „doină", în Transilvania, „daină"; se știe că oriunde există (în același cuvînt) o formă cu *a* și alta cu *o*, atunci forma cu *a* e mai veche, deci forma veche, forma organică e „daina". O dată știind aceasta, trebuie să ne întrebăm de unde vine diftongul *ai;* în această privință se pot face la prima vedere trei supozițiuni: întîi că diftongul *ai* e o gunificațiune („guna" în limba sanscrită se numește fenomenul în care, spre întîlnire, vocalele se lungesc, adăugîndu-se un *a*); deci s-ar putea presupune că în „daină", *ai* e o gunificațiune din *i* și atunci forma prototipică ar fi „dina"; a doua supozițiune e că *dai* din „daină" e o metateză, după cum avem „aibă" din „habeat", „defaimă" în loc de „defamie" din latinul „defamia"; a treia supoziție, în fine, e că *i* e o epenteză, o intercalare neorganică, după cum e în „cîine", „mîine", „pîine" etc.; dacă această supoziție ar fi co-

rectă, atunci forma prototipică ar fi „dană", cu epenteză „daină". Deci trei prototipuri:

„dina", în caz de gunificaţiune,
„danie", în caz de metateză şi
„dană", în caz de epenteză.

Forma cu metateză nu se poate admite, deoarece cuvîntul „danie" nu-l găsim în nici o limbă cu sensul cel puţin apropiat de „doină".

La prima vedere se surege ipoteza epentezei, fiindcă găsim în mai multe limbi cuvinte înrudite, cu acelaşi sens şi fără *i*. Aşa e în limba irlandeză, unde „dan" însemnează „cîntec"; la persiani „dana" însemnează „concert de femeie"; ungureşte „danolni", forma veche „dalolni" = „a cînta". Iată dar că şi în acest caz ipotetic am avea un cîmp larg de cercetări; dar şi această ipoteză în mod metodic azi trebuie înlăturată. Dar ce e mai important e că epenteza lui *i* nu e posibilă în limba română decît acolo unde în silaba următoare e vocala moale: *e* sau *i;* exemple: în „mîine" avem o propaginaţiune regresivă a acestui *i* (maene); tot aşa în „cîine" (caene); în „mîinile" e o propaginaţiune regresivă a lui *i* din silabele următoare (maenele); cum că în toate cazurile acestea trebuie să fie un *e* sau *i* în silaba următoare, proba e că la singular se zice „mînă", iar niciodată „mîină"; *a* prin influenţa lui *n* a trecut mai întîi în vocală obscură şi apoi s-a epentezat; pe cînd în „daină" toate acestea nu le întîmpinăm; mai întîi vedem pe *a* clar, ceea ce dovedeşte că acel *a* niciodată n-a fost în vecinătate cu *n*, căci atunci în româneşte s-ar fi născut „dînă" şi apoi „dîină"; singura ipoteză ce rămîne

în picioare e prin urmare ipoteza gunificaţiunei, ce ne face dar să admitem forma prototipică „dina".

Odată ajunşi la acest punct găsim o mulţime de paralele irezistibile: 1) observăm că cu acelaşi sens (de cîntec poporan) mai mult ori mai puţin liric întîmpinăm cuvîntul la litvani, unde cuvîntul „daina" însemnează „cîntec poporan"[47]. La litvani „daina" s-a născut iar dintr-o formă primordială „dina" prin gunificaţiune. Cel dintîi care a constatat o înrudire între forma litvană şi română e Rösler; şi nici una din aceste două naţii n-au luat ceva una de la alta pentru că n-au fost în contact decît o dată, momentan, în secolul XIV; de la ei avem „liftă" şi altele. Contactul n-a fost lung şi apoi nici simpatic pentru ca de la unii la alţii să treacă un cuvînt literar. Rösler conchide că la români cuvîntul în chestiune e de la daci; dar pentru a constata lucrul trebuie să mergem mai departe: mai întîi în limba zendică găsim forma „daena" cu sensul de „imn religios" şi chiar cu sensul de cîntec în genere, după cum a constatat celebrul romanist Haug într-un pasaj din *Zaratustra* (= Zoroastru), ce zice „*femeile* să înveţe daena", cuvînt ce corespunde perfect cu „daina" sau „doina".

În fine, Weber, cunoscutul indianist la Berlin, a găsit cu acelaşi sens cuvîntul „daina" în cîntecele vedice, în cea mai veche formă a limbei sanscrite.

Iată dar că avem o genealogie întreagă: avem mai multe limbi indo-europene în cari se găseşte acelaşi cuvînt cu acelaşi sens, sau aproape cu acelaşi sens, diferind numai în nuanţe.

Am văzut că, discutînd originea doinei, am admis două concluziuni importante: 1) că doina e de origine ante-romană, de origine dacă şi 2) că doina s-a in-

trodus în națiunea română în urma cucerirei romane prin elementul femeiesc autohton.

În privința originei dace[48], vom reaminti că alături cu forma văzută „doină“ există și forma „daină“; terminul român se înrudește cu litvanul „daina“ = „cîntec“, apoi cu zendicul (vechiul persan) „daena“ — „cîntec religios“, cîntec în genere, apoi cu cuvîntul sanscrit „daina“ (descoperit de Weber) — cîntec în genere.

Toți acești termini se reduc la o tulpină (sanscrită) *di*, sau, aspirată, *dhi* plus sufixul *na*, sufix ce în limba sanscrită formează participii; prin gunificațiune forma „dina“ crește, se sporește la „daina“ sau „dhaina“; această formă e dar un participiu și pentru a putea vedea ce însemnează această formă participială trebuie să recurgem la radical; să vedem dar ce însemnează radicalul *di* sau *dhi*. În limba sanscrită el însemnează „a cugeta“, în limba zendică, „a cugeta“, „a vedea“, deci forma participială „daina“ însemnează (ceva) cugetat, văzut; acesta e și înțelesul fundamental al doinei; cîntecul e ceva cugetat, ceva văzut; în limba zendică numele cel mai obicnuit al poetului e „Kavi“ = cugetător; asemenea e grecul ἄοιρός (= poet) din rădăcina οις căreia îi corespunde latinescul „vid -ere“ = a vedea, văzător, deci în sens vizionar; propriu, inspirațiune poetică; latinescul „vates“ = și cîntător (poet) și profet (încă o probă relativ la sensul (pre)vederei).

Transplantarea acestui gen liric poporan și la slavi.

Am constatat că la toți neolatinii poezia lirică a fost datorită elementului aborigen, elementului autohton, substratului peste care mai apoi s-au așezat

elemente noi. Odată ce am căpătat noi de la daci doina, s-a întîmplat altceva: ca şi noi la rîndul nostru să devenim substrat peste Dunăre; în secolul VII, cînd slavii au năvălit asupra Peninsulei Balcanice, ramurile sîrbă şi bulgară au găsit acolo un substrat românesc pentru a forma două naţionalităţi noi. La sîrbi şi la bulgari, fuzionîndu-se cu cele două elemente pentru a forma o nouă naţiune, doina, ca o formă, ca o categorie a literaturei populare, doina, ce existase acolo nainte de năvălirea slavilor, trebuia să se fi transplantat prin elementul slavic. În cazul nostru există şi o confirmaţiune a sistemului: filologul sîrb Bezsonov a observat că acea poezie e împărţită în două mari categorii: una reprezentînd poezia eroică, epică, care la bulgari şi sîrbi e foarte frumoasă, alta cuprinzînd toate cîntecele ce nu sînt epice şi cari şi la sîrbi şi la bulgari se numesc „cîntece femeieşti", o numire cu atît mai importantă, cu cît, după cum observa Bezsonov, „un asemenea epitet nu se găseşte la ceilalţi slavi". Bulgarii şi sîrbii[49] recunosc oarecum că poezia lor lirică se datoreşte elementului femeiesc în fond şi fiindcă noi ştim că acest element a fost românesc, iată dar că la ei acest gen se datoreşte substratului românesc.

„Cîntecele femeieşti" sîrbe şi bulgare se numesc „pesmejensche"; în ele (cari sînt născute la ei prin influenţa substratului românesc) se observă „ritmul şi rima" ca şi-n poezia populară română; însă poeziile epice sîrbe, ce aparţin pe deplin elementului slav invazor, sînt în versuri albe. Rima în poezia populară sîrbă aparţine genului doinei şi aceasta e o influenţă a aceluiaşi gen român, ce a avut totdauna poezii rimate. Iată o doină sîrbă, tradusă-n româneşte:

„O, copilă, cu ochii tăi cei negri
Ochii negri şi sprîncenele de corb
Privind la sprîncenele tale
Mi-am vîndut toţi boii . . .“

Cum vedem, această doină sîrbă, ca sentiment, seamănă cu doina română.

O doină bulgară:
„O, tu copilă, unică la părinţii tăi,
Nu te uita jos, nu te uita sus,
Ci uită-te în ochii tatălui tău
Pentru că tatăl tău . . . “ etc.

La bulgari doinele n-au rimă ca la sîrbi; la ei, doinele, ca şi baladele, ca şi cîntecele eroice sînt nerimate, sau rimate foarte rar prin hazard.

Cu toată deosebirea esenţială ce deosebeşte pe bulgari de români, *genul* însă e identic şi lucrul acesta se observă foarte rar la ceilalţi slavi; genul liric la ei are mai mult sau mai puţin o nuanţă deosebită, care se deosebeşte, mai mult ori mai puţin, de nuanţa doinelor.

Clasificaţiunea doinelor de dl. Mîndrescu.

Dl. Mîndrescu clasifică astfel doinele: 1) Doine de dragoste, cu toate urmările ei; 2) Doine de înstreinare de la vatră; 3) Doine de miliţie, mai ales sub streini; 4) Doine ce au produs pe haiduci şi-n fine 5) Regrete şi reflexii *pesimiste*[50]. Dar dl. Mîndrescu (fost elev al d-lui Hasdeu şi acum profesor la Bîrlad) n-a înţeles bine pesimismul; pesimismul e în opoziţie cu optimismul: optimistul crede că totdauna că mai curînd

ori mai tîrziu binele va veni; prin antiteză dar, pesimistul crede că totdauna răul va fi permanent şi universal (cine vrea să ştie ce e optimismul să consulte pe Leibniz şi Lessing; pentru pesimism şi Schopenhauer şi Leopardi). Deci un adevărat pesimism nu poate exista în literatura populară; optimismul se vede, din contră, foarte bine, d. ex. în basm care totdauna se fineşte în mod optimist.

Astfel dl. Mîndrescu n-a reuşit a clasifica doinele. Să ne întrebăm însă, se pot clasifica doinele? Da, însă numai cînd un număr mare de doine româneşti se va aduna şi atunci vom face din ele grupuri-grupuri şi fiecărui grup îi vom da un nume *caracteristic*.

Clasificaţiunea d-lui Jarnik.

Jarnik a încercat aşa ceva: el împărţi doinele adunate de el în patru rubrici: [prima] „Dragoste", a doua „Dor şi jale", a treia „Mustrări şi blesteme" şi a patra „Doine haiduceşti"; afară de acestea, o rubrică pentru „doinele cătăneşti" sau „de cătănie" ce nu sînt proprii însă decît românilor de peste Carpaţi. Pentru a vedea trăsurile caracteristice ale acestor doine, vom cita o doină din întîia categorie:

„Rele-s maică frigurile
Dar mai rele-s dragostele" etc.

Din a doua:

„Cine n-are dor de mamă
Nu ştie luna cînd răsare
Nici noaptea cît îi de mare" etc.

Din a treia:

„Zis-a mîndra către mine:
Mă mărit, mă las de tine“ etc.

Din a patra și din „sub-rubrică“:

„Cîntul dulce-al cucului
Pe coarnele plugului
Pe placul haiducului“ etc.

Acestea nu ne pot da o idee despre clasificațiunea d-lui Jarnik, un început foarte bun[51].

Acum ne mai rămîne o chestiune foarte interesantă: în ce mod se poate aplica la doine metoda comparativă?

Ca caracter etnic sau antropologic pot fi doinele comparate de la o țară la alta?

Cea mai bună diviziune a doinelor.

Cea mai bună diviziune a doinelor e în: bărbătești, femeiești și mixte; la noi există doine curat bărbătești, curat femeiești și mixte; apoi pot fi clasificate în doine de dragoste, de dor și jele, mustrări și blesteme, haiducești și de cătănie (clasificația d-lui Jarnik).

Metoda comparativă aplicată la doină. Doina turturicei.

Metoda comparativă, în studiul filologiei comparative, poate fi aplicată la doină și în ce mod și pînă la ce punct? Pentru a răspunde la această întrebare

trebuie să ne aducem aminte despre corelaţia dintre literatura populară şi cea cultă. Am văzut că trăsura esenţială a literaturei culte e de a fi *individuală;* orice lucrare e individuală aci: dacă individul e mare şi lucrarea e mare, dacă individul e mic şi lucrarea e mică; pe cînd trăsura caracteristică a literaturei populare e de a fi *colectivă.* Cînd vorbim de o doină română, acea doină reprezintă colectivitatea. Deci colectivitatea în privinţa literaturei populare şi individualitatea în privinţa literaturei culte formează o caracteristică literară, adică în literatura cultă nu poate fi aplicată metoda filologică comparativă; poate cineva să descrie pe un scriitor foarte bine, dar lege nu poate trage din ceea ce a scris[52]; legea se poate aplica numai la literatura populară, căci aceasta prezintă caracteristice omogene. Numai aceea poate fi numită ştiinţă din care rezultă legi. Aplicaţiunea metodei comparative în literatura populară nu e deopotrivă. Cel mai puţin colectiv, relativ, din literatura populară, e doina.

Deja împărţirea doinelor în bărbăteşti şi femeieşti ne apropie de individualism, individualismul în doină e mai pronunţat ca în orice alt gen poporan; în proverbe, balade etc. nu vedem individualism, pe cînd în doine individualismul joacă un rol important. Pentru ca să constatăm aceasta trebuie să facem un studiu asupra doinei în modul următor: să luăm o doină română dintr-o localitate oarecare, să urmărim acea doină într-altă localitate[53] şi să vedem în ce se deosebeşte, se modifică prin individualism, fiecare modificînd-o sub impresia lui. Aşa de ex. să luăm o doină moldovenească din colecţiunea d-rei Sevastos[54]:

„Frunză verde liliac
Vai de mine, ce să fac?
Ai veni, dar nu ai cal“ etc.

Aceeaşi doină în Transilvania (vezi colecţia d-lui Jarnik) sună:

„Bădiţa de peste deal
Ar veni, dar n-are cal“ etc.

Vedem că aceeaşi doină, sub influenţa unei alte situaţii individuale, în Transilvania ia un alt aspect decît în Moldova; în Banat (vezi colecţia d-lui Hodoş) e iar altfel. Iată deci trei variante ale uneia şi aceleiaşi doine.

Alt exemplu, o doină din Transilvania:

„Foaie verde de săsău
Să intrăm în satul meu
Haide, hai, murguţul meu“ etc.

Aceeaşi doină o avem şi în Moldova şi încă în două variante (în colecţia lui Alecsandri):

„Din Siret şi pîn' la Prut,
Murgu-mi apă n-a băut“ etc.

Chiar din sat în sat se modifică aceeaşi doină, aşa că identitatea ei cu alta nu se poate afla în două locuri diferite, dar i se cunoaşte individualismul. Iată un alt exemplu. O doină din colecţiunea lui Alecsandri are în Banat următoarea variantă:

„La casa cu cruce-naltă
La mîndruța sprîncenată
Merge lumea fermecată
. . . .
Vinu-i bun, măsura-i mică“ etc.

Varianta din România (vezi colecția lui Anton Pann):

„La bordei cu crucea-naltă
La Stăncuța sprîncenată“ etc.[55]

Vedem d-aci că aceste doine sînt proprii numai individului ce le creează.

Prin acestea am văzut modificările ce le îndură doina. Condițiunea principală a studiului cîntecelor poporane e comparațiunea variantelor, dar această comparațiune e e greu de făcut: dacă modificările sînt atît de mari la trecerea unei doine dintr-o provincie într-alta unde sînt aceleași dialecte, apoi cît de mari trebuie să fie ele cînd trece o doină de la o provincie la alta cu alt dialect. Comparațiunea devine cu atît mai grea, cu cît pe lîngă diferența individuală se mai adaugă și diferența psihologiei individului (nației). Nu poate simți bulgarul, sîrbul sau ungurul cum simte românul. E un altfel de simțămînt la unul și altfel la celălalt. Cu toate acestea poate fi un caz cînd metoda comparativă poate să găsească una și aceeași doină la nații diferite și anume atunci cînd e o situație streină individualității aceluia ce creează o doină. Asemenea cazuri însă sînt rare; așa d. ex. doina cu turturica, pasăre ce a devenit pentru toți ca un ideal; pretutindeni s-au studiat [obiceiul, modul de a fi și altele — ms. B] cari fac

ca ea să fie pentru totdauna desperată de soțul ei mort.

La români doina cu turturica o găsim pe la începutul secolului XVII inspirînd pe artistul domn Neagoe Basarab. Nu știm însă cum a scris, românește sau slavonește, dar după text vedem că nu e traducere, ci copiile ce au ajuns pînă la noi ne arată că a scris în românește astfel: „Turtureaua ce-și pierde soțul ei, pe copaciu verde nu se pune și cînd bea apă, mai întîiu o turbură“ etc. Vedem deci că acest pasaj e luat de domnul Neagoe după o doină.

După Alecsandri:

„Amărîtă turturică
Cînd rămîne singurică“ etc.

Doina turturicei e una din cele mai frumoase doine românești. Oricine, fie neamț, fie turc, a văzut „astfel“ pe turturică. În adevăr găsim și la spanioli pe la 1550 o doină despre turturică, care consună foarte mult cu cea românească. Mai mult încă, Ampère, în călătoriile sale, ne spune că doina turturicei există și la danezi. Iată dar că nu se poate zice că românii au împrumutat-o de la spanioli sau alții și totuși doina turturicei e una și aceeași.

Am văzut doina lui Neagoe Basarab; Enache Văcărescu a plagiat-o după Neagoe (și nu e adevărat că el a făcut-o mai întîi), adăugînd cîte-un cuvînt și la fine două strofe, care tocmai arată că a furat doina poporului și a stricat-o prin alterări și acel adaos. Soarta acestei doine a fost curioasă; poeții, cum dădeau peste ea, o furau. În Italia, cîntecul de turturea s-a publicat în trei variante toscane, trei

siciliene, două neapolitane etc.; deci e [răspîndit — ms. B] pretutindeni în Italia. Prin urmare vedem că, deși această doină s-a dezvoltat independent în fiecare țară, totuși ele[56] sînt identice în fond. Și doi poeți italieni au plagiat-o: un poet, Panfioglio Sasso[57], mai decurînd și altul din secolul XV ziceau că ei au făcut-o.

Ce e colinda?

D. *Colindele.* A colinda e a merge din loc în loc, cîntînd și oprindu-se [în unele porți — ms. B]; așa fac colindătorii. Aceasta ne dă o primă idee foarte vagă de ceea ce e colinda, care e „une chanson ambulante“. Colindele se cîntă totdauna numai de bătrîni și de copii.

Cum clasifică dl. Teodorescu colindele? Critică.

Dl. D. Teodorescu împarte, în colecția d-sale, colindele în trei categorii sau rubrici: 1) „colindele solare și religioase“; unele coprind mituri în cari constelația joacă un rol de căpetenie, altele se referă la sfinți și instituțiile religioase; 2) „colindele tradiționale“ (aici însă dl. Teodorescu nu-și dă seama că tradiționale sînt toate colindele) și 3) „colindele domestice“. Din cele trei specimene vedem lesne că această clasificație făcută de dl. Teodorescu e cu desăvîrșire arbitrară; pe lîngă aceasta, din diferite colinde citate de dl. Teodorescu vedem că ele se contrazic chiar în ceea ce privește punerea lor într-o anume categorie a d-sale; astfel, de ex., vedem la d-sa cum o colindă din rubrica colindelor solare coprinde elemente ce ar face parte riguros din rubrica colin-

delor domestice; așa e colinda tradițională (după d-sa) „vînătoreasa“, unde ne apar tocmai șoimii și ogarii.

Faptul e că în adevăr colindele au un caracter religios, iar cît privește restul [colindei — ms. B], colindătorul se poate agăța de orice lucru, în legătură directă sau indirectă.

Toate colindele sînt deci, în fond, religioase și se disting nu prin coprinsul lor, ci prin finalul lor caracteristic.

Clasificația noastră a colindelor.

Prin urmare clasificația făcută de dl. Teodorescu nu poate fi admisă, ci cele trei categorii ale d-sale trebuiesc reduse la una singură, compusă din patru subdiviziuni: 1) colindele propriu-zise; 2) colinda sorcovei; 3) colindele de la Moș Ajun și 4) colinda plugului.

La dl .Teodorescu există aceste colinde, dar sînt puse-n alte locuri, ca și cînd n-ar fi colinde.

a) *Colinda sorcovei și filologia cuvîntului „sorcovă“.*

a) Colinda sorcovei e-n fond una singură ce se obicinuiește la Anul nou. În privința filologiei cuvîntului „sorcovă“ dl. Teodorescu e de părere că ar veni de la cuvîntul „sorok“ („sorokova“, „sorcova“) ce în rusește însemnează 40, pentru că colinda sorcovei s-ar compune din 40 de silabe. Dar să presupunem că în adevăr cîntecul sorcovei s-ar compune din 40 de silabe; ei bine, nicăieri nu s-a văzut ca copiii să dea numele unui cîntec după numărul silabelor din care se compune acel cîntec (și de unde știau apoi copiii

[români — ms. B] că „sorok“ înseamnă 40? Şi numărul de 40 de silabe nu e exact). Apoi acest cuvînt e exclusiv rusesc, căci numai în ruseşte se zice „sorok“ la 40. Cihac, dînd peste cuvîntul „sorcova“, a căutat ce cuvînt slavic îi seamănă şi a găsit cuvîntul „sroc“ = punct[58].

Respingînd aceste etimologii, nici noi nu dăm vreuna: „sorcova vesela“ = Anul nou cu veselie.

b) *Colindele de Moş Ajun*

b) Colinde de Moş Ajun:

„Bună dimineaţa
La Moş Ajun
Bună dimineaţa
La Moş Crăciun
Ne daţi (Ne daţi)
Ori nu ne daţi?“

În Transilvania:

„Bun Ajunul
Lui Crăciun...“[59]

Moş Ajunul are loc în noaptea de 23—24 decembre.

c) *Colinda plugului sau pluguşorul*

c) Colindele plugului sau pluguşorul. Alecsandri zice că cea mai însemnată colindă la romani era colinda Anului nou, de la care ar veni şi „pluguşorul“ nostru. O colecţie bună a colindelor cu pluguşor e a d-lui Ghibănescu, profesor în Craiova.

La colinde s-ar mai putea adăuga cîntecele de stea, dar acestea sînt legate mai mult cu vicleimul.

Originea colindei și tendenționismul panslav

În ceea ce privește originea colindei se observă un mare tendenționism panslav. În 1893 dl. Hasdeu a publicat un studiu: *Strat și substrat al popoarelor balcanice.* Cel dintîi care a vorbit despre studiul d-lui Hasdeu a fost tînărul profesor Minetici de la Sofia; la dl. Minetici s-a observat foarte accentuat tendenționismul panslav. Dar colinda nu e slavism la români, ci un romanism la slavi. Laurian și Massim au combătut și ei slavismul acestui cuvînt, dar slab.

E necontestat de toți că slavii au cuvîntul „colindă" sub diferite forme, precum și obiceiul de a colinda. Colecții de colinde există la toți slavii: ruși, ruteni, bulgari, sîrbi etc. La sîrbi celebrul Karağić zice: „*Cóleda* e atunci cînd se duc băieții din loc în loc..." etc. Și cuvîntul „Crăciun" se aseamănă mai la toți slavii; în fundul Rusiei avem „corociun"; la ruteni „kereciun"; la bulgari „craciun"; la boemi, idem; la unguri „koraciun". În mai toate colindele românilor „Moș Crăciun" e nedespărțit de „Moș Ajun". Despre cuvîntul „Crăciun" marele romanist Hugo Schuchardt e de părere că acest cuvînt e de origine romană și că slavii l-au împrumutat de la noi; după el „Crăciun" e o contracțiune din „Christi jejunum"; dar aceastä contracțiune e prea violentă în limba română. „Crăciun" vine din „crastinum" (a doua zi); pe cînd „jejunum" e corespunzător cu „ajun" (o zi mai nainte).

Slaviştii susţin că românii au luat de la ei cuvîntul „colindă" şi aceasta o susţin prin două argumente: că *a* din „calenda" trebuia să se facă *ă*, ci nu *o* şi că *l* între două vocale trebuia să se transforme în *r*. Isidor spune că pe lîngă forma „calenda" mai exista şi forma „colenda", ceea ce înseamnă ceva de adorat, de sărbătorit, termin de altmintrelea foarte potrivit pentru un cîntec religios. Această filologie e foarte posibilă: din „colendum" avem „corind"[60]; iată astfel că aceasta din urmă e o formă populară ce se îndepărtează de cea originală[61]; mai observăm că la noi, pe lîngă forma „colind", mai există şi forma „corind" (*l* între două vocale transformat în *r*, din latineşte); deci nu mai are loc nici unul din cele două puncte de combătut ale slavilor.

Cu modul acesta aceşti pretendenţi trebuie să ne cedeze, cu tot tendenţionismul lor panslav.

Finele cursului din 1893—94
Eugeniu Dinescu

TABLA DE MATERII

[a cursului]

C. *Doina*

D. *Colindele*

Fine

NOTE

LITERATURA POPULARĂ

[1] Adepții partidului popular din Atena antică, aflați sub conducerea lui Pisistrat, care a obținut puterea în 560 î.e.n. În acel timp au fost fixate în scris poemele homerice. (Cf. B. P. Hasdeu, *Articole și studii literare*. Prefață, texte alese și îngrijite, note de C. Măciucă, E.P.L., Buc., 1961, p. 137).

[2] Lycofron (320—250 î.e.n.), poet grec, supranumit „obscurul", s-a născut la Calcis în Eubeea și a trăit la Alexandria, unde și-a cîștigat renume de poet tragic. Opera sa cea mai importantă, *Alexandra*, este un amplu poem în care o sclavă relatează profețiile Alexandrei (Casandrei), fiica lui Priam.

[3] Arthur și Albert Schott au publicat în limba germană prima colecție de basme populare românești, *Walachische Märchen*, Stuttgart und Tübingen, 1845.

[4] Antonin Roques a tradus și publicat în diferite periodice românești balade din colecția lui Vasile Alecsandri: *Inelul și năframa*, *Sîrb sărac*, *Gruie Grozovanul*, *Miorița* și a scris o imitație după balada *Constantin Brîncoveanu; Chants roumaines*.

[5] „Și iarăși obosește pe slugă, întrebîndu-l cele auzite și poruncindu-i să spună ceea ce se teme a afla" (Cf. C. Măciucă, *loc. cit.*, p. 143).

[6] Prefața a fost reprodusă în toate edițiile colecției lui I. C. Fundescu și în B. P. Hasdeu, *Articole și studii literare*, 1961, p. 136—145; B. P. Hasdeu, *Pagini alese*, studiu introductiv și note de Mihai Drăgan, Ed. tineretului, Buc., 1968, p. 343—350; *Elogiu folclorului românesc*, antologie și prefață de Octav Păun, text îngrijit de Maria Mărdărescu și Octav Păun, E.P.L., Buc., 1969, p. 93—98.

INTRODUCERE

la P. Ispirescu, *Legende și basmele românilor, ghicitori și proverburi*, 1872

1 Titlul complet: *Legende și basmele românilor. Ghicitori și proverburi*, cu o introducere de d. B. P. Hasdeu, adunate din gura poporului, scrise și date la lumină de un culegător tipograf. A treia ediție considerabil augmentată. Partea I. București, Tipografia laboratorilor români, 1872.
2 Aubry (Alberic) des Trois-Fontaines este autorul unei *Cronici universale* scrisă în latină, o compilație din cronici anterioare, care cuprinde perioada de la Creație pînă la 1241.
3 Astăzi Cîrța.
4 *Alberici Chronicon*, ed. Leibniz, Lipsiae, 1698, in 4, t. 2, p. 556 [n. a.]. „În același an, în afara pădurii, lîngă Kerte [Cîrța], s-a arătat, după cum se spune, o amăgire a demonilor; s-au arătat niște oameni roșii, care au ieșit din niște locuri muntoase pe cai roșii, dar mai mici la statură decît sînt ai noștri, cam vreo două sute de oameni care făceau felurite alergări în fața poporului care se uita, iar cînd cei din oraș năvăliră asupra lor, ei au intrat în bîrlogurile lor și nu s-au mai ivit după aceea; totuși unul din mulțimea lor, oprit de unul din oraș, a făcut ca mîna acestuia să fie roșie cu totul, și astfel a luat-o la fugă..."
5 „Și dacă ați ști că în fiecare zi mănîncă dintr-un taler".
6 Legrand d'Aussy, *Contes du XII-e et XIII-e siècle*, Paris, 1892, in 8, t. I, p. 99 [n. a.].

FRUNZA VERDE. O PAGINĂ PENTRU ISTORIA LITERATUREI ROMÂNE

1 Umbrii, ligurii, picenii și piemontezii sînt locuitori ai regiunilor cu același nume (Umbria, Liguria, Picenum și Piemonte) ale Italiei antice.
2 „Floare de micșunea, / Ochișorii tăi au fost razele / Care mi-au făcut rana ce mă doare..."; „Floare de cireș, / Este un gard de afin și trandafir, / Eu l-aș vrea gard la casa ta..."; „Floare de măr, / Du-te acasă că te cheamă mama / Te cheamă mama și inima mea plină..." (Cf.

C. Măciucă, *loc. cit.*, p. 164—165; în continuare, traducerile din acest studiu — după acelaşi.)

[3] V. Alecsandri, *Poezii populare ale românilor*, Buc., 1867, in-8, p. 92 [n. a.].

[4] *Ibid.*, passim [n. a.].

[5] M. Pompiliu, *Balade populare*, Iaşi, 1870, in-8, p. 41 [n. a.].

[6] Caranfil, *Cîntece populare*, Huşi, 1872, in-8, p. 15 [n. a.].

[7] V. Alecsandri, *Ballades et chants populaires de la Roumanie*, Paris, 1855, in-8, p. 182, nota 19 [n. a.].

[8] În versiunea din *Istoria critică* (II, p. 71) urmează: „după cum mai deunăzi a rătăcit şi pe d. Picot", iar în notă „Picot, *Documents pour servir a l'étude des dialectes roumains*, Paris, 1873, in-8, p. 45".

[9] „Floare de purpură, / La porţile Neapolului stă scris: / Paradisul e însuşi chipul vostru...“; „Floricică de sare, / Dacă nu-s frumoasă eu, frumoasă e dragostea mea, / Am un ocheşel şi asta-mi ajunge...“; „Floare de piper, / Mă învîrt în jurul tău / Ca albina în jurul florii din gardul viu...“.

[10] „Flori de chiparos“. „Floare de ştir“. „Floare de argint“.

[11] „Frunză de aprilie“.

[12] T. Cipariu, *Elemente de poetică*, Blaj, 1860, in-8, p. 194—196. Cf. Urechiă, *Patria*, Buc., 1867, in-8, p. 21, *Poezia în faţa politicei*, Buc., 1867, in-8, p. 13 [n. a.].

[13] Rispetto — cîntec popular, de dragoste, cu formă fixă.

[14] Strambotto — cîntec liric popular, satiric sau de dragoste, monostrofic, format din 4—10 sau chiar mai multe versuri endecasilabice.

[15] Serenata — serenadă, termen regional pentru strambotto.

[16] Maggi — cîntec popular de mai, însoţit de dans.

[17] Violeta — cîntec pentru viorele.

[18] Nanna — cîntec de leagăn.

[19] Caselli, *Chants populaires de l'Italie*, Paris, 1865, in-8, p. VIII [n. a.]. În *Istoria critică* completează: cf. Tit. Liv., IV, 53.
„Începe, Dameta; după aceea vei urma tu Menalca, / Veţi cînta cu rîndul: ei iubesc ambele cîntece“.

[20] Sanders, *Das Volksleben der Neugriechen*, Mannheim, 1844, in-8, p. 154, 160, 164, 172, 174, 176 etc. [n. a.].
„Creangă de filodendron, / O, scumpa mea, creangă de filodendron“.

[21] Sacharov, *Skazaniia Russkago naroda*, Petersburg, 1841, in-8, t. 1, part. 3, p. 92 [n. a.].

[22] *Ibid.*, 210 [n. a.].

[23] *Ibid.*, 273 [n. a.].

[24] Ochoa, *Tesoro de los romanceros y cancioneros*, Paris, 1838, in-8, p. 329 [n. a.].
„Primăvara verde / Plină de flori, / Coroană de ghirlande / A dragostelor mele, / De alb crin, / De iasmă și trandafir, / Mușcată mirositoare, / Violetă și verbină / De garoafe legate / De celelalte flori ale mele...".

[25] Fauriel, *Chants populaires de la Grèce moderne*, Paris, 1824, in-8, p. 415 [n. a.].

[26] Ovid., *Trist.*, libr. III, el. 3 [n. a.]. „Vei privi cîmpiile deșarte, fără frunză, fără arbor". În *Istoria critică* (II, p. 74) adaugă imediat după citatul din Ovidiu: „și unde un călător svedez din secolul trecut observa cu mirare că nu se poate găsi mai nici un arbore: «ist in ganz Bessarabien fast Kein Baum zu finden»", și în note „Laxmann, ap. Engel, *Geschichte der Moldau und Walachey*, Halle, 1804, in-4, t. I, p. 70.

[27] Strab., *Geogr.*, libr. IV, cap. 5, & 2 [n. a.].
„Așezările (orașele) lor sînt pădurile de stejar".

[28] *De bello Gall.*, V, 21 [n. a.].
„Însă britanii făgăduiesc cetatea, în timp ce fortifică pădurile înconjurătoare cu întărituri și șanțuri".

[29] Rolt Brash, *On the Ogham of the Gaedhal*, în *International congress of prehistoric archaeology*, London, 1869, in-8, p. 291—318. [n. a.]. În *Istoria critică* (II, p. 75), Hasdeu completează nota: „cf. Pott., II, part. I, p. 220". Tot acolo după semnele B. urmează „C. Coll (alun)" și după A. „P. Peith-bhog (iarbă moale)".

[30] Waclaw Oleska, *Piesni polskie i ruskie ludu galicyjskiego*, Lwow, 1835, in-8, p. 339: „Tam na hori stojit jawir, jawir zelenen'ki, / Zahybaje na czuzyni kozak moloden'ki: / Zahybaju, zahybaju, pryjde czas wmeraty, / Proszu tebe, moja myla, dai matyn'ci znaty etc." [n. a.].

[31] *Glossariu*, v. brad [n. a.].

[32] În *Istoria critică* (II, p. 76) după *adesea* urmează, între virgule, „sub legea *selecțiunii naturale*" [s. a.].

[33] „oprirea dezvoltării".

[34] Karadzicz, *Srpski rïecznik*, Becz, 1852, in-8, p. 253 [n. a.].

[35] *Românii din Macedonia*, în „Convorbiri literare", t. 2,

p. 386 [n. a.]. „Trecu de doi munţi negri / Plini de arbori fără frunză".

[36] Hasdeu, *Istoria critică*, vol. I, p. 226 sqq. [n. a.].

[37] Hahn, *Albanesische Studien*, Jena, 1854, in-8, part. 2, p. 129, Cf. *ibid*., p. 131. [n. a.].

[38] A mai fost reprodus în *Istoria critică a românilor* II, 1, p. 70—76, cu titlul *Poezia frunzei verzi;* B. P. Hasdeu, *Articole şi studii literare*, 1961, p. 163—181; *Elogiu folclorului românesc*, 1969, p. 98—108; B. P. Hasdeu, *Scrieri istorice*, II, Ediţie îngrijită, prefaţă şi bibliografie de Aurel Sacerdoţeanu, Ed. Albatros, Buc., 1973, p. 30—45.

POEZIA POPORANĂ ITALIANĂ ŞI „FRUNZA VERDE"

[1] *Der Vocalismus des Vulgarlateins*, I—III, Leipzig, 1866—8, in-8, [n. a.].

[2] P. Heyse, *Über italianische Volkspoesie*, in *Steinthal u. Lazarus*, „Zeitschr. f. Völkerpsychologie", t. 1, p. 181—211. W. Müller u. O.L.B. Wolff, *Egeria, Sammlungitalienischer Volkslieder*, Leipzig, 1829, in-8. Blessig, *Römische Ritornelle*, Leipzig, 1860. [n. a.].

[3] Charles Linné (1707—1778), naturalist suedez; Tycho-Brache (1546—1601) astronom danez.

[4] Marcoaldi a publicat în 1855 o colecţie de cîntece populare din Italia centrală şi septentrională; Nicolo Tommasseo a publicat monumentala colecţie *Canti popolari toscani, corsi, ilirici, greci*, 4 vol., Veneţia, 1841—42; Giuseppe Tigri a publicat *Canti popolari toscani*, 1856; Fabio Nannarelli (1825—1894) a publicat *Canti popolari d'Arlene;* Lionardo Vigo (1799—1879) a publicat culegerea *Canti popolari siciliani*, ed. I 1857, ed. II, intitulată *Raccolta amplissima*, 1874; Giuseppe Pitré (1841—1916), a publicat, între anii 1871—1913, opera sa monumentală *Biblioteca delle tradizioni popolari siciliane* în 15 volume; Cristoforo Pasqualigo a cules folclor şi a publicat volumul *Racolta di proverbi*.

[5] Emile Auguste Picot (1844—1918) filolog şi folclorist cu preocupări pentru folclorul românesc; Imbriani (1840—1886) istoric literar şi folclorist.

[6] Lassen, „Zeischr. f. die Kunde des Morgenlandes", t. I, p. 132 [n. a.].

[7] Chodzko, *Specimens of the popular poetry of Persia*, London, 1842, in-8, p. 492 [n. a.].

DOUĂ DESCÎNTECE: UN DESCÎNTEC ROMAN ȘI UN DESCÎNTEC SANSCRIT DIN VEDA

[1] Grassmann, *Wörterbuch zum Rig-veda*, Leipzig, 1875, in-8, p. 1069, traduce *ĭakșma* prin: „Krankheit, die von einem Körpertheide zum andern dringt". Această definițiune nu e corectă: în imnurile vedice *ĭakșma* cuprinde toate părțile corpului, iar nu trece de la unul la altul. [n. a.].

[2] După edițiunea textului sanscrit de Roth și Whitney, *Atharva veda sanhita*, Berlin, 1856, in-8, p. 435 [n. a.].

[3] Kuhn, *Indische und germanische Segenssprüche*, în „Zeitschr.", t. 13, p. 66—67 [n. a.].

[4] Weber, *Über das zweite Buch der Atharva-Sanhita*, în „Monetsbericht der Akad. zu Berlin", 1870, p. 516—18 [n. a.].

[5] Cf. descîntecul serbesc din „Glasnik srpskog. uczenog druștva", t. 22, p. 166; descîntecele săsești din Transilvania în „Archiv des Verlins", N. F., t. 3, p. 21 sqq. etc. [n. a.].

OCHIRE ASUPRA CĂRȚILOR POPORANE

[1] Johann Joseph Görres (1776—1848) a editat cărțile populare germane.

[2] Görres, *Die teutschen Volksbücher. Nahere Wurdigung der schönen Historien-Wetter-und Arzneybüchlein, welche theils innerer Werth, theils Zufall, Jahrhunderte hindurch bis auf unsere Zeit erhalten hat.* Heidelberg, 1807, in-16, p. X, 311 [n. a.].

[3] *Cartea despre copilăria Mîntuitorului.*

[4] Désiré Nisard (1806—1888), membru al Academiei franceze, a consacrat numeroase studii Renașterii și antichității latine și grecești (cf. C. Măciucă, *loc. cit.*, p. 183).

[5] Nisard, *Histoire des livres populaires ou de la littérature du colportage depuis le XV-me siècle jusqu'à l'établissement de la Commission d'examen des livres du colportage (30 novembre 1852)*, Paris, 1854, in-8, t. 1, p. XVI—580, t. 2, p. 599. [n. a.].

[6] John Cheap. *The Chapman's Library: the scottisch chap literature of last century, classified. With life of Dougal Graham*, Glasgow, 1877—1878, in-8 [n. a.].

[7] Dougal Graham (1724—1779) a editat culegeri de poezii populare.

[8] Albert Fabricius (1668—1736), profesor de teologie la Hamburg, autorul unor lucrări erudite despre literatura apocrifă. (cf. C. Măciucă, *loc. cit.*, p. 186).

[9] L. F. K. Tischendorf (1815—1874), teolog, a realizat studiul critic al *Noului Testament* (cf. C. Măciucă, *loc. cit.*, p. 186).

[10] John Colin Dunlop (1785—1842) istoric scoțian.

[11] În traducțiunea germană adausă a lui F. Liebrecht: *Geschichte der Prosadichtungen oder Geschichte der Romane, Novellen, Märchen* etc., Berlin, 1851, in-8, p. XXX, 560 [n. a.].

[12] Theodor Benfey (1809—1881) indoeuropenist german.
Reinhold Köhler (1830—1892) folclorist și istoric literar german.
Alexandr Nikolaevici Wesselovski (1838—1906), istoric literar și folclorist rus, profesor universitar la Petersburg.
Alessandro d'Ancona (1835—1914), istoric și critic literar italian, a scris despre poezia populară italiană: *La poesia popolare italiana.* Studi. Livorno, 1878.

[13] Kostomarov, Памятники старой русской литературы, Petersburg, 1860, p. 427—34. [n. a.].

[14] Dragomanov, Малорусския народныя предания, Kiev, 1876, p. 18 [n. a.].

[15] Karadzić Живот и обичаjа народа српскога, Beograd, 1867, p. 231 [n. a.].

[16] De Gubernatis, *La mythologie des plantes*, t. 1, Paris, 1878, p. 109. [n. a.].

[17] Marian, *Botanica poporană română*, în „Albina Carpaților", 1879, p. 311—12. [n. a.].

[18] Iarcu, *Biblioteca chronologică română*, București, 1873, p. 4 [n. a.].

[19] Novaković, адрпимери književности и jезика, Beograd, **1877**, p. 527—9 [n. a.].

[20] Novaković, *op.cit.*, p. 519 [n. a.].

[21] „Vezi numele lui Isus Cristos; oricine le-ar purta asupra sa în călătorie, atît pe uscat cît și pe mare, va fi ferit de toate felurile de pericole și primejdii, cine le va spune cu credință și devoțiune".

[22] Tichonravov, Памятники отреченной русской литературы Moscva, 1863, t. 2, p. 339—44. [n. a.].

[23] Ap. Nisard, *op. cit.*, t. 1, p. 187—8. [n. a.].

[24] „numele sfintei Fecioare“, apoi „cuvintele pe care le spune Adam“.

[25] *Ibid.*, p. 183 [n. a.]; „Enchiridion al Papei Leon dăruit ca dar preţios preafericitului împărat Carol Magnul“.

[26] Novaković, *op. cit.*, p. 524—7; Tichonravov, *op. cit.*, p. 361—74. [n. a.].

[27] Cipariu, *Principia*, p. 114 [n. a.].

[28] Du Cange, *Glossarium mediae graecitatis*, Lugduni, 1688, p. 227 [n. a.]; „aşa-numitele brontologii şi selinodromii sau calendologii“.

[29] *Ibid.* Supplem., p. 44. [n. a.].

[30] *Letopiseţe*, ed. 1, t. 1, p. 256. [n. a.].

[31] Del Chiaro, *Istoria delle moderne rivoluzioni della Valachia*, Venezia, 1718, p. 44 [n. a.]; „*Alexandria*, adică *Istoria lui Alexandru Macedoneanul*, tipărită în limba valahă; dar aşa-zisa istorie e cu adevărat interesantă prin multe poveşti care în ea se pot vedea fragmentate“.

[32] Dunlop, *op. cit.*, p. 183, 482; Cfr. Snellaert, *Alexanders gesten van Jacob van Maerlant*, Brussel, 1861, I—II; Despre redacţiuni paleo-slavice, Jagić, *Historia knjizevnosti naroda hrvatskoga i srbskoga*, Zagreb, 1867, t. 1, p. 948 şi urm.; O veche redacţiune bohemă versificată, în Hanka, *Starobylá skládánie*, t. 2, Praha, 1818, p. 151—264. [n. a.].

[33] Jireček, *Geschichte der Bulgaren*, Prag, 1876, p. 440, [n. a.].

[34] *Învăţăturile lui Négoe Basarab*, Bucureşti, 1843, p. 113, 121, 184 etc. [n. a.].

[35] Cipariu, *Principia*, p. 116 [n. a.].

[36] *Catalogus Bibliothecae Széchenyi*, t. 1, pars 1, Sopronii, 1799, p. 35 [n. a.]; „*Istoria despre fiul de împărat cu numele Arghir şi despre o zînă fecioară*, fără loc şi an, in-8, fol. 16. Autorul e Albert Gergely care a tradus din limba italiană în maghiară. Se spune că în această poveste este exprimată istoria Daciei subjugate de romani“.

[37] Benkö, *Transilvania*, Vindobonae, 1778, t. 1, p. 16—17 [n. a.].

[38] Schott, *Walachische Märchen*, Stuttgart, 1845, p. 355 [n. a.].

[39] Cfr. Wolf-Mannhardt, *Zeitschrift für deutsche Mythologie*, t. 3 (1855), p. 312. [n. a.].

[40] Cfr. Liebrecht, *Amor und Psyche*, în Kuhn's „Zeitschr. f. verl. Sprachforschung“, t. 18 (1869), p. 57—66; Karlowicz, *La belle Mélusine et la reine Vanda*, în „Archiv f. sla-

vische Philologie", t. 2 (1877), p. 595; Cox, *The mythology of the aryan nations*, London, 1870, t. 1, p. 397 şi urm.; Fiske, *Myths and mythmakers*, London, 1873, p. 95—9; Dunlop, *op. cit.*, p. 174—7; etc. [n. a.].

[41] Despre cele trei daruri din basmul român, cfr. Cox, *op. cit.*, t. 1, p. 375 nota 3; Benfey, *Pantschatantra*, Leipzig, 1859, t. 1, p. 269, şi o mulţime de paraleluri adunate de Cosquin, *Contes populaires lorrains*, în „Romania", t. 5 (1876), p. 363—6, toate însă în altfel de combinaţiuni. Pentru protecţiunea uriaşului nu ne aducem aminte nici o paralelă străină. Este cu totul altceva uriaşul din ciclul mitic Odysseus-Polyphem al lui Hahn, *Griechische und albanesische Märchen*, Leipzig, 1864, p. 60. [n. a.].

[42] Marienescu, *Argir şi Iléna Cosandiana, povéstă poporală, prelucrată şi proveḑută cu esplicaţiuni pré-interesante pentru popor şi pentru înveţaţi*, Pesta, 1872, cu extract separat din ziarul „Albina". [n. a.].

[43] *„Oglinda pescarului, compusă de RR. PP. capucini, misionari; foarte utilă tuturor felurilor de persoane: totul reprezentat prin figuri. Veţi vedea aici starea nenorocită a sufletului atunci cînd acesta a avut nenorocirea de a cădea în păcatul mortal etc."*.

[44] „Mic desen în creion al stării nenorocite a unui suflet bestemat" [...] „el este culcat şi legat pe un grătar de fier roşu, în mijlocul flăcărilor de care e înconjurat şi pătruns; dracii îl tortureazǎ în toate părţile corpului; are la gît o pungă, ceea ce marchează că unul dintre păcatele sale este zgîrcenia şi bunul altuia pe care nu l-a mai restituit: este unul dintre păcatele care osîndeşte cel mai mult lumea".

[45] A mai fost publicată în B. P. Hasdeu, *Cărţile poporane*, cu un studiu introductiv şi note de Petre V. Haneş, Buc. [1935], p. 35—81, (fragm.); B. P. Hasdeu, *Cuvente den bătrâni*, texte alese, cu introducere şi note de J. Byck, Buc., 1937, p. 48—87 (fragm.); B. P. Hasdeu, *Scrieri alese*, ediţie îngrijită, note, prefaţă de Nicolae Sorin, Ed. tineretului, Buc., 1959, p. 186—196 (fragm.); B. P. Hasdeu, *Articole şi studii literare*, 1961, p. 182—196 (fragm.); B. P. Hasdeu, *Pagini alese*, 1968, p. 351—361 (fragm.); *Elogiu folclorului românesc*, 1969, p .112—132.

1 „Plîngătoarea elegie în haine lungi de doliu".
2 Cadmos, fondatorul legendar al Tebei.
3 Cnossos, capitala Cretei antice, în care arhitectul mitologic Dedal a construit labirintul unde a fost închis Minotaurul.
4 „flaut dublu".
5 „Căci e pus înaintea tuturor cîntecelor pe care ei le cîntă vitejește în război".
6 „Puține națiuni îmi pare că s-au aflat în circumstanțe puțin favorabile poeziei. Populațiile eterogene, închise între aceiași pereți, împrumutînd națiunilor vecine deprinderile lor, artele lor și zeii lor; o societate cu totul artificială, recentă și fără trecut; războiul continuu, dar un război al cupidității mai mult decît al entuziasmului; un geniu avid și avar. Clephtul [grec muntean care trăia mai mult din hoții și ataca trupele turcești], după bătălie, cîntă pe muntele singuratic. Romanul, reîntors în orașul său cu prada sa, șicanează senatul, dă cu camătă, pledează și dispută. Obiceiurile sale sînt cele ale juristconsultului, el interoghează gramatical litera legii, sau tortura prin dialectică, pentru a trage de aici avantajul său. Nimic mai puțin poetic ca toate acestea. Poezia n-a început în Roma prin patricieni, copii sau discipoli ai Etruriei mute, care în sărbătorile sacre interzicea cîntecul și nu permitea decît pantomima. Magistrați și pontifi, tații trebuiau să poarte în limbajul lor această conciziune solemnă a oracolelor, pe care o admirăm în inscripțiile lor. În ceea ce privește plebeii, ei reprezintă în cetate principiul de opoziție, de luptă, de negație. Nici aici nu vom găsi geniul poetic".
7 Flavius Vopiscus, istoric, roman, care redactase la începutul secolului al IV-lea „viețile" împăraților dintre anii 117—284.
8 „O mie, o mie, o mie, o mie, o mie, o mie am decapitat
Un singur om o mie, o mie, o mie, o mie am decapitat
O mie, o mie, o mie, trăiască cel care o mie, o mie a ucis
Nimeni n-are atîta vin cît sînge a împrăștiat".
9 Edélestand Dumeril (? 1815—1871) a cercetat literatura evului mediu și a publicat mai multe volume de literatură populară, dintre care: *Poésies populaires latines antérieures au XII-e siècle* (1843), *Poésies populaires latines*

du moyen âge (1847), *Poésies inédites du moyen âge,* cu o *Histoire de la fable ésopique* (1854).

[10] Wilhelm Corssen (1820—1875) filolog german care a studiat dialectele italiene, în special cel etrusc.

[11] „era potrivnică dezvoltării poeziei populare".

[12] Orpheus, fiul lui Oeagrus, regele Thraciei, şi al muzei Calliope, era cîntăreţ vestit şi poet neîntrecut; a fost iniţiat de muze în arta muzicii, iar Apollo i-a dat lira sa. Musaeus, tînăr înrudit (sau prieten) cu Orpheus, de la care a deprins măiestria muzicii. Cînta atît de frumos încît versul său vindeca pe cei bolnavi. Thamyris sau Thamyras, vestit cîntăreţ trac, fiul lui Philammon şi al nimfei Agriope. Încrezător în măiestria sa, s-a luat la întrecere cu muzele care l-au învins şi l-au pedepsit cu luarea vederii şi cu sfărîmarea lirei.

[13] Teopomp (c. 378-c. 305 î.e.n.) orator şi istoric grec, a scris *Istoria Greciei.*

[14] „corul femeilor ştirbe ce cîntă împreună".

[15] Martin Haug (1827—1876) orientalist german, profesor la colegiul Poona din India, apoi la München. Dintre lucrările sale: *Die fünf Gathas,* 2 vol., 1858—1860; *Essays on the sacred languages, writings and religion of the Parsees,* Bombey, 1862.

[16] „În mod curios această *daênâ* s-a păstrat *în sensul mai vechi, cîntec,* în lituanianul *daina* prin care se desemnează de obicei frumoasele cîntece populare ale lituanienilor".

[17] „aceste cuvinte nu par a fi identice".

[18] Johannes Schmidt (1843—1901) indoeuropenist: *Die Verwandtschaftsverhältnisse der indogermanischen Sprachen,* Weimar, 1872.

[19] August Schleicher (1821—1868) indoeuropenist: *Compendium der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen,* (1861—62), *Die Darwinische Theorie und die Sprachwissenchaft,* (1863).

[20] Adolphe Pictet, literat, lingvist şi estetician, a scris *Origines indo-européennes,* 1859—1863, 2 vol.

[21] Albert-Frédéric Weber, orientalist german, profesor de limbă şi literatură veche indiană. Lucrările sale au contribuit la progresul studiilor de sanscrită: ediţia *White Yajurveda,* (3 vol. 1849—1859) şi culegerea *Indische Studien* (1849—1878)

[22] August Fick, filolog german, a scris *Vergleichendes Wörterbuch*, 1871, *Phrygische Glosar*, în Kuhn, *Beiträge*, VII.

[23] Constantino Nigra (1828—1907) filolog și diplomat, a publicat *Canti popolari del Piemonte*, Torino, 1888 și, în colaborare, *Reppresentazioni popolare in Piemonte*, 1894—1896.

[24] Karl Bartsch (1832—1888) profesor de filologie romanică și germanică la Rostock și apoi la Leipzig.

[25] O versiune în limba franceză, diferită parțial ca structură, a fost publicată în *Oeuvres posthumes* de Julie B. P. Hasdeu, *Burgeons d'avril*, Fantaisies et Reves, avec une introduction par Angelo de Gubernatis, Paris, 1899, p. 213—224, cu titlul: *La Doïna des Roumains*. Origines du génie poétique des peuples romans.

„DOINA". RĂSTOARNĂ PE RÖSLER

[1] Despre informațiile oferite de Kekaumenos și despre valoarea lor a se vedea *Izvoarele istoriei românilor*, vol. III, Scriitorii bizantini (sec. XI—XIV) publicate de Alexandru Elian și Nicolae-Șerban Tanașoca, Ed. Academiei R.S.R., Buc., 1975, p. 20—45, în special *Diatriba împotriva vlahilor. Însemnări despre obiceiurile, caracterul, originea și istoria lor*, p. 39—43, inclusiv notele. De asemenea, P. P. Panaitescu, *Introducere în istoria culturii românești*, Ed. științifică, Buc., 1969, mai ales p. 124, dar și 210—212.

[2] Hasdeu se referă la istoriografia röslerianä și poströsleriană din perioada dualismului austro-ungar care contesta neîntemeiat continuitatea românilor în stînga Dunării.

[3] Constantin Porfirogenetul (913—959), împărat bizantin, autor al unor scrieri despre politică și despre viața la curtea imperială, cu referiri la istoria românilor.

[4] Dio Cassius Cocceianus (c. 155 — c. 236 e.n.) istoric și om politic grec. În *Istoria romană*, păstrată fragmentar, tratează istoria Romei de la începuturi pînă în vremea sa, cu referiri la Dacia din vremea cuceririi romane.

[5] Strabone (c. 63 î.e.n. — c. 19 e.n.) istoric și geograf grec. *Geografiile* sale oferă o imagine completă a lumii antice la începuturile imperiului și date prețioase despre teritoriile locuite de traco-daci.

[6] „...iar besii care păstoresc în cea mai mare parte a muntelui Haemus și sînt numiți tîlhari între tîlhari".
[7] „minte mult și fură cît se poate".
[8] Provincialii romani amestecați poate cu oarecare sînge dacic".
[9] „Cu cuvîntul care sună aproape la fel"
[10] A mai fost publicat în: B. P. Hasdeu, *Scrieri istorice* II, 1973, p. 152—157.

PRELEGERI DE ETNOPSIHOLOGIE ȚINUTE LA UNIVERSITATEA DIN BUCUREȘTI

[1] În revista „Doina", care apărea în București, în anul 1892, s-a publicat acest interesant studiu al lui Hasdeu. Credem folositor să-l reproducem în întregime. (N. Red. rev. „Șezătoarea").
[2] Panini (în „Șezătoarea" Parini) este autorul unei gramatici *Astadhyayi*, a limbii sanscrite, elaborată în sec. V—IV î.e.n. și recunoscută ca operă monumentală a inteligenței umane, singura descriere completă a unei limbi.
[3] Lao-Tze, filolog și filozof chinez.
[4] Confucius (551—479 î.e.n.) filozof chinez, fondatorul unui sistem moral bazat pe cultivarea constantă a persoanei și stabilirea armoniei în societate.
[5] Angnolo Ambrogini Politiere (1454—1494), supranumit Poliziano, poet și umanist italian.
[6] Erasm (1469—1536), umanist olandez de expresie latină, spirit enciclopedic, autor al *Colocviilor* și al *Elogiului nebuniei*.
[7] De fapt Scaliger, Juliu-Cesar (1484—1558), filolog și medic italian, autorul unei *Poetici*. Fiul său, Justus Josef (1540—1609), a scris *Diatribe de Europaeorum lingua*, 1599, *De hodiernis Francorum linguis*, 1599, *De varia litterarum pronuntiatione*. Nu e clar la cine se referă H.
[8] Wolf Friedrich August (1759—1824), filolog și erudit german care a susținut că *Iliada* și *Odiseea* s-au constituit prin juxtapunerea unor fragmente epice datînd din perioade diferite.
[9] Gotfried Hermann (1772—1848), filolog german, profesor la Leipzig.

[10] Probabil August Immanuel Bekker (1785—1871), romanist german, profesor la Berlin.
[11] Probabil August Boeckh (1775—1867), filolog şi istoric german.
[12] Salamon Reinach (1858—1932), arheolog francez, istoric al artelor şi al religiilor.
[13] Max Müller (1823—1900), lingvist şi istoric al religiilor, profesor la Universitatea din Oxford. A scris între altele: *History of ancient Sanscrit litterature* (1859), *Lectures on the origin and growth of religion*... (1878), *Contributions to the science of mythology* (2 vol. 1897).
[14] Champollion Jean Francois (1790—1832), egiptolog francez, a descifrat hieroglifele de pe monumentele egiptene.
[15] Georg Friedrich Grotefend (1775—1853), lingvist.
[16] Franz Bopp (1791—1867), lingvist german, autorul unei *Gramatici comparate a limbilor indoeuropene* (1833—1852).
[17] Wilhelm Humboldt (1767—1835), lingvist şi filozof german, întemeietorul lingvisticii generale: *Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues*..., Berlin, 1835.
[18] Richard Bentley (1662—1742), filolog englez.
[19] De Gubernatis Angelo (1840—1913), orientalist şi erudit, profesor la universităţile din Florenţa şi Roma. Dintre lucrările sale: *Storia comparata degli usi natalizi in Italia e presso gli altri popoli indo-europei*. Milano, 1878, *Storia comparata degli usi nuziali in Italia e presso gli altri popoli indo-europei*, Milano, 1878, *Storia comparata degli usi funebri in Italia e presso gli altri popoli indo-europei*, Milano, 1890.

[BASM]

[1] Teoria solară (naturistă) consideră miturile ca denumiri voalate ale corpurilor cereşti, iar mitologia o „boală a limbajului“: cînd vechile imagini din limbajul colorat al indo-europenilor şi-au pierdut bogatele semnificaţii, restrîngîndu-se la un singur obiect sau fenomen, ele au atras asupra acestuia şi „caracteristicile celorlalte fenomene cuprinse în aceeaşi omonimie“, epitetul se transformă în substantiv şi devine zeu sau zeiţă. Folcloristul tre-

buie să găsească semnificația primară care se ascunde sub numele personajelor din mitologii și basme. (cf. O. Bîrlea, *Mică enciclopedie a poveștilor populare românești*, 1976, p. 407).

[2] Adalbert Kuhn vedea în basme transpuneri ale fenomenelor meteorologice precum furtuna, norii, fulgerul, focul etc. (cf. *ibid.*, p. 407) *Die Herabkunft des Feuers und des Göttertraukes*, 1886.

[3] Theodor Benfey, în studiul introductiv la traducerea germană a *Pantchatantrei* (1859), pune în circulație teoria indianistă după care basmele își au originea în India. (cf. *ibid.*, p. 402).

[4] E. B. Tylor a formulat legile gîndirii primitive pe baza analizei unui număr însemnat de texte și a introdus în domeniul culturii populare conceptul evoluției organice din biologie. (cf. *ibid.*, p. 399—340) *Civilisation primitive*, 2 vol., Paris, 1876—78.

[5] *Kinder und Husmärchen.*

[3] *Walachische Märchen.*

[7] *Basme, orații, păcălituri și ghicitori.*

[8] Hasdeu se referă doar la basmele publicate în *Calendarul basmelor*, Buc., 1874—1885. Textele au fost republicate în volumul *Cartea de basme*, 1892.

[9] *Basme culese din gura poporului.*

[10] *Întîmplările lui Păcală. Istorioară veselă în 25 capuri*, Brașov, 1876; *Cincizeci istorioare morale*, Sibiu, 1878; *Bibliografia generală a etnografiei și folclorului românesc*, I, menționează o colecție manuscrisă de povești a lui Hințescu: 132 basme din România.

[11] *Povești populare românești.*

[12] *Povești ardelenești*, I—V.

[13] Dăm titlurile volumelor lui Ispirescu apărute pînă la publicarea studiului lui Hasdeu: *Legende și basmele românilor*, partea I, 1872; *Legende sau basmele românilor*, partea a II-a, 1874, 1876; *Legende sau basmele românilor*, 1882; *Snoave sau povești populare*, 1873, ed. a II-a „cu multe adaose", 1879; *Basme, snoave și glume*, 1883.

[14] *Texte macedoromâne. Basme și poezii populare de la Crușova*, 1891, editată postum de Ion Bianu.

[15] „Poveştile lui Esop, care urmează cel mai de aproape fabulele doicilor".

[16] „Nu-i nici o diferenţă fundamentală între poveste şi roman; Şi una şi alta sînt naraţiuni mincinoase sau privite ca atare. Tot ceea ce se poate spune e că povestea este termenul generic pentru că se aplică la toate naraţiunile fictive, de la cele mai scurte la cele mai lungi. Romanul nu se spune decît despre acestea [din urmă]. O poveste de trei pagini nu se va numi niciodată roman, în timp ce un roman este, în toată rigoarea cuvîntului, o poveste destul de lungă. Nuvela nu se distinge nici ea, în esenţă, de poveste sau roman. Cu sens obişnuit este un roman de mici dimensiuni al cărui subiect este prezentat ca nou, sau puţin vechi, sau cu detalii necunoscute pînă aici".

[17] Se presupune că Longus s-a născut la Lesbos şi că a trăit în epoca lui Hadrian. *Daphnis şi Chloe*, romanul care i se atribuie, este plin de farmec prin aparenta sa naivitate.

[18] Caius Petronius Arbiter, scriitor latin, a trăit probabil în epoca lui Nero. Lui i se atribuie *Satyriconul*.

[19] Archibald Henry Sayce (1845—1933), filolog britanic, a fost profesor de asiriologie la Oxford. Printre lucrările importante: *Assyrian Grammar* (1872), *Principles of Comparative Philology* (1874), *Introduction to the Science of Language* (1879), *Early History of the Hebrews* (1897), *Babylonians and Assyrians* (1900).

[20] Hipatia, matematician şi filozof grec, ucisă cu pietre de călugării fanatici pentru concepţiile sale independente de revelaţia creştină.

[21] „înţeleptei".

[22] „începutul ideii".

[23] Louis-Ferdinand-Alfred Maury, erudit şi arheolog francez, a lăsat o operă bogată şi variată: *Fées du moyen âge, rechers sur leur origine*, 1843; *De l'hallucination au point de vue philosophique et historique*, 1845; *Histoire du brahmanisme*, 1848.

[24] „visuri adevărate"

[25] Hahn orînduieşte basmele albaneze şi greceşti din colecţia sa într-un sistem care să reliefeze înrudirea basmelor germane cu cele greceşti. Cele 40 de tipuri (numite de el „formule") le organizează în trei grupe, după sistemul

de relații sociale: 1. tipurile despre familie, 2. tipurile mixte, 3. tipurile dualistice, bazate pe contrastul dintre lumea interioară și cea externă. (cf. O. Bîrlea, *Istoria folcloristicii românești*, Buc., 1974, p. 318).

[26] Constantin Litzica (1873—1921), lingvist, a fost profesor suplinitor la Facultatea de litere și filosofie din București.

[27] Augustin Eugen Scribe (1791—1861), dramaturg francez extrem de productiv (*Une nuit de la garde nationale, Camaraderie, Une chaine).*

[28] Siegfried, erou al legendelor germanice care a inspirat numeroase epopei și opere poetice sau muzicale.

[29] Wieland sau Wölund, personaj în miturile și legendele germanice, este prins și schilodit de regele Nidud. Se răzbună omorîndu-i acestuia feciorii și necinstindu-i fiica, apoi zboară cu aripi făcute de el însuși.
Beovulf, erou scandinav al unui poem epic cu același nume, ființă mitică efectuînd acțiuni legendare. Acțiunea se petrece în secolul VI.
Roland, personajul principal din *Chanson de Roland* (sec. XI—XII).

[30] I. D. Valaori (1867—1936), lingvist și filolog, din 1919 este profesor de filologie comparată a limbilor grecolatine la Universitatea din București.

[31] Stanislao Prato (1842—1918), literat și folclorist, se dedică cercetărilor de folclor realizînd culegeri și elaborînd studii comparative: *Quatro novelline popolari livornesi* (1880), *Caronte e la barca dei morti* (1895), *Il sole, la luna, le stelle immagini simboliche di bellezza nelle lingue orientali* (1896) etc.

[32] „Îngustă foaia, largă calea / Ziceți-o pe-a voastră, c-am zis-o pe-a mea“ sau „Îngustă foaia și lată unghia, / Povestea mea nu e mai lungă“.

[33] „Făcură nunta și nuntișoara / Mie nu-mi dădură din acelea. / Îmi dădură biscuiți, / I-am aruncat sub masă; / Îmi dădură o prăjitură, / O aruncai sub pat...“

[34] „Îmi dădură prăjituri, / Una o dădeam cocoșului / Care mă ducea călare, / Una găinii / Care mi-a arătat drumul. / Una porcului / Care mi-a arătat ușa / Una o mîncai / Și una o pusei colea, / Care o mai fi tot acolo...“

[35] „Făcură atîtea petreceri mari și mici, cu o masă mare și o grămadă de carne pe care o mîncară; eu stam sub masă, îmi aruncară un os și-mi rupseră osul nasului".

[36] „Dacă o vru mai lungă, / Îi tăie nasul și făcu o trîmbiță; / Dacă o vru mai scurtă, / Îi tăie nasul și făcu un dovleac..."

[37] „Se știe că poveștile populare, oricît de fantastice ar fi, se termină aproape întotdeauna cu căsătoria prințului și prințesei, eroului și eroinei, și, cu această ocazie, se fac serbări, jocuri și mai ales festine, în descrierea cărora se complac de obicei povestitorii. Diavoli sărmani, care, cel mai ades, au cinat gulii fripte și cartofi, cum o spun cu o resemnare și un accent melancolic foarte emoționant și care, în imaginație cel puțin, se plimbă prin palate de marmură și de aur, în mijlocul încîntărilor unui lux cu totul oriental și iau parte la festine interminabile".

[38] „Un cavaler zice doamnei Oretta să o poarte într-o poveste de-a-ncălarele".

[39] „Îmi dădură dulciuri / Unul îl dădu cocoșului / Care mă purta călare".

[40] Arnobiu, retor latin, a trăit mult la Sicca Veneria în Africa, în jumătatea a doua a sec. al III-lea e.n.; a scris *Adversus nationes (Împotriva păgînilor)*.

[41] Macrobius Theodosius a compus către anul 400 două lucrări care ne-au parvenit: una e un comentariu al *Visului lui Scipio* de Cicero, cealaltă *Saturnalia*, lucrare sub forma liberă a dialogului, în care interpretează legendele mitologice ca un păgîn monoteist, adept al cultului Soarelui.

[42] „de ce oamenii nu mai știu cînd trebuie să moară".

[43] A mai fost publicat în „Revista nouă", VI, 1894, nr. 10, p. 369—390 (fără primul alineat); B .P. Hasdeu, *Articole și studii literare*, 1961, p. 229—232 (fragm. cu titlul: *Fondul basmului)*; B. P. Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae*, Dicționarul limbei istorice și poporane a românilor. Pagini alese, vol. II, ediție îngrijită de Andrei Rusu, studiu introductiv de Paul Cornea, București, Ed. Minerva, 1970, p. 337—397; B. P. Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae*, Dicționarul limbei istorice și poporane a românilor, Ediție îngrijită și studiu introductiv de Grigore Brîncuș, Buc., Ed. Minerva, 1976, p. 249—280.

[1] De fapt Alfred-Russel Walace (1823—1913), naturalist englez, fondatorul teoriei selecției naturale.
[2] Abdurahman Abu-Zaid (1332—1406), istoric și filozof arab, precursor al determinismului.
[3] În continuare: „Întotdeauna limba și literatura cultă la limba și literatura populară, la rădăcinile acestora". [ms. B]
[4] „Cînd se imită literatura populară în cea cultă, nu trebuie imitat orbește". [ms. B]
[5] „În anul 1892—93". [ms. B]
[6] „Acestea sînt cele trei caracteristice ale strigăturilor".
[7] „o colecție completă și definitivă..." [ms. B]
[8] Urmează, între paranteze, „tot așa ca enigmele". [ms. B]
[9] *Românii din Munții Apuseni* (Moții), Buc., 1888.
[10] Sofronie Liuba, învățător în Maidan-Caraș, a cules și a publicat folclor.
[11] Marcus Terentius Varro Reatinus (116—27 î.e.n.), scriitor latin erudit și foarte productiv, a scris studii despre limbă și civilizația antică: *De lingua latina, Antiquitates rerum humanarum et divinarum, De rustica* etc.
[12] „...ca și la noi". [ms. B]
[13] „Altul: De trei luni nu se mai scoală etc." [ms. B]
[14] În ms. B: „a luat"
[15] „floare" [ms. B]
[16] Augusti Ricard (1799—1841)
[17] „ca și cînd ar aplica un proverb la locul lui" [ms. B]
[18] „literaturei populare române" [ms. B]
[19] „zice: «se vede treaba!» sau «o fi»". [ms. B]
[20] „totdeauna" [ms. B]
[21] „și tocmai d-sa nu observă această deosebire" [ms. B]
[22] „Așa ceva [am] găsit într-un volum publicat..." [ms. B]
[23] „de joc" [ms. B]
[24] „în înțelesul de frumusețe naturală" [ms. B]
[25] „de jocuri" [ms. B]
[26] „Notăm că: 1) Horele nu se adresează..." [ms. B]
[27] „De asemenea" în loc de „De aceea". [ms. B]
[28] În ms. B în loc de „horă" — „formă"

[29] „cîntecele lor" [ms. B]

[30] „vodichi" [ms. B]

[31] „nici o urmă de așa ceva în latina rustică" [ms. B]

[32] „...Marian, care a scris pînă acuma trei opere capitale: *Nașterea la români, Nunta la români* și *Înmormîntarea la români,* în cea de a doua e un pasagiu..." [ms. B]

[33] „la orice cîntec de nuntă" [ms. B]

[34] Victor Duruy (1811—1894), istoric francez, a scris *Histoire des Romains.*

[35] Probabil Théodore Mommsen (1817—1903), istoric și epigraf. Prin a sa *Histoire romaine* a reînnoit studiul antichității latine. Laureat al premiului Nobel în 1902.

[36] „ne vor ajuta a răspunde" [ms. B]

[37] „cîntec popular latin care începe așa: Mille..." [ms. B]

[38] Locuitori ai provinciei Navarra din Pirineii occidentali, la granița dintre Franța și Spania; vorbesc o limbă aglutinantă, fără a fi raportabilă la limbile vecine.

[39] „Nu cumva vine tot de la daci?" [ms. B]

[40] Hesychios — gramatician și lexicograf grec, autorul unui dicționar compilat după Glosarul lui Aristargue, Appien, Heliodor etc.

[41] „și mai departe" [ms. B]

[42] „(cuvinte dace)" [ms. B]

[43] În loc de: „cu limbile", în ms. B: „cu literaturile".

[44] În *Doina. Originea poeziei poporane la români* se indică anul 1842.

[45] „dorină nu doină" [ms. B]

[46] „de am admite pe Marte = «doina» a lui Cantemir" [ms. B]

[47] „la noi însă numai elegia poartă numele de doină" [ms. B]

[48] „a cuvîntului doină..." [ms. B]

[49] „Prin acest termen la bulgari și la sîrbi, ei recunosc..." [ms. B]

[50] „5. Doine cu subiect de regrete sau reflexii pesimiste" [ms. B]

[51] „Acestea ne dau o idee de clasificarea d. Jarnik care e un început foarte bun" [ms. B]

[52] „a scris acel autor" [ms. B]

[53] În ms. B „provincie" pentru „localitate".

[54] „În Moldova este așa:" [ms. B]

[55] „şi apoi mai e şi în colecţia lui V. Alecsandri“ [ms. B]

[56] „totuşi aceste diferite variante...“ [ms. B]

[57] Pamfilo Sassi (1447—1527), poet liric italian; a publicat *Opera del preclarissimo poeta missere Pamphilo Sasso* (1511); a cules, a prelucrat şi a editat folclor.

[58] „pentru că se aseamănă pe departe“ [ms. B]

[59] „şi: Bur ajurul lui Crăciur“ [ms. B]

[60] În ms. B „colind“ în loc de „corind“

[61] „colenda“ [ms. B]

[62] Lipsă în cele două ms.

CUPRINS

Lector VIORICA MĂRII
Tehnoredactor A. MOLNAR

Apărut: 1979. Bun de tipar: 17. 07. 1979.
Comanda nr.: 1860. Coli de tipar 9.
Tiraj: 6700 + 90 + 50 ex. broșate:
Hîrtia: velină de 70 g/m^2. Format 32/70×100.

Tiparul executat sub comanda nr. 118/1979
la Întreprinderea Poligrafică Cluj,
Municipiul Cluj-Napoca
Str. Brassai nr 5—7
Republica Socialistă România

„... Atare activitate prometeică l-a sortit din capul locului să fie un »enciclopedist« în »tradiția enciclopedică« inaugurată de Dimitrie Cantemir, poate cel mai de seamă continuator al ei dacă se are în vedere gradul de concentrare al scrierilor. Formula e comodă pentru că luminează dintr-o dată profilul spiritual și constituie întiia treaptă de acces la opera sa. În ea se integrează și activitatea sa folcloristică, dar în modul cel mai organic, întrucît totul a fost supus unei înalte temperaturi spirituale care a mulat faptele și ideile, devenite astfel fluide în tipare unitare, cu contururi netede, lipsite de asperități. Modelul cel mai viu și cel mai la îndemîna tuturor îl oferă **Etymologicum Magnum Romaniae** (1886–1898), reeditat recent, în care citatele folclorice obvin atît de organic în arhitectonica argumentației, încît par a se insinua oarecum de la sine, ca ceva prea cunoscut. Dar în același timp, el a fost sortit să rămînă un unicat în cultura noastră, se pare și în cea europeană, dovadă elocventă a trăsăturilor singulare ale personalității hasdeiene".

OVIDIU BÎRLEA

Lei 8,25